

საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის
სახელობის და სამართლის სკოლა ქართული უნივერსიტეტის
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

მაკა კვარაცხელია

**ქალაქ თბილისის თვითმმართველობა
არჩევნები. საკანონმდებლო ბაზა. ბიუჯეტი**

1917–1921

მეორე შესწორებული გამოცემა

გამომცემლობა „მერიდიანი“

თბილისი 2018

**ნაშრომში გამოყენებული მასალა დაცულია
საქართველოს ეროვნულ არქივში.**

რედაქტორი

ვახტანგ გურული,
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი.

რეცენზენტები:

თამარ ფხალაძე, ისტორიის დოქტორი.
გვანცა ბურდული, ისტორიის დოქტორი.

მეორე შესწორებული გამოცემა

ISBN 978-9941-9457-4-8

© მაკა კვარაცხელია, 2018

© გამომცემლობა „ქართული უნივერსიტეტი“

შესავალი

წყაროებისა და ლიტერატურის მიმოხილვა

ადგილობრივი თვითმმართველობა დემოკრატიის ერთ-ერთი უმთავრესი საფუძველია, საქართველოში იგი კონსტიტუციით არის განსაზღვრული, როგორც მოქალაქეთა უფლება – დამოუკიდებლად გადაწყვიტონ ადგილობრივი მნიშვნელობის საკითხები.

ჩვენი საკვლევი პერიოდი 1917 წლის მარტიდან იწყება, როდესაც რეალურად დაიწყო ადგილობრივი თვითმმართველობების დემოკრატიზაციის პროცესი. იგი მოიცავს რუსეთის დროებითი მთავრობის (1917 წლის მარტი-ოქტომბერი) მიერ ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანიზაციის მიზნით გატარებულ საკანონმდებლო ღონისძიებებს, თბილისის სათათბიროს ხმოსანთა 1917 წლის 30 ივლისის არჩევნებს, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის (1918-1921 წწ.) მთავრობის ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანიზაციის კუთხით გატარებულ საკანონმდებლო საქმიანობას, თბილისის სათათბიროს ხმოსანთა 1919 წლის 2 თებერვლის არჩევნებს, 1917-1921 წლების ქალაქის სათათბიროს ხმოსანთა და გამგეობის ნევრთა შემადგენლობას. საკვლევი პერიოდი გრძელდება 1921 წლის თებერვლამდე – საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაპყრობამდე და ეხება სამ გარდამავალ ეტაპს თბილისის თვითმმართველობის ისტორიაში.

თბილისის თვითმმართველობის მოღვაწეობის განხილვისას 1917 წლის მარტიდან – 1921 წლის თებერვლამდე, არ შეიძლება

არ აღინიშნოს, რის ფონზე უხდებოდა თბილისის და საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას არსებობა. საქართველოს ხელისუფლება მთელი ამ ხნის მანძილზე უმძიმეს სამხედრო პოლიტიკურ ვითარებაში მოღვაწეობდა. ქვეყნის შიგნით შექმნილი იყო მძიმე სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობა, სულ უფრო ძლიერდებოდა სეპარატისტული მოძრაობა, დაძაბული, საომარი მდგომარეობა იყო მეზობელ სახელმწიფოებთან (ოსმალეთთან, სომხეთთან, რუსეთთან, აზერბაიჯანთან).

ნაშრომის წყაროთმცოდნეობითი ბაზა. საკვლევი თემა ძირითადად დაფუძნებულია საქართველოს ეროვნულ არქივში, საისტორიო ცენტრალურ არქივში დაცულ დოკუმენტებზე. გამოყენებულია ისეთი ფონდები, როგორიცაა: 1) თბილისის ქალაქის გამგეობა, სადაც დაცულია ქალაქის სათათბიროს სხდომათა ჟურნალები, გამგეობის სხდომათა ოქმები, მიმოწერა. ამ მასალებში კარგადაა ასახული ქალაქის პრობლემები, გამოსავლის ძიების გზები, გადაწყვეტილებები; 2) საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ქალაქთა კავშირის ფონდი, სადაც დაცულია საქართველოსა და ამიერკავკასიის ქალაქების წარმომადგენელთა ყრილობების სხდომათა სტენოგრაფიული ანგარიშები და ჟურნალები. ამ მასალებიდან კარგად ჩანს ის პრობლემები, რომლის დაძლევისადაც ცდილობდნენ ქალაქები 1917-1921 წლებში; 3) საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პარლამენტის ფონდი, სადაც დაცულია პარლამენტის მიერ დამტკიცებული კანონპროექტები. განსაკუთრებით საინტერესოა პარლამენტის ადგილობრივი თვითმმართველობის კომისიის მასალები, მიმოწერა; 4) თბილისის ცენტრალურ არქივში დაცული დოკუმენტები, რომლებიც ეხება ქალაქის შენობა-ნაგებობებსა და სხვ.

ნაშრომში ფართოდაა გამოყენებული პერიოდულ გამოცემებში გამოქვეყნებული სტატიები. კონკრეტულად ამ მასალებს ვხვდებით გაზეთებში: „საქართველო“ (1917 წ.), „საქართველოს რესპუბლიკა“ (1918-1921 წწ.); „ერთობა“

(1918-1921 წწ.); ჟურნალებში: „კავკასიის ქალაქი“ (1918 წლის 15 ნოემბერი – 1919 წლის 15 დეკემბერი), „ეროზა და ქალაქი“ (1919 წლის 15 დეკემბერი – 1920 წლის 19 ივლისი), „ჩვენი ქალაქი“ (1920 წლის 19 ივლისი – 1921 წლის იანვარი). ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“ („ეროზა და ქალაქი“, „ჩვენი ქალაქი“) ანალიტიკური ხასიათისაა, სადაც ინტენსიურად იბეჭდებოდა ქალაქისათვის საჭირობო საკითხები. ჟურნალში მასალებს აქვეყნებდნენ: თბილისის თვითმმართველობაში მოღვაწე ადამიანები – გიორგი ნანეიშვილი, იოსებ ირემაშვილი, მიხეილ ჟაღანოვი, დავით ონიაშვილი; ვასილ ხახანაშვილი; ნიკოლოზ ელიაშვილი; ლევან ნათაძე; სერგო რობაქიძე; ილია ჩერქეზიშვილი, ბ. ვ. ლლონტი; ევგენი კოზლოვსკი; ა. ს. ბრიტნევა, გიორგი თუმანოვი, კონსტანტინე პანიევი და სერგი ავალიანი.

ცალკე აღსანიშნავია რუსეთის დროებითი მთავრობის მიერ ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანიზების მიზნით გატარებული ღონისძიებების ამსახველი მასალა.¹ საინტერესოა პერიოდულ გამოცემებში – „Известия по делам земского и городского хозяйства“ (1917), „Городское дело“ (1917)“, „Кавказ“ (1917), „Кавказское слово“ (1917) დაბეჭდილი სტატიები.

ნაშრომზე მუშაობისას მასალა მოვიძიეთ ისეთ გამოცემებში, როგორიცაა „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული 1918-1921წწ.“² და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუციის 2011 წლის საიუბილეო გამოცემა.³

საკვლევი თემის ისტორიოგრაფია. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ისტორიის ობიექტური კვლევა XX საუკუნის 90-იანი წლების დამდეგიდან

1 Архив новейшей истории России. Журналы заседаний временного правительства. 1917. Том 3. М., 2004

2 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული 1918-1921. თბ., 1990.

3 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუცია. ბათუმი, 2011.

დაიწყო, სხვადასხვა პრობლემაზე უკვე მრავალი ნაშრომი დაიწერა. თუმცა, 1917-1921 წლების თბილისის თვითმმართველობის ისტორია პრაქტიკულად მაინც შეუსწავლელია. თითქმის 70 წლის მანძილზე განსხვავებული ინტერპრეტაცია ეძლეოდა თბილისის და სხვა ქალაქების თვითმმართველობის ისტორიას. პირველად თბილისის თვითმმართველობის ობიექტური ისტორია ალექსანდრე ბენდიანიშვილმა წარმოაჩინა. აღსანიშნავია მისი ნაშრომები: „თბილისის საქალაქო თვითმმართველობა 1875-1917 წწ.“;⁴ „საქალაქო თვითმმართველობა და ბრძოლა მისი დემოკრატიზაციისათვის საქართველოში 1875-1917 წწ.“;⁵ „ეროვნული საკითხი საქართველოში 1801-1921 წწ.“;⁶ „საქართველოს პირველი რესპუბლიკა 1918-1921 წწ.“⁷ ამ ნაშრომებიდან ჩვენ საკვლევ თემაში აღძრული საკითხები განხილულია ორ ნაშრომში – „საქართველოს პირველი რესპუბლიკა 1918-1921 წწ.“ და „თბილისის საქალაქო თვითმმართველობა 1917-1921 წწ.“ ორივე ნაშრომს ჩვენ ფართოდ ვიყენებთ.

აღსანიშნავია, რომ 1917-1921 წლების ჩვენთვის საინტერესო დოკუმენტებსა და მასალებში საქართველოს დედაქალაქი სხვადასხვაგვარად (ტფილისი, ტიფლისი, თფილისი) იწოდებოდა. ოფიციალურად დედაქალაქს თბილისი 1936 წლის 17 აგვისტოს ეწოდა.

4 ალექსანდრე ბენდიანიშვილი. თბილისის საქალაქო თვითმმართველობა 1875-1917. თბ., 1960.

5 ალექსანდრე ბენდიანიშვილი. საქალაქო თვითმმართველობა და ბრძოლა მისი დემოკრატიზაციისათვის საქართველოში 1875-1917. თბ., 1982.

6 ალექსანდრე ბენდიანიშვილი. ეროვნული საკითხი საქართველოში 1801-1921. თბ., 1980.

7 ალექსანდრე ბენდიანიშვილი. საქართველოს პირველი რესპუბლიკა 1918-1921. თბ., 2001.

თავი I

ქალაქ თბილისის სათათბიროს ხმოსანთა 1917 წლის არჩევნები

რუსეთის 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციის შემდეგ ცენზიანი მუნიციპალიტეტების პოზიციები შესუსტდა, რამაც დასაბამი მისცა სახელმწიფოებრივი მართვა-გამგეობის სისტემის დემოკრატიულ საწყისებზე გარდაქმნას. რუსეთის დროებითი მთავრობა პირველხარისხოვან ამოცანად აღიარებდა თვითმმართველობის რეფორმას. 1917 წლის 23 მარტს რუსეთის დროებითმა მთავრობამ მიიღო დადგენილება, რომლის საფუძველზე ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის რეორგანიზაციასთან დაკავშირებული საკითხები უნდა განხილულიყო განსაკუთრებულ სხდომაზე შინაგან საქმეთა მინისტრის თავმჯდომარეობით.⁸

1917 წლის 17 მარტს შინაგან საქმეთა სამინისტროს ადგილობრივ საქმეთა მმართველად დაინიშნა ქალაქ მოსკოვის სათათბიროს ხმოსანი, კადეტი ნ. ნ. ავინოვი, რომლის უფლებამოსილება გაუთანაბრდა შინაგან საქმეთა მინისტრის ამხანაგის (მოადგილის) უფლებამოსილებას.⁹ უნდა აღინიშნოს, რომ მუნიციპალურ რეფორმას შემთხვევითი ადამიანები არ ახორციელებდნენ. ესენი იყვნენ მუნიციპალურ სფეროში მოღვაწეობის გამოცდილების მქონე სპეციალისტები. ისინი ამ მიმართულებით სამეცნიერო მუშაობასაც ეწეოდნენ.

8 А. И. Лепешкин. Местные органы власти советского государства (1917-1920). М., 1957, стр. 90-91.

9 Газета „Известия по делам земского и городского хозяйства“, 1917, №3, март-май.

მათი პოზიცია, იმ დროის მუნიციპალიტეტების ორგანიზების საქმეში, ფართოდაა წარმოდგენილი მათსავე სამეცნიერო-პუბლიცისტურ სტატიებში. ამ რანგის სპეციალისტთა შორის უნდა მოვიხსენიოთ: ნ. ნ. ავინოვი, მ. ი. არეფიევი, ლ. ა. ველიხოვი, ბ. ბ. ვესელოვსკი, ვ. მ. გესენი, ა. ა. ჟურავლიოვი, ი. მ. კულიშერი, მ. ა. კურჩინსკი, ა. ნ. მაკაროვი, მ. ნ. პეტროვი, ნ. მ. ტოცკი და სხვები. 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციის შემდეგ მათ აქტიური ურთიერთობა დაამყარეს სხვადასხვა ადგილობრივ საქალაქო დაწესებულებებთან, რუსეთის ქალაქთა კავშირთან, ზემგორთან, სხვადასხვა საზოგადოებებთან, ჟურნალ-გაზეთებთან. გამოცდილებამ და საქმეში ღრმად ჩახედულობამ მათ საშუალება მისცა აქტიურად შესდგომოდნენ კანონშემოქმედებას.¹⁰

1917 წლის გაზაფხულისათვის კავკასიის ქალაქთა კავშირის სამხარეო ორგანიზაცია რუსეთის ქალაქთა კავშირის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენდა, თბილისი კი ქალაქთა კავშირის კავკასიის სამხარეო ორგანიზაციის ცენტრი იყო.¹¹

1917 წლის 15 აპრილს რუსეთის დროებითი მთავრობის მიერ „ქალაქთა საზოგადოებრივი მმართველობის შესახებ“ კანონის მიღებამდე დადგენილებით დამტკიცდა „დროებითი წესები საქალაქო სათათბიროს ხმოსანთა არჩევნების წარმოებისა“. დროებით წესებში მაქსიმალურად იქნა გატარებული დემოკრატიული პრინციპები, რამაც განაპირობა კიდევ მუნიციპალიტეტების დაკომპლექტება დემოკრატიული ძალებით. 1917 წლის 15 აპრილის დროებითი წესები აუქმებდა ქონებრივ ცენზს, ზოგიერთ სხვა შეზღუდვას. აგრეთვე იძლეოდა საშუალებას, არჩევნები ჩატარებულყო სამართლიანად, დემოკრატიულად, გამჭვირვალედ. რაც დემოკრატიული ძა-

10 А. В. Мамаев. Демократизация городского самоуправления в 1917г.: Законодательство временного правительства в муниципальной сфере Журнал „современная наука: Актуальные проблемы теории и практики“, 2012, N2, стр.1-5.

11 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1923, ანაწერი 1, საქმე 36, ფურცლები 25-26.

ლების გამარჯვების რეალურ შანსს იძლეოდა.

37 მუხლისგან შემდგარი დროებითი წესები ვრცელდებოდა ყველა იმ ქალაქში, რომელშიც მოქმედებდა 1892 წლის დებულება. ქალაქების ხმოსნები ირჩეოდნენ 1919 წლის 1 იანვრამდე. ხმოსანთა რიცხვი განსაზღვრული იყო დებულების დანართით, რომლის შესაბამისად თბილისის საქალაქო სათათბიროში ასარჩევ ხმოსანთა რიცხვი, თბილისის მოქალაქეთა რიცხოვნობიდან გამომდინარე, 120 კაცით განისაზღვრა.¹²

წესების მიხედვით, არჩევნებში მონაწილეობის უფლება ჰქონდა ყველა მოქალაქეს, განურჩევლად სქესისა, ეროვნებისა და სარწმუნოებისა, რომელსაც საარჩევნო სიების შედგენის დაწყებამდე შეუსრულდებოდა ოცი წელი, ცხოვრობდა და საქმიანობდა შესაბამის ქალაქში. არჩევნებში მონაწილეობის უფლებას მოკლებულნი იყვნენ მთავრობის მოხელეები, მილიციის თანამშრომლები, სასულიერო პირები, სასამართლოს მიერ მსჯავრდებულები, უნარშეზღუდული ადამიანები, რაც დიდი უკმაყოფილების მიზეზი ხდებოდა. აღსანიშნავია, რომ რევოლუციამდელ კანონმდებლობაში არ იყო გათვალისწინებული არავითარი ნორმა, რომელიც განსაზღვრავდა სამხედრო მოსამსახურეთა, როგორც ამომრჩეველთა უფლებებს. საყოველთაო არჩევნების შემოღებით ამ საკითხმა სხვა შინაარსი შეიძინა. 1917 წლის 15 აპრილის დროებითი წესების შესაბამისად, პირებს, რომლებიც იმყოფებოდნენ სამხედრო სამსახურში (საერთო ჯამში ისინი ქალაქისათვის შემთხვევითი პირები იყვნენ), უფლება ჰქონდათ მიეღოთ მონაწილეობა საქალაქო არჩევნებში. ამ ინიციატივას მთელი რიგი გართულებები მოჰყვა. განსაკუთრებით ბევრი წინააღმდეგობა შეიქმნა, ჯარების გადაადგილების გამო სიების შედგენის დროს და სხვ. დროებითი მთავრობა მოგვიანებით დადგა ფაქტის წინაშე, რომ ეს ინიციატივა აზრს იყო მოკლებული და 1917 წლის 19 აგვისტოს მიიღო დადგენილება, რომლის

12 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 157, ფურცლები 40-46.

ძალითაც სამხედროებს აეკრძალათ საომარი მოქმედებების დროს მუნიციპალურ არჩევნებში მონაწილეობა.¹³

წესების მიხედვით, თითოეული ქალაქის მოსახლეობა შეადგენდა ერთ საარჩევნო ოლქს, თუნდაც ეს ქალაქი არჩევნების გასაადვილებლად გაყოფილი ყოფილიყო რამდენიმე საარჩევნო უბნად. საარჩევნო სიებს ადგენდა ქალაქის გამგეობა.

1917 წლის 3 მაისს რუსეთის დროებითმა მთავრობამ გამოსცა დამატებითი ბრძანება „დროებითი წესებით სარგებლობის შესახებ“. ბრძანებაში კიდევ უფრო დეტალურად იყო განერილი საარჩევნო პროცედურის ყველა წესი: ვინ შეადგენდა სიებს, რა წესით უნდა გამოქვეყნებულიყო სიები მასობრივი ინფორმაციის საშუალებით, ქალაქის თავის ვალდებულებები არჩევნების პროცესში, ბიულეტენების წარმოების, ხმის მიცემისა და ხმების დათვლის წესი, ასევე არჩევნების დღეს დასაწყისი წესები, მილიციის უფლებამოსილება და სხვ.¹⁴

ქალაქის გამგეობის მიერ შედგენილი საარჩევნო სიები საყოველთაოდ განსახილველად უნდა გამოცხადებულიყო იმ საშუალებით, რაც უზრუნველყოფდა მათი განხილვის შესაძლებლობას. ქალაქ თბილისის ამომრჩეველთა სია 1917 წლის 23 ივნისს გამოქვეყნდა გაზეთ „Кавказ“-ში. აღსანიშნავია, რომ საზოგადოება დიდი ნდობით იყო განმსჭვალული გამგეობის მიმართ.¹⁵

სიების გამოქვეყნების დღიდან ხუთ დღეში, ადგილობრივი ადმინისტრაციის უმაღლეს წარმომადგენელს შეეძლო განეცხადებინა პროტესტი. მხოლოდ ამომრჩეველებს შეეძლოთ განეცხადებინათ, რომ სიები არ იყო სრული, ან გააჩნდა სხვა ხარვეზი. ასეთი პროტესტი, ან საჩივარი უნდა წარდგენოდა ქალაქის გამგეობას, რომელიც ვალდებული იყო, განეხ-

13 Архив новейшей истории России. Журналы заседаний временного правительства 1917. Том 3, М., 2004, стр. 201.

14 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 157, ფურცლები 46-50.

15 გაზეთი „ერთობა“, 1917, N54, 25 მაისი.

ილა იგი ხუთი დღის განმავლობაში და შედეგი ეცნობებინა მომჩივანისათვის. თუ ამ დროში მომჩივანი პასუხს ვერ მიიღებდა, მას შეეძლო, საჩივრითვე მიემართა სათანადო ინსტანციის ადმინისტრაციული სასამართლოსათვის, რომელიც, თავის მხრივ, ვალდებული იყო ხუთ დღეში განეხილა იგი. სასამართლოს გადაწყვეტილება სისრულეში უნდა ყოფილიყო მოყვანილი, მაგრამ შეიძლებოდა მისი გასაჩივრება უზენაეს სასამართლოში. ეს საჩივრები უნდა მიღებულიყო განსახილველად მხოლოდ არჩევნების საზოგადოდ გასაჩივრების დროს იმ წესით, რომელიც განსაზღვრული იყო 1917 წლის 15 აპრილის დროებითი წესებით.¹⁶

პირი, რომელიც საარჩევნო სიაში შეტანილი არ იყო, ან არჩევნებში მონაწილეობის უფლებას დაკარგავდა არჩევნების დღემდე, არჩევნებში მონაწილეობას ვერ მიიღებდა.

არჩევნები ქალაქის სათათბიროს გადაწყვეტილებით უნდა ჩატარებულიყო კვირას, ან უქმე დღეს, თუ ქალაქი დაყოფილი იყო რამდენიმე საარჩევნო უბნად, ყველა უბანში არჩევნები უნდა ჩატარებულიყო ერთსა და იმავე დროს. საარჩევნო კომისიები მუშაობდნენ დილის 9 საათიდან საღამოს 9 საათამდე. არჩევნების დღე, საათი და ადგილი ქალაქის თავს უნდა გამოეცხადებინა არჩევნების დღემდე არა უგვიანეს ორი კვირისა, იმ საშუალებით, რომელსაც ქალაქის სათათბირო დაამტკიცებდა.

ქალაქის რამდენიმე საარჩევნო უბნად დაყოფის შემთხვევაში, ქალაქის საარჩევნო კომისიის გარდა დაარსდებოდა საუბნო საარჩევნო კომისიებიც. ქალაქის მოურავი თავისი სურვილისამებრ ერთ-ერთი საუბნო საარჩევნო კომისიის თავმჯდომარე იქნებოდა. დანარჩენი კომისიების თავმჯდომარეებს ქალაქის თავი მოიწვევდა ამომრჩეველთაგან.¹⁷

არა უგვიანეს ათი დღისა არჩევნებამდე, ამომრჩეველებს

16 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 157, ფურცლები 40-46.

17 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 157, ფურცლები 40-46.

უფლება ჰქონდათ, წარედგინათ ქალაქის თავისთვის სიები იმ კანდიდატებისა, რომლებიც განაცხადებდნენ კენჭისყრაში მონაწილეობის სურვილს.

ხმოსანთა არჩევნების მოსაწესრიგებლად უნდა შემდგარიყო ქალაქის საარჩევნო კომისია ქალაქის თავის თავმჯდომარეობით. ამ კომისიაში ქალაქის თავი მოიწვევდა სამ პირს ამომრჩეველთაგან. ამომრჩეველის პიროვნება დადასტურებული უნდა ყოფილიყო საარჩევნო ბარათით, რომელშიც აღნიშნული იყო ამომრჩეველის სახელი, მამის სახელი, გვარი და არჩევნების ადგილი. ბარათს ამომრჩეველი მიიღებდა ქალაქის გამგეობაში.¹⁸

არჩევნები უნდა ჩატარებულიყო ფარული ხმის მიცემით, ე. ი. დახურული ბარათების საშუალებით. თითოეულ მოქალაქეს შეეძლო ხმა მიეცა მხოლოდ კანდიდატთა ერთ-ერთი სიისათვის. განსაზღვრული იყო აგრეთვე საარჩევნო ბარათის შინაარსი, ბარათის ჩაბარების პროცედურა და წესები. აღსანიშნავია, რომ ამომრჩეველი ბარათს დებდა სუფთა, გამგეობის მიერ დამზადებულ და მის მიერვე ბეჭდით დამონმებულ გაუმჭვირვალე ქაღალდის კონვერტში. ამომრჩეველი პირადად აბარებდა დახურულ კონვერტს კომისიის თავმჯდომარეს, რომელიც მაშინვე, ამომრჩეველის თანდასწრებით უშვებდა მას დაბეჭდილ ყუთში.

არჩევნების დღეს, თვალყურის დევნება წესრიგის დაცვაზე ევალებოდა კომისიის თავმჯდომარეს, მას უნდა უზრუნველყო არჩევნების მშვიდად ჩატარება.

ხმის მიცემის მეორე დღეს, დანიშნულ დროს, უბნის საარჩევნო კომისიები (თუ უბანში წარმოებდა არჩევნები), საჯარო სხდომაზე ითვლიდნენ ხმებს. შედეგი აღინიშნებოდა ცალკე ფურცელზე, რომელსაც ხელს აწერდნენ კომისიის თავმჯდომარე და წევრები, შედეგს მაშინვე წარუდგენდნენ ქალაქის საარჩევნო კომისიას.

18 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 157, ფურცლები 40-46.

ქალაქის საარჩევნო კომისია მთელ საარჩევნო ოლქში არჩევნების მეორე დღეს (თუ ქალაქი საარჩევნო უბნებად არ იყო დანაწილებული) დათქმულ დროს საჯაროდ დაითვლიდა ხმებს მოსული ამომრჩევლების თანდასწრებით და შედეგს აღნიშნავდა ცალკე ფურცელზე, რომელსაც იქვე ხელს აწერდნენ კომისიის თავმჯდომარე და წევრები.

მთელ საარჩევნო ოლქში არჩეულ ხმოსანთა საერთო რიცხვი ნაწილდებოდა პროპორციულად სიათა შორის მიღებული ხმების შესაბამისად. თითოეული სიის ხმოსანთა რიცხვის გამოსარკვევად საარჩევ ხმოსანთა რიცხვი უნდა გამრავლებულიყო თითოეული სიისათვის მიცემულ ხმათა საერთო რიცხვზე ცალ-ცალკე და გაყოფილიყო მთელ საარჩევნო ოლქში მიღებულ ხმათა რიცხვზე. მიღებული რიცხვი იძლეოდა ხმოსანთა რაოდენობას თითოეულ სიაზე. ხმოსნებად ირიცხებოდა სიიდან რიგის მიხედვით იმდენი, რამდენსაც აჩვენებდა მიღებული ციფრი. წილადების შემთხვევაში კი განვირილი იყო.¹⁹

აღსანიშნავია, რომ ძველი კანონით, თბილისი იყოფოდა სამ საარჩევნო უბნად (მოგვიანებით შვიდ უბნად). თითოეული უბანი ირჩევდა საბჭოს მიერ დანესებულ განსაზღვრულ რიცხვს ხმოსნებისას. ასეთი მოვლენა სრულიად ეწინააღმდეგებოდა საარჩევნო უფლების თანასწორობას. მაგალითად, თუ მოგვიანებით არჩევნები ხდებოდა ხმათა უბრალო უმრავლესობით, ე. ი. ვინც მეტ ხმას მიიღებდა ის იყო არჩეული, უმცირესობას კი საბჭოში ხმოსანი ვერ გაჰყავდა. ამგვარად, უმცირესობის ინტერესები არ იყო დაცული. ახალი დებულების ძალით კი ეს ასე აღარ იქნებოდა.²⁰ თუ კანდიდატთა ერთ ან რამდენიმე სიაში რიცხვი ამ კანდიდატებისა იქნებოდა ხმოსანთა რიცხვზე ნაკლები, ხმოსნად ამ შემთხვევაში ჩაირიცხებოდა ყველა დასახელებული კანდიდატი.

19 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 157, ფურცლები 40-50.

20 გაზეთი „ერთობა“, 1917, N 76, 20 ივნისი.

ახალი დებულებით პროპორციული არჩევანი განხორციელდებოდა შემდეგი წესით: ასარჩევ ხმოსანთა საერთო რიცხვი (მაგალითად, თბილისისათვის 120) უნდა გამრავლებულიყო იმ რიცხვზე, რამდენ ხმასაც მიიღებდა არჩევნებში მეგრძოლი ესა თუ ის ჯგუფი. ამ გამრავლებიდან გამოსული რიცხვი უნდა გაყოფილიყო მთელ თბილისში მიცემულ ხმათა რაოდენობაზე, და მიღებული განსაზღვრავდა, რამდენი ადგილი ეკუთვნოდა ამა თუ იმ ჯგუფს. მაგალითად, თუ თბილისში არჩევნებში მონაწილეობას მიიღებდა 200 000 ამომრჩეველი ხოლო არჩევნებში მონაწილეობდა ოთხი პარტია – (სოციალ-დემოკრატები, ესერები, დაშნაკები და კადეტები), ხმები შეიძლებოდა ასე განაწილებულიყო: სოციალ-დემოკრატები – 100 000 ხმა, ესერები – 40 000 ხმა, დაშნაკები – 40 000 ხმა, კადეტები – 20 000 ხმა. ამ შემთხვევაში ასი ათასი გამრავლდებოდა ას ოცზე და მიღებული რიცხვი გაიყოფოდა 200 000 ($100\,000 \times 120 = 120\,000\,000$; $120\,000\,000 : 200\,000 = 60$) ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ თბილისის სათათბიროში სოციალ დემოკრატები მიიღებდნენ 60 ადგილს. იმავე წესით ესერები მიიღებდნენ 24 ადგილს ($40\,000 \times 120 = 4\,800\,000$; $4\,800\,000 : 200\,000 = 24$), ამდენივე ადგილს მიიღებდნენ დაშნაკები. ($40\,000 \times 120 = 4\,800\,000$; $4\,800\,000 : 200\,000 = 24$), ხოლო კადეტები მიიღებდნენ 12 ადგილს ($20\,000 \times 120 = 2\,400\,000$; $2\,400\,000 : 200\,000 = 12$).²¹

ხმების დათვლის პროცესში, როგორც უკვე აღინიშნა, წილადების საკითხიც კი იყო გათვლილი, როდესაც ხმების დათვლის შედეგად ერთი სრული ხმა არ გამოდიოდა.²²

როდესაც არჩეულ ხმოსანთა საერთო რიცხვი განისაზღვრებოდა და სიები შედგებოდა, საარჩევნო კომისია დანარჩენ პირთ, რომელნიც ირიცხებოდნენ სიებში, მაგრამ ვერ მოხვდებოდნენ ხმოსანთა რიცხვში, ჩანიშნავდა კანდიდატებად იმავე რიგით, როგორც ეწერენ სიაში.

21 გაზეთი „ერთობა“, 1917, N76, 20 ივნისი.

22 გაზეთი „ერთობა“, 1917, N76, 20 ივნისი.

საარჩევნო კომისიებში ამომრჩეველთაგან მონვეული მდივნები ანარმოებდნენ საქმეს, რომელშიც დეტალურად გაიწერებოდა არჩევნების მიმდინარეობა.

ხმოსანთა არჩევნების თავისუფლებისა და სისწორის ხელის შეშლა კანონით ისჯებოდა.

არჩევნების დასრულების შემდეგ საარჩევნო კომისიები იხურებოდა და ყველა საბუთი ორი დღის განმავლობაში ეგზავნებოდა ადგილობრივი ადმინისტრაციის უმაღლეს წარმომადგენელს, რომელსაც შვიდი დღის ვადაში შეეძლო გაესაჩივრებინა არჩევნები ადმინისტრაციული სასამართლოს სათანადო ინსტანციაში. არჩევნებთან დაკავშირებით საჩივარი შეეძლო აღედრა მხოლოდ იმ პირს, რომელსაც ჰქონდა არჩევნებში მონაწილეობის უფლება. პროტესტებსა და საჩივრებს ადმინისტრაციული სასამართლო განიხილავდა საჩივრის მიღებიდან შვიდი დღის განმავლობაში. თუ სასამართლო სცნობდა არჩევნების უკანონობას, გააუქმებდა არჩევნებს. სასამართლოს ამგვარი დადგენილების შემთხვევაში ქალაქის გამგეობა ერთი თვის განმავლობაში ჩაატარებდა ახალ არჩევნებს. ხოლო თუ სასამართლო ზოგიერთ ხმოსანს ჩათვლიდა უკანონოდ არჩეულად, ქალაქის გამგეობა ამ ხმოსნებს სიიდან ამოიღებდა და მათ მაგივრად სიაში შეიყვანდა კანდიდატებს რიგის მიხედვით. თუმცა, შესაძლო იყო ერთი თვის განმავლობაში უზენაეს სასამართლოში განაჩენის გასაჩივრება.²³

საარჩევნო პროცესის დასრულების შემდეგ, ქალაქის გამგეობა შეადგენდა ხმოსნების და კანდიდატების საბოლოო სიას და გამოაქვეყნებდა ოფიციალურ გაზეთში. შეიძლებოდა სიები გამოქვეყნებულიყო ქალაქის სათათბიროს მიერ დამტკიცებული სხვა წესით.

იმ საკითხებს, რომლებიც დაწვრილებით ვერ აისახებოდა დროებით წესებში, განმარტავდა შინაგან საქმეთა მინისტრი საგანგებო ბრძანებით. უზენაესი სასამართლოს მიერ ხმო-

23 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 157, ფურცლები 40-50.

სანთა არჩევნების გაუქმების შემთხვევაში ახალი არჩევნები დაინიშნებოდა მოცემული წესების შესაბამისად. ახლად არჩეული ხმოსნების მიერ თანამდებობის დაკავებამდე ძველი ხმოსნები ასრულებდნენ მოვალეობას.²⁴

არჩევნების დროებითი წესები, როგორც აღინიშნა, გამოირჩეოდა დემოკრატიულობით და განიხილებოდა, როგორც რევოლუციის ერთ-ერთი მონაპოვარი. მასში პირველად განხორციელდა საყოველთაო, თანასწორი, ფარული და პირდაპირი კენჭისყრის პრინციპი. დემოკრატიულმა საარჩევნო დებულებამ აღმოფხვრა რელიგიური, ნაციონალური, ქონებრივი, სქესობრივი ცენზით სათათბიროში მოხვედრის შესაძლებლობა, შემოიღეს პროპორციული წარმომადგენლობითი სისტემა, რომელიც ეფუძნებოდა პარტიული სიებით კენჭისყრას.

1917 წლის მაისში რუსეთის დროებითი მთავრობის შინაგან საქმეთა მინისტრმა ახალი ცირკულარი გამოსცა, რომელშიც იგი არჩევნების დაუყოვნებლივ ჩატარებას მოითხოვდა უკვე გამოქვეყნებული დროებითი წესების მიხედვით. თბილისის თვითმმართველობის არჩევნებისათვის აქტიური მზადება დაიწყო.

აღნიშნულთან დაკავშირებით 1917 წლის 8 მაისს თბილისის სათათბიროს სხდომაზე ქალაქის თავმა ალექსანდრე ხატისოვმა ქალაქის ხმოსნებს გააცნო ცირკულარი და გამგეობის დადგენილება: ვინაიდან არჩევნებში აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ, როგორც მამულის პატრონნი, აგრეთვე მუშებიც და ჯარისკაცნიც, ამიტომ ყველა მათგანს მონაწილეობა უნდა მიეღო საარჩევნო სამზადისში, ხოლო ამისთვის საჭირო იყო ხუთ-ხუთი წარმომადგენელი აერჩიათ ქალაქის სათათბიროდან, ქალაქის აღმასრულებელი კომიტეტიდან, მუშები-სა და სალდათთა დეპუტატთა საბჭოდან. ისინი ყოველივე საარჩევნო სამზადისს მოახდენდნენ და არჩევნებს გაუძღვე-

24 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 157, ფურცლები 40-50.

ბოდნენ.²⁵ სათათბირომ, თანახმად გამგეობის წინადადებისა, თავის წარმომადგენლებად საარჩევნო კომისიაში ფარული კენჭისყრით აირჩია ხმოსნები: ლ. ევანგულოვი, ს. გალსტიანი, ა. ბაბოვი.²⁶

თბილისის სათათბიროს 1917 წლის 22 მაისის სხდომაზე, როდესაც განიხილავდნენ გამგეობის მოხსენებას ქალაქის ხმოსანთა არჩევნების ჩასატარებლად 50 ათასი მანეთის ასიგნაციის შესახებ, ხმოსანმა გ. ჰ. მელიქოვ-კარაკოზოვმა თავისი შეშფოთება გამოხატა საამომრჩევლო კომიტეტის 20 ადამიანით დაკომპლექტების გამო. მისი აზრით, ეს ეწინააღმდეგებოდა რუსეთის დროებითი მთავრობის მიერ დამტკიცებულ დროებით წესებს. არადა, სწორედ გარდამავალ ეტაპზე იყო მნიშვნელოვანი, არავითარი გადაცდომა არ მომხდარიყო დროებითი მთავრობის საქალაქო საკანონმდებლო ორგანიზაციის მხარდასაჭერად.²⁷ ქალაქის თავის აზრით ეს არავითარ შემთხვევაში არ იქნებოდა დროებითი წესების უარყოფა, გამგეობა მკაცრად აკონტროლებდა სიების შედგენას და გამოქვეყნებას თავისი სახელითა და პასუხისმგებლობით. თუ გამგეობა სიების შედგენის დროს ითანამშრომლებდა ჯარისკაცთა და მუშათა საბჭოსა და აღმასკომის წარმომადგენლებთან, ეს არავითარ შემთხვევაში არ დაარღვევდა კანონიერებას, პირიქით, განეულ სამუშაოს გახდიდა უფრო ნაყოფიერსა და მართებულს.²⁸

1917 წლის 22 მაისის სხდომაზე დამტკიცდა გამგეობის მოხსენება და „მოხდა ასიგნაცია 50 ათასი მანეთისა გამგეობის განკარგულებაში ხმოსანთა არჩევნების საწარმოებ-

25 გაზეთი „საქართველო“, 1917, N100, 11 მაისი.

26 გაზეთი „საქართველო“, 1917, N100, 11 მაისი.

27 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცელი 147.

28 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცელი 148.

ლად.²⁹ მოგვიანებით, 5 ივნისის სხდომაზე დამტკიცდა გამგეობის მოხსენება და დამატებით იმავე მიზნით გაიცა 40 ათასი მანეთი. ჯამში მანეთი ხმოსანთა არჩევნების საწარმოებლად ქალაქის დამატებით ხარჯთაღრიცხვაში 90 ათასი შეიტანეს.³⁰

თბილისის საქალაქო სათათბიროს არჩევნები 1917 წლის ივნისისათვის დაინიშნა. წინასაარჩევნო აგიტაციაში მონაწილეობდა თითქმის ყველა პოლიტიკური პარტია და ორგანიზაცია ბოლშევიკების გარდა. ისინი ხელისუფლების ორგანოდ მუშათა და ჯარისკაცთა დეპუტატთა საბჭოს თვლიდნენ და თბილისის საქალაქო სათათბიროს არჩევნებს ბოიკოტი გამოუცხადეს.³¹

თბილისის ბურჟუაზიას არ უნდოდა, დაეკარგა თვითმმართველობის ორგანოებში გაბატონებული მდგომარეობა და ამ მიზნით ძალისხმევასაც არ იშურებდა. რუსეთის იმპერიის კანონმდებლობით და პრივილეგიებით განებივრებული ბურჟუაზიის ლიდერები ცდილობდნენ, მორგებოდნენ ახალ წესებსაც. მათ ძველი ლოზუნგები ახლით შეცვალეს და ზოგიერთი მათგანი დემოკრატიაზე და მშრომელთა ინტერესების დაცვაზეც კი ალაპარაკდა.³²

განსაკუთრებით აქტიურობას იჩენდნენ სოციალ-დემოკრატები. გაზეთ „ერთობის“ ფურცლებზე მათ თავიანთი მუნიციპალური პროგრამა გამოაქვეყნეს, რომელიც შეიცავდა ეკონომიკურ, ფინანსურ და კულტურულ ასპექტებს. სოციალ-დემოკრატები მხარს უჭერდნენ საყოველთაო-საარჩევნო სისტემის დანერგვას, თვითმმართველობის დამოუკიდებლობას, მისთვის ქალაქის მილიციის დაქვემდებ-

29 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცლები 147-148.

30 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცლები 147-148.

31 ალექსანდრე ბენდიანიშვილი. საქართველოს პირველი რესპუბლიკა 1918-1921. თბ., 2001, გვ.196.

32 გაზეთი „ერთობა“, 1917, №60, 1 ივნისი.

ბარებას, ყველა საქალაქო თანამდებობის დაკავებას არჩევის წესით, საქალაქო თვითმმართველობის აღჭურვას საკანონმდებლო ინიციატივით. სოციალ-დემოკრატებს მიზანშეწონილად მიაჩნდათ საქალაქო თვითმმართველობის ფინანსურ უფლებათა გაფართოება, არაპირდაპირი გადასახადების გაუქმება, შემოსავლისა და მემკვიდრეობით მიღებულ ქონებაზე გადასახადის დადება, საქალაქო თვითმმართველობის გათავისუფლება საერთო სახელმწიფოებრივ დანესებულებათა შენახვისაგან. სოციალ-დემოკრატთა პლატფორმა ითვალისწინებდა საიჯარო სისტემის გაუქმებას, საზოგადოებრივი ხასიათის დანესებულებათა, საწარმოთა მუნიციპალიზაციას, იმ ფაბრიკა-ქარხნების საქალაქო თვითმმართველობისათვის გადაცემას, რომელთაც არარენტაბელურობის მოტივით მფლობელები ხურავდნენ. თვითმმართველობას მიზნად უნდა დაესახა იაფფასიანი საცხოვრებელი ბინების აგება, ბინის ქირის რეგულირება, ვიწრო ქუჩა-შესახვევების გაფართოება, უფასო სწავლისა და მკურნალობის დანესება, შრომის ბირჟების, მომრიგებელი კამერების მოწყობა, უმუშევრობისაგან მუშათა დაზღვევის ორგანიზება, კოლექტიური ხელშეკრულებების და რეასაათიანი დღის სამუშაო დღის დაკანონება.³³

პროგრამის დაპირებების მიუხედავად, სოციალ-დემოკრატებმა კარგად იცოდნენ, რა მემკვიდრეობას იღებდა თბილისის თვითმმართველობა და რამდენად წარმოუდგენელი იყო უმძიმეს სოციალ-ეკონომიკურ ვითარებაში მათი საარჩევნო დაპირებების შესრულება. დაპირებებით ამომრჩეველზე ზემოქმედება სოციალ-დემოკრატების ნაცადი ხერხი იყო. ამ გზით ისინი ცდილობდნენ, რაც შეიძლება მეტი ხმოსანი გაეყვანათ ქალაქის სათათბიროში.

თბილისის სათათბიროს 1917 წლის არჩევნების მიმდინარეობას აქტიურად აშუქებდა პრესა. თბილისში წინასაარჩევნო პროცესებს, ისევე როგორც შედეგებს, სათათბიროს სხდომებს, გამგეობის გადანაცვეტილებებს აშუქებდნენ ოზაკომის

33 გაზეთი „ერთობა“, 1917, N65, 7 ივნისი.

ოფიციალური ორგანო „Кавказское слово“, პოლიტიკურ-ლიტერატურული ორგანო გაზეთი „Кавказ“, ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების ყოველდღიური გაზეთი „საქართველო“. განსაკუთრებით აქტიური იყო სოციალ-დემოკრატების გაზეთი „ერთობა“. წინასაარჩევნო პროცესების ინტენსიურად გაშუქების პარალელურად, „ერთობა“ ეწეოდა ფართო აგიტაციას და მკვეთრად გამოხატავდა საკუთარ პოზიციას. გაზეთის რედაქცია დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ადგილობრივი თვითმმართველობის სიძლიერეს, რამეთუ განახლებულ პირობებში იგი სახელმწიფოს დიდ დამხმარე ორგანოდ უნდა ქცეულიყო. ის მრავალი ფუნქცია, რომელსაც ამ დრომდე ცენტრალური ბიუროკრატიული ორგანო უმსგავსოდ ასრულებდა, თვითმმართველობას უნდა შეესრულებინა. სოციალ-დემოკრატების აზრით, სწორედ თვითმმართველობის მოვალეობას შეადგენდა ქალაქის საზოგადოებრივ ჰიგიენაზე ზრუნვა, საზოგადოებრივი შენობების აშენება, ტრანსპორტის ორგანიზება, არხებისა და კანალიზაციის გაყვანა, მუშათა ეკონომიურ მდგომარეობაზე, სწავლა-განათლებაზე ზრუნვა, ღარიბთა დახმარება და სხვ. სოციალ-დემოკრატები მიიჩნევდნენ, რომ თბილისის ძველ თვითმმართველობას მოსახლეობისათვის არაფერი გაუკეთებია და თუ რაიმე გაუკეთებია, ისეთი უმნიშვნელო და უფარგისი, რომ მისი მოხსენებაც კი არ ღირდა.³⁴

ქართველი სოციალ-დემოკრატები და მათი გაზეთი „ერთობა“ მოუწოდებდა მოქალაქეებს, მაღალი შეგნებით მოკიდებოდნენ თბილისის თვითმმართველობის ისტორიაში საყოველთაო, თანასწორი და ფარული კენჭისყრის საფუძველზე პირველი არჩევნების ჩატარებას.

პარტიათა მოწოდებებმა, პრესის აქტიურობამ თავისი როლი შეასრულა და თბილისი და თბილისელები, როგორც არასდროს, დიდი ენთუზიაზმით შეუდგნენ წინასაარჩევნო მზადებას. ყველგან წინასაარჩევნო სამზადისი და აგიტაცია მიმ-

³⁴ გაზეთი „ერთობა“, 1917, N44, 11 მაისი.

დინარეობდა. გაზეთი „ერთობა“ წერდა: „თბილისში კვირიდან ამომრჩეველთა აღწერა მოხდება, განა საეჭვოა, რომ პლუტოკრატია ძალღონეს და ფულს არ დაიშურებს, რომ საარჩევნო სიიდან დემოკრატია განდევნოს და შიგ თავისი მომხრენი გაიყვანოს. ხალხი ვალდებულია მთელი თავისი ძალღონით შეეცადოს პლუტოკრატიის ოინები ჩაფუშოს“.³⁵ გაზეთ „საქართველოს“ რედაქცია განმარტავდა მოსახლეობის აღწერის მიზანს და მნიშვნელობას, აგრეთვე მოსახლეობას აცნობდა ახალი საარჩევნო დებულების ძირითად თეზისებს და აღნიშნავდა: „უწინ ქართველობა ყოველთვის მარცხდებოდა არჩევნებში, რადგან დიდ ქონებასთან დაკავშირებული საარჩევნო კანონი გასაქანს არ აძლევდა ნაკლებად შეძლებულ მოქალაქეს, წვრილ მესაკუთრე – სახლის პატრონთ, ბინისა და ოთახის დამქირავებელს ... ახალი კანონით ქალაქის თვითმმართველობის ბედი ხალხის, დემოკრატიის ხელში გადადის. ეს პირველი მაგალითია თბილისის ისტორიაში, რომ ხალხს ჩაბარდეს ქალაქის მეურნეობისა და განათლების საქმე“.³⁶ არჩევნებისათვის მზადების პერიოდში გაზეთი „ერთობა“ წერდა: „ამიერიდან ნახევარმილიონიანი ქალაქის ბედილბალი დემოკრატიის ხელში გადადის. დემოკრატია, განურჩევლად სქესისა, უნდა გაუძღვეს ქალაქის საქმეებს. კარგად უნდა იცოდეთ, რომ გაბატონებული კლასები არავითარ საშუალებას არ დაერიდებიან, რომ თავიანთი პოზიციები შეინარჩუნონ, ისინი ამ პოზიციებს არას გზით, არასდროს არ თმობდნენ. ასე ხდება დღესაც. ქალაქის საბჭოში გაბატონებული პლუტოკრატია და მის კუდში მოჩანჩალე ვიწრო ნაციონალისტური წრეები თავგამოდებით ცდილობენ შეინარჩუნონ თავიანთი ბატონობა“.³⁷ „ერთობა“ ამომრჩეველებს აფრთხილებდა, რომ თუ ამომრჩეველთა სიების შედგენისას ყურადღებას არ გამოიჩენდნენ, მაშინ არჩევნებში „ქონებელთა“ კლასი გაიმარჯვებდა. დაბოლოს, „ერთო-

35 გაზეთი „ერთობა“, 1917, N54, 25 მაისი.

36 გაზეთი „საქართველო“, 1917, N111, 26 მაისი.

37 გაზეთი „ერთობა“, 1917, N57, 28 მაისი.

ბა" მონოდებით მიმართავდა ამომრჩეველებს: „ამხანაგებო და მოქალაქენო! გახსოვდეთ, რომ ახლა წყდება ქალაქის ბედი, გახსოვდეთ, რომ ახლანდელ საქალაქო არჩევნებს გავლენა ექნება მომავალ დამფუძნებელი კრების არჩევნებზე. არც ერთმა დემოკრატი-ამომრჩეველმა არ უნდა დაჰკარგოს თავისი ხმა. ელოდეთ სახლში აღმწერლებს. მზად გქონდეთ თქვენი საარჩევნო უფლების დამამტკიცებელი საბუთები. უკეთუ სახლში ცდა არ გეხერხებათ და საქმემ გარეთ გაგინვიოთ, დაუტოვეთ სახლში ვინმეს საჭირო ცნობები. მხოლოდ ამ გზით შეიძლება თქვენი საარჩევნო სიაში შეტანა, რითაც უზრუნველყოფილი იქნება საქალაქო არჩევნებში დემოკრატიის გამარჯვება“.³⁸

თბილისის სათათბიროს 1917 წლის 19 ივნისის სხდომაზე განიხილეს ამომრჩეველთა სიების საკითხი. სხდომის ჩანაწერიდან დგინდება: საარჩევნო სიების დაბეჭდვა თითქმის დასრულებული იყო და 23 ივნისიდან 27 ივნისამდე გამოქვეყნდებოდა; 28 ივნისიდან 2 ივლისის ჩათვლით განხილული იქნებოდა საჩივრები ამომრჩეველთა სიებთან დაკავშირებით; 3 ივლისიდან გამოცხადდებოდა გადანყვეტილებები საჩივრებთან დაკავშირებით; 4 ივლისიდან 6 ივლისამდე საჩივრები შევიდოდა ადმინისტრაციულ სასამართლოში (სამხარეო სასამართლოს სამოქალაქო განყოფილება); 7 ივლისიდან 11 ივლისამდე საჩივრები განიხილებოდა სასამართლოს მიერ და სიები განახლდებოდა 12 ივლისისათვის; 20 ივლისს წარმოდგენილი იქნებოდა კანდიდატების სიები, 20 ივლისიდან 23 ივლისამდე ქალაქის თავი გაზეთის შესაბამისი დანართების მეშვეობით გამოაქვეყნებდა კანდიდატების სიებს.³⁹

1917 წლის 26 ივლისს უნდა დამთავრებულიყო საარჩევნო პაკეტების დარიგება. გაზეთი „საქართველო“ ახსენებდა მოსახლეობას, რომ ვისაც ბეჭედ დარტყმული კონვერტი და

38 გაზეთი „ერთობა“, 1917, N57, 28 მაისი.

39 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცელი 169.

კრებაზე შესასვლელი ბილეთი არ მიეღო, დაუყოვნებლივ უნდა გამოცხადებულიყო გაზეთში გამოქვეყნებულ მისამართებზე.⁴⁰

1917 წლის 10 ივლისის სხდომაზე თბილისის სათათბიროს არჩევნების მსვლელობის შესახებ მოხსენებით გამოვიდა ქალაქის თავი ალექსანდრე ხატისოვი. იგი აღნიშნავდა, რომ არჩევნებთან დაკავშირებული სამუშაოები ნორმალურად მიმდინარეობდა, სიები გამოქვეყნებოდა 13 ივლისისთვის, სასამართლოში საარჩევნო სიებში გამოტოვების შესახებ შესული იყო სულ 70 საჩივარი, აქედან 40 საჩივარი საფუძველმოკლებული აღმოჩნდა. ალექსანდრე ხატისოვმა განაცხადა, რომ ამომრჩეველთა რაოდენობა 119-120 ათასი იყო. მათ შორის 20 ათასი სამხედრო.⁴¹

ალექსანდრე ხატისოვმა იმავე სხდომაზე ისაუბრა მოსკოვში უკვე ჩატარებული არჩევნების შედეგებზე. მისი სიტყვით, არჩევნებში მონაწილეობა მიიღო მოსახლეობის საერთო რაოდენობის 65%-მა. მოსკოვში ჩატარებული არჩევნების შედეგების მიხედვით, ალექსანდრე ხატისოვი ვარაუდობდა, რომ თბილისში არჩევნებში მონაწილეობას მიიღებდა დაახლოებით 80 ათასი ამომრჩეველი, ანუ 700 ამომრჩეველი ამოირჩევიდა ერთ ხმოსანს. არჩევნები შედგებოდა. ქალაქის თავმა სხდომაზე ასევე განაცხადა, რომ თბილისის სათათბიროს არჩევნები გაიმართებოდა 1917 წლის 30 ივლისს, ახალი სათათბიროს პირველი სხდომა ჩატარდებოდა 7 აგვისტოს, ხოლო სათათბიროს ძველი შემადგენლობის ბოლო სხდომა – 24 ივლისს.⁴² მართლაც, ყველაფერი ამ თანმიმდევრობით განხორციელდა.

1917 წლის 10 ივლისის სხდომაზე ხმოსანმა მიხეილ ვესელოვზოროვმა თავისი შიში გამოთქვა, რამეთუ ორ რუსულ ქალაქში არჩევნები ჩაუშლიათ იმ სამხედროებს და სამოქალაქოებს.

40 გაზეთი „საქართველო“, 1917, N162, 26 ივლისი.

41 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცელი 176.

42 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცელი 176.

ლაქო მოსახლეობას, რომლებიც საარჩევნო სიებში არ იყვნენ შეყვანილი. სამხედროები ქალაქში სიების შედგენის შემდეგ ჩასულან. ხმოსანი აქვე სვამდა კითხვას: რამდენად იყო მოსალოდნელი თბილისში ახალი სამხედრო ნაწილების შემოსვლა? ალექსანდრე ხატისოვმა განაცხადა, რომ ახალ სამხედრო ნაწილებს ქალაქ თბილისში არ ელოდებოდნენ, ქალაქში იყვნენ მხოლოდ სამხედრო სასწავლებლების კურსდამთავრებულები და ის სამხედროები, რომლებიც მოგვიანებით დაბრუნდნენ ქალაქში. მათ განემარტათ, რომ კანონიერი ვადა სიებში შეტანისა, ამონჭრული იყო, რასაც ისინი გაგებით მოეკიდნენ.⁴³

წესრიგის დასაცავად და ექსცესების თავიდან ასაცილებლად, თბილისის სათათბიროს არჩევნებთან დაკავშირებით ქალაქის დაადგინა საარჩევნო კომიტეტმა: 1. ამომრჩევლებს ნება ეძლეოდათ საარჩევნო ნომრები დაერიგებინათ; 2. აკრძალული იყო რომელიმე პლაკატისა და მოწოდების ჩამოხევა და იმ ადგილას სხვა პლაკატისა და მოწოდების გაკერა; 3. იკრძალებოდა ცარიელი, ან დაწებებული პლაკატების ჩამორთმევა; 4. არჩევნების დღეს, 30 ივნისს, იკრძალებოდა ამომრჩეველთა გაჩერება და ბიულეტენის მიწოდება; 5. აგრეთვე აკრძალული იყო არჩევნების დღეს საარჩევნო სააგიტაციო სიტყვების წარმოთქმა საარჩევნო უბნებსა და ეზოებში.⁴⁴

ჯარისკაცთა დეპუტატების სამხედრო სექციამ გადანყვიტა არჩევნების დღეს საარჩევნო ყუთებთან წესრიგის დასაცავად დარაჯების დაყენება.⁴⁵

თბილისის პრობლემად კვლავ რჩებოდა ეკონომიკური მდგომარეობა, განსაკუთრებით მძიმე იყო სასურსათო კრიზისი, რაც საერთო პირობებით: – ომით, ინფლაციით, პორტების ჩაკეტვითა და სხვა მიზეზებით იყო განპირობებული. ამ საკითხს ეხმაურება გაზეთი „ერთობა“: „ერთი საყურადღე-

43 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცელი 176.

44 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცელი 176.

45 გაზეთი „საქართველო“, 1917, N163, 27 ივლისი.

ბო საკითხთაგანი, რომლის მოგვარებას უნდა მიჰყოს ხელი ახალმა საბჭომ – ეს ქალაქის მცხოვრებთა სასურსათო საგნებით უზრუნველყოფაა. საჭიროა, ხალხისათვის სურსათის მიწოდების საქმეს განაგებდეს ხალხისავე ნამდვილი წარმომადგენელი და არა მდიდართა ერთი მუჭის მიერ არჩეული პირები, როგორც ეს დღემდე იყო ... ქალაქის საბჭოს უფლება უნდა ჰქონდეს ადგილობრივ საჭიროებათა ფარგლებში თვითონ ანაწილებდეს ქალაქში შემოტანილ სასურსათო საგნებს. ქალაქის საბჭომ უნდა იზრუნოს, რათა სურსათი ქალაქში თანასწორად იქნას განაწილებული. არ უნდა ეძლეოდეს ერთს ბევრი, მეორეს ცოტა... ეცადეთ, რომ სოციალ-დემოკრატების უმრავლესობა იქნას არჩეული ქალაქის საბჭოში. მხოლოდ მაშინ შეეძლება მათ მთელი საქალაქო მეურნეობის ხელში აღება“.⁴⁶

ეკონომიკური კრიზისის მიუხედავად, ქალაქში გრანდიოზული წინასაარჩევნო მზადება იყო. ქალაქის სურათს კარგად გვიხატავს გაზეთი „ერთობა“ 1917 წლის ივლისის ნომერში: „ჭაღარა თფილისის ქუჩები და ეზოები არაჩვეულებრივ სანახაობას წარმოადგენდა. მთელი ქალაქი არაჩვეულებრივ მოძრაობაში იყო მთელი კვირის განმავლობაში. ქალაქში მოსულს თვალში ეცემოდა მისი უცნაური მორთულობა: პლაკატები და განცხადებები. ყველა პარტია, ყველა ჯგუფი ფერად-ფერადი დიდი განცხადებებით ამცნობდა მცხოვრებთ, რომ 30 ივლისისათვის დანიშნულია საქალაქო არჩევნები, ყველა პარტია ფერადი დიდი პლაკატებით ამცნობდა მცხოვრებთ თავის საარჩევნო ნომერს და მოუწოდებდა, მისთვის მიეცა ხმა. ასეთი პარტიები და ჯგუფები კი თორმეტი იყო. ყოველი მათგანი ყოველდღე ახალი ფორმის განცხადებებს და პლაკატებს ბეჭდავდნენ და აივსო ქალაქი ფერადი ქაღალდებით, ყველა სახლის კედელი, ბოძი, ტრამვაის ყველა ვაგონი, ყველა ავტომობილი, ეტლი და საერთოდ ყველაფერი მორთული იყო პლაკატებით... ქალაქი ემსგავსება ფერადი ქაღალდების მღელვარე ზღვას ... ქალაქში

46 გაზეთი „ერთობა“, 1917, №66, 8 ივნისი.

ყველა ფაციფუცშია. საარჩევნო ბიუროებში ხალხი ბუზივით ირევა: ვინ საარჩევნო ბარათს ეძებს და მიაქვს, ვინ ხმაურობს, პროტესტს აცხადებს, რომ სიაში გამორჩენილა, ვინ ამა თუ იმ ბიულეტენს კითხულობს ... ყველგან, საზოგადო საკრებულოებში, თეატრებში, მოედნებზე, ბალებში და ქუჩებში კრებები და მიტინგებია, ყველგან პარტიათა შორის ხელჩართული ბრძოლაა... ფურცლებს აღარ არიგებენ, ისვრიან დასტა-დასტათ მალლა ხალხის თავზე, რაც იშლება ჰაერში და შემოდგომის ფოთლებივით ფარფატებენ...⁴⁷

წინასაარჩევნო მზადება ქალაქში დიდ დღესასწაულს ჰგავდა. ყოველი პარტია ყოველდღიურად ახალ საშუალებას იგონებდა ყურადღების მისაპყრობად, არც ორიგინალურობა და სიახლე აკლდათ, მაგალითად, გაზეთი „ერთობა“ წერდა: „ფედერალისტებს ორიგინალურობა გამოუჩენიათ, დროშებიან-პლაკატებიან ეტლისათვის, რაშიდაც „დამა-კავალერიც“ სხედან, სამი ქართველი და უკრაინელი მხედარი გაუყოლებიათ და მაყურებელს ვორონცოვების ქუჩაში გავლის სურათს აგონებენ ... ქუჩაში მიდის დიდი საბარგო ავტომობილი, რომელზედაც აღმართულია უსახურავო თავღია ოთახი, რომლის კედლებზედაც დიდრონი ასოებით მოუნოდებენ, ხმა მიეცით პირველ ნომერსო; შიგნიდან სახელოსნოს მუშები სამხედრო მუსიკას უკრავენ. მოძრავი ოთახი ყველა მოხდენილ ადგილზე ჩერდება, უცდის ხალხის შეკრებას, რომ მონოდებები გაავრცელოს, აგიტატორი ალაპარაკოს...“⁴⁸ წერილის ავტორი იხსენებს 1911 წელს: „მაშინ ვერც კი მოვასწარიტ გამოქვეყნება სახმოსნო სიისა, პროვოკატორების მეშვეობით ის უმალ გაიგეს და მოხსნეს ამხანაგები: აკაკი ჩხენკელი, გოგუა, სხვები და გაგზავნეს როსტოვში, დაგვფანტეს იქეთ აქეთ. მაგონდება 1912 წელიც, მეოთხე დუმის არჩევნები! დღეში ორჯერ ვიცვლიდით სახეს, ტანისამოსს... მაგრამ ბოლოს მაინც

47 გაზეთი „ერთობა“, 1917, N110, 20 ივლისი.

48 გაზეთი „ერთობა“, 1917, N110, 20 ივლისი.

ჩავევარდით ბევრი".⁴⁹

1917 წლის 30 ივნისის ნომერში თბილისში არჩევნების წინა დღეს გვიხატავს გაზეთი „Кавказское слово“: „სხვადასხვა პარტიის წარმომადგენლები თავდაუზოგავად იდგნენ ქუჩებში და აგიტაციას ეწეოდნენ. ისინი საზოგადოებას გამუდმებით ახსენებდნენ ამ არჩევნების დიდ მნიშვნელობას. ფანჯრებში ანათებდნენ ტრანსფარანტებს სიის ნომრებით, თბილისელი ამომრჩევლები ქუჩაში გულზე დამაგრებული წარწერით სეირნობენ: „მე ვირჩევ N სიას“.⁵⁰

თბილისის თვითმმართველობის ხმოსანთა არჩევნებში დემოკრატიული ძალის გამარჯვების მნიშვნელობაზე გამუდმებით ამახვილებს ყურადღებას გაზეთი „ერთობა“: „ქალაქის არჩევნები ამ თავისუფლების დროს არის გენერალური რეპეტიცია დამფუძნებელი კრების არჩევნებისთვის. რამეთუ მთელი ტექნიკა, მზადება არჩევნებისთვის, შედგენა, გასწორება და დამატება საარჩევნო ბარათებისა, მათი გასინჯვა იქნება ქალაქის თვითმმართველობის საქმე“.⁵¹

დიდი ძალისხმევისა და წინასაარჩევნო დაპირებების მიუხედავად, ყველამ კარგად იცოდა, რა მემკვიდრეობას მიიღებდა ახლად არჩეული თბილისის სათათბირო ძველი სათათბიროსაგან, რამდენად წარმოუდგენელი იყო ამ დაპირებების შესრულება. მაგრამ ყველა აღიარებდა ადგილობრივი თვითმმართველობის სოციალ-პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მნიშვნელობას.

1917 წლის 24 ივლისს ალექსანდრე ხატისოვის თავმჯდომარეობით გაიმართა თბილისის ძველი სათათბიროს ბოლო სხდომა, რომელზეც ხმოსნებმა მოისმინეს ქალაქის თავის მოხსენება ახალი სათათბიროსთვის მასალების მომზადების შესახებ. სათათბირომ დაადგინა: მხარდაჭერა და მზადყოფნა გამოეხატათ რუსეთის დროებითი მთავრობისათვის და

49 გაზეთი „ერთობა“, 1917, N110, 20 ივლისი.

50 Газета „Кавказское слово“, 1917, N6, 30 июня.

51 გაზეთი „ერთობა“, 1917, N99, 18 ივლისი.

ეფექტურად გაეტარებინათ პრაქტიკაში მის მიერ გამოცემული განკარგულებები. სწორედ ამ სხდომაზე პირველად გაეცნენ ქალაქის ხმოსნები 1917 წლის 9 ივნისს საქალაქო საზოგადოებრივი მმართველობის დებულებაში შესულ ცვლილებებს. სათათბირო სხდომის დახურვამ ლირიულ ტონალობაში ჩაიარა, იხსენებდნენ წარსულს, საუბრობდნენ ტრადიციებზე. ხმოსანი მიხეილ ვესელოვზოროვი აღნიშნავდა, მიუხედავად იმისა, რომ „რუსეთის ქალაქების სათათბიროებს, მართალია, თავისი მინუსები ჰქონდათ: 1. ამომრჩეველთა წრის სივრცოვანი; 2. ადმინისტრაციული წნეხის გამო გამოწვეული უთანასწორობა; 3. ფინანსური უფლებების არქონა, მაგრამ ამ სურათის ფონზეც კი თბილისის სათათბირო გამოირჩეოდა თავისი პროგრესული შემადგენლობით, საქალაქო მეურნეობის განვითარებით და სხვა. ხმოსნობის 20 წლის მანძილზე თავად ვერ იხსენებდა შემთხვევას, რომ საქალაქო მოსამსახურეს ბოროტად გამოეყენებინა თავისი მდგომარეობა. ადმინისტრაციის მითითებების მიუხედავად ხმოსნები ყოველთვის ქალაქის სათათბიროს ღირსებას ვიცავდითო“.⁵²

სხდომაზე ახალი ხმოსნების შესახებ მსჯელობდნენ სიების შემადგენლობის მიხედვით, აღნიშნავდნენ, რომ უმრავლესობა ძლიერი პოლიტიკური პარტიების წევრები და პარტიების ლიდერები იყვნენ, რის საფუძველზეც ისინი ვარაუდობდნენ, რომ სათათბიროს საქმიანობა პოლიტიკური ელფერით წარიმართებოდა. მართალია, პარალელურად იმასაც აღიარებდნენ, რომ მძიმე მემკვიდრეობას ტოვებდნენ, მიესალმებოდნენ ახალ სათათბიროს და იმედოვნებდნენ, რომ მშვიდ გარემოში გადასცემდნენ ქალაქის მართვის სადავეებს.⁵³

თბილისის სათათბიროს არჩევნები 1917 წლის 30 ივლისს ჩატარდა. 1917 წლის არჩევნებში სოციალ-დემოკრატიებმა, მართალია ადრინდელზე გაცილებით მეტი ხმები მიიღეს,

52 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცლები 183-188.

53 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცელი 187.

მაგრამ ხმების უმრავლესობა მაინც ბურჟუაზიას დარჩა. თბილისის ახალ სათათბიროში ჩამოყალიბდა სამი ძირითადი ფრაქცია – სოციალ-დემოკრატების, დაშნაკების და ესერების. ისინი გაბატონდნენ საქალაქო გამგეობაშიც.⁵⁴

ფრაქციებს შორის, რა თქმა უნდა, გარკვეული წინააღმდეგობა არსებობდა, მაგრამ ერთი წლის განმავლობაში წინააღმდეგობა მტრობასა და შუღლში არ გადაზრდილა. საქალაქო სათათბიროში ხერხდებოდა სხვადასხვა საჭირობოროტო საკითხის განხილვა და გადანყვეტილების მიღება. ფრაქციების ასეთი მუშაობა ასე თუ ისე გრძელდებოდა ოზაკომის, ამიერკავკასიის კომისარიატის და ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკის პერიოდში (1917 წლის ივლისი-მაისი). საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ (1918 წლის 26 მაისი) თბილისის სათათბიროში დაპირისპირებებს საზღვარი არ ჰქონდა. არც ერთი კარდინალური საკითხის გადანყვეტა არ ხერხდებოდა, სათათბიროს სხდომები ურთიერთდაპირისპირებების ასპარეზად გადაიქცა.

თბილისის სათათბიროს პირველი სხდომა 1917 წლის 7 აგვისტოს ჩატარდა. სხდომა დაემთხვა რუსეთის შრომის მინისტრის მ. ი. სკოპელევის სტუმრობას თბილისში. ქალაქში ამალგებული განწყობა სუფევდა. ქუჩებში სადგურიდან მთავრობის სასახლემდე სამხედროები იდგნენ. ფრიალებდა დროშები, იმართებოდა მანიფესტაციები. სალამოსთვის ერევანსკის მოედანზე მოეწყო მრავალათასიანი მიტინგი, სადაც სიტყვით გამოდიოდნენ თბილისის პირველი დემოკრატიული სათათბიროს ხმოსნები. სხდომა სალამოს 8 საათსა 35 წუთზე ალექსანდრე ხატისოვმა გახსნა. ქალაქის საბჭოს შენობა საზოგადოებით გადაჭედილი იყო. შენობაში დაიშვებოდნენ მხოლოდ წინასწარ გაცემული მოსანვევებით. პრესისათვის განკუთვნილი ყველა ადგილი დაკავებული იყო. განახლებუ-

54 ალექსანდრე ბენდიანიშვილი. საქართველოს პირველი რესპუბლიკა 1918-1921. თბ., 2001, გვ.197.

ლი, რეკონსტრუქცია ჩატარებული სათათბიროს დარბაზი კარგ შთაბეჭდილებას ტოვებდა.⁵⁵ აღსანიშნავია, რომ ახალი მოწვევის სათათბიროს პირველ სხდომამდე სათათბიროს დარბაზს, ადგილების გაზრდის და სათადარიგო გასასვლელის მოწყობის მიზნით, ჩაუტარდა კაპიტალური რემონტი. ჩატარებული სამუშაოები ქალაქს 5.000 მანეთი დაუჯდა.⁵⁶

„საქალაქო სახლი“, როგორც მას თბილისელები ეძახდნენ, XIX საუკუნეში აშენდა. თავდაპირველად შენობა იყო ორსართულიანი, ცენტრში ორიარუსიანი კოშკით. შენობის წინ მოედანზე ხანძარსაწინააღმდეგო მიზნით აუზი იდგა, რომელსაც წყალი მდინარე წავკისის წყლიდან მიეწოდებოდა. 1879 წელს თბილისის სათათბიროს შენობაში განთავსებული იყო საქალაქო პოლიციის განყოფილება, ხოლო მეორე სართულზე – სხვა სამსახურებთან ერთად ქალაქის მთავარი პოლიცმეისტერის კანცელარია. 1875 წლიდან შენობაში მუშაობას იწყებს საქალაქო სათათბირო, რომელმაც დააყენა საკითხი შენობის თავისი საჭიროების მიზნით გამოყენების შესახებ. დიმიტრი ყიფიანის ქალაქის თავად ყოფნის პერიოდში ეს საკითხი განსაკუთრებულად აქტუალური გახდა. შეიქმნა სპეციალური კომისია ახალი „საქალაქო სახლის“ მშენებლობის შესაძლებლობების მოძიების მიზნით. 1878 წლის ბოლოს სათათბიროში მოისმინეს კომისიის მოხსენება შენობის რეკონსტრუქციის შესახებ და დაადგინეს, გამოეცხადებინათ კონკურსი სათათბიროს ახალი შენობის პროექტის შესადგენად. 1881 წელს სათათბიროს დავალებით ალექსანდრე ოზეროვმა შეადგინა საქალაქო სახლის რეკონსტრუქციის პროექტი მესამე სართულის დაშენებით. 1886 წელს შენობის რეკონსტრუქციის დროს აშენდა ქალაქის სათათბირო დარბაზი, რომლის გაფორმებისას გამოყენებული იყო ქართული ეროვნული მოტივები. რეკონსტრუქციამ შენობას განსა-

55 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცელი 189.

56 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცელი 157.

კუთრებული არქიტექტურული ღირებულება მიანიჭა. თუმცა ამის შემდეგაც განხორციელდა რამდენიმე ცვლილება. 1910 წელს არქიტექტორ კ. ნ. ტატიშჩევის პროექტით შენობას დააშენდა მესამე სართული მარჯვენა მხარეს და მიაშენდა სამსართულიანი კორპუსი მაშინდელი განის (ახლანდელი გალაკტიონ ტაბიძის) ქუჩის მხრიდან, ხოლო 1912 წელს მიშენება განხორციელდა მაშინდელი ველიამინოვის (ახლანდელი შალვა დადიანის) ქუჩის მხრიდან.⁵⁷

1917 წლის 7 აგვისტოს თბილისის სათათბიროს სხდომაზე ალექსანდრე ხატისოვმა დამსწრე საზოგადოებას 30 ივლისის არჩევნების შედეგები გააცნო. მისი მოხსენებიდან ირკვევა, რომ თბილისის სათათბიროს ხმოსანთა არჩევნებში მონაწილეობის უფლება 148.942 ადამიანს ჰქონდა. მათგან 87 საამომრჩევლო უბანზე ხმა მიუცია 92.677 ადამიანს, ანუ საერთო რაოდენობის 61,4 %, რაც ზაფხულის პერიოდის გათვალისწინებით მაღალი იყო. სათათბიროს 120 ხმოსანი დაკომპლექტდა 9 პარტიისა და გუნდის წარმომადგენლებით, კონკრეტულად კი ხმოსნები ასე განაწილდნენ: სოციალ-დემოკრატი მენშევიკები – 50; დაშნაკები – 24; სოციალისტ-რევოლუციონერები – 20; სოციალ-დემოკრატი ბოლშევიკები – 7; სოციალისტ-ფედერალისტთა ბლოკი – 4; უკრაინული ორგანიზაცია – 4, ქრისტიან-დემოკრატები – 7; ეროვნულ-დემოკრატები – 4; ევროპული ორგანიზაცია – 1; მუსლიმანური ორგანიზაცია – 3; ყოველ ამორჩეულ ხმოსანზე მოდიოდა 772 ამომრჩევლის ხმა. ძველი შემადგენლობის 76 ხმოსნიდან ახალ სათათბიროში 21 ხმოსანი მოხვდა.⁵⁸

ალექსანდრე ხატისოვმა ქალაქის საჭიროებები შემდგნაირად ჩამოაყალიბა: ფინანსური და სასურსათო კრიზისი, ქალაქის უსაფრთხოება და მილიციის ორგანიზება, ჯანდაც-

57 საქართველოს ეროვნული არქივის ტერიტორიული ორგანო – თბილისის ცენტრალური არქივი, ფონდი 196, ანაწერი 1, საქმე 340, ფურცლები 2-11.

58 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცლები 189-190.

ვა, ტრანსპორტი, წყალმომარაგება, 1918 წლის ხარჯთაღრიცხვის შედგენა. ახალი კანონის შესაბამისად ასარჩევი იყო სათათბიროს პრეზიდიუმი და გამგეობის შემადგენლობა.⁵⁹

1917 წლის 7 აგვისტოს სხდომაზე დეკლარაციები წარმოადგინეს: სოციალ-დემოკრატებმა (ხმოსანი ევგენი გეგეჭკორი), დაშნაკებმა (ხმოსანი კარჩიკიანი), სოციალ-დემოკრატმა ბოლშევიკებმა (ხმოსანი მიხეილ ცხაკაია), სოციალისტ-რევოლუციონერებმა (ხმოსანი ლევან ნათაძე), ქრისტიან-დემოკრატებმა (ხმოსანი მიხეილ სემიონოვი); ეროვნულ-დემოკრატებმა (ხმოსანი გიორგი გვაზავა). წარმოდგენილ დეკლარაციებს წინასაარჩევნო კამპანიიდან გამოყოფილი დიდი ენთუზიაზმის ელფერი დაჰკრავდა. თითქოს ისინი რეალურად ვერ აცნობიერებდნენ, თუ რა მძიმე მემკვიდრეობასა და ფინანსურ შესაძლებლობებს იბარებდნენ.⁶⁰

1917 წლის 7 აგვისტოს თბილისის სათათბიროს თავმჯდომარედ ერთი წლის ვადით აირჩიეს სოციალ-დემოკრატი მენშევიკი ევგენი გეგეჭკორი. ალექსანდრე ხატისოვმა თავმჯდომარის კანდიდატურის კენჭისყრამდე წაიკითხა ახალი საქალაქო დებულების ის მუხლები, რომლებიც ეხებოდა სათათბიროს თავმჯდომარეს და მის პასუხისმგებლობას.⁶¹

1917 წლის 10 აგვისტოს სხდომაზე დამტკიცდა გამგეობის შემადგენლობა: ქალაქის თავი, მისი ორი ამხანაგი (მოადგილე) და გამგეობის 8 წევრი. ქალაქის თავად მოქმედი საკრებულოს უფლებამოსილების ამოწურვამდე აირჩიეს ნიკოლოზ ელიავა. ქალაქის თავის ამხანაგებად მიხეილ სმირნოვი და ლევან ნათაძე. გამგეობის წევრებად გიორგი კონიაშვილი, პირუმოვი.⁶²

59 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცელი 190.

60 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცლები 190-205.

61 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცლები 202-203.

62 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცლები 209-213.

1917 წელს არჩეული თბილისის სათათბიროს შემადგენლობაში იყვნენ: რაჟდენ არსენიძე, ნიკოლაი ბერეჟოვი, ევგენი გეგეჭკორი, გიორგი გვაზავა, კონსტანტინე გვარჯალაძე, დიმიტრი დონსკი, გიორგი ერადე, ალექსანდრე ლომთათიძე, გიორგი ლასხიშვილი, სერგეი მინასიანი, გერასიმ მახარაძე, კონსტანტინე მესხი, ლევან ნათაძე, გიორგი ნათაძე, ნოე უორდანი, ნოე რამიშვილი, მელიტონ რუსია, მიხეილ სმირნოვი, კონსტანტინე კანდელაკი, გერონტი ქიქოძე, დანიელ შავერდიანი, აკაკი ჩხენკელი, გიორგი ჩხეიძე, ალექსანდრე ხუდადოვი, ალექსანდრე ხატისოვი, გიორგი ხატისოვი, ნოე ხომერიკი, მიხეილ ცხაკაია და სხვები.

გამგეობაში კი მოღვაწეობდნენ: დიმიტრი პოპოვი, გიორგი კონიაშვილი, იოსებ ბესელიძე, გიორგი თედიაშვილი, ბორის ბროდსკი, ილია ბადრიძე, ნიკოლოზ ელიავა, ალექსანდრე კალიუჟნი, ვასილ ხახანაშვილი, ალექსანდრე ოგანეზოვი და სხვები.

1917 წლის 11 აგვისტოს სხდომაზე დამტკიცდა თბილისის სათათბიროს შემდეგი კომისიები:

1. სასწავლო კომისია – 20 კაცის შემადგენლობით;
2. საორგანიზაციო კომისია – 14 კაცის შემადგენლობით;
3. კ. ი. ზუბალოვის სახალხო სახლის ხელმძღვანელობის მიზნით შექმნილი კომისია – 2 კაცის შემადგენლობით;
4. ნ. ი. ზუბალოვის უპოვართა სახლის ხელმძღვანელობის მიზნით შექმნილი კომისია – 5 კაცის შემადგენლობით;
5. ტყე-პარკების კომისია – 9 კაცის შემადგენლობით;
6. შემფასებელი უწყებების შემმონმებელი კომისია – 4 კაცის შემადგენლობით;
7. საბინაო კომისია – 13 კაცის შემადგენლობით;
8. ქალაქის სათათბიროში შემოსული საჩივრების განხილვის კომისია – 5 კაცის შემადგენლობით;
9. სარევიზიო კომისია – 15 კაცის შემადგენლობით;
10. ქალაქის ლომბარდის სარევიზიო კომისია – 3 კაცის შემადგენლობით;
11. ტექნიკური კომისია, რომელშიც შევიდოდა ტექნიკუ-

რი განათლების მქონე ყველა ხმოსანი;

12. ტრამვაის კომისია – 11 კაცის შემადგენლობით;

13. წყალმომარაგების კომისია – 11 კაცის შემადგენლობით;

14. ბალნეოლოგიური კომისია – 11 კაცის შემადგენლობით;

15. სახალხო ჯანდაცვის კომისია, რომელშიც შევიდოდა სამედიცინო განათლების მქონე ყველა ხმოსანი;

16. სასურსათო კომისია – 17 კაცის შემადგენლობით;

17. მიწის კომისია – 13 კაცის შემადგენლობით;

18. იურიდიული კომისია – 11 კაცის შემადგენლობით;

19. დავალიანებების ამკრეფი კომისია – 5 კაცის შემადგენლობით;

20. საპენსიო და შემწეობების კომისია – 9 კაცის შემადგენლობით;

21. შრომის კომისია – 13 კაცის შემადგენლობით;

22. ჯარის დემობილიზაციის კომისია – 15 კაცის შემადგენლობით;

23. შტატების გადახედვისა და განახლების კომისია – 15 კაცის შემადგენლობით.⁶³

1917 წლის 11 აგვისტოს სხდომაზე აირჩიეს გამგეობის კიდევ ორი წევრი: იოსებ ბესელიძე და მ. ნ. სუხოვი, ასევე გამგეობის მდივანი ვასილ ხახანაშვილი.⁶⁴ მოგვიანებით აირჩიეს სამილიციო კომისია – 5 კაცის შემადგენლობით.⁶⁵

საჭიროებებიდან გამომდინარე სათათბიროში ირჩეოდა სხვადასხვა კომისია. მაგალითად, 1917 წლის ბოლოს აირჩიეს კომისია დამფუძნებელი კრების არჩევნებისათვის – 15 კაცის

63 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცლები 222-224.

64 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცლები 224-228.

65 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 146, ფურცელი 275.

შემადგენლობით,⁶⁶ ხოლო 1918 წლის ბოლოს – სათათბიროს ხმოსანთა არჩევნებისათვის განსაკუთრებული კომისია და სხვ.⁶⁷

1917 წლის 18 დეკემბრის სხდომაზე ევგენი გეგეჭკორის მაგივრად, მისი თავმჯდომარეობის ვადით აირჩიეს ალექსანდრე ლომთათიძე.⁶⁸

1918 წლის 12 მარტის სხდომაზე თბილისის სათათბიროს თავმჯდომარემ – ალექსანდრე ლომთათიძემ განაცხადა, რომ სათათბიროს კომისიები არაღამაკმაყოფილებლად მუშაობდნენ. მან აღნიშნა, რომ შვიდი თვე იყო გასული მას შემდეგ, რაც კომისიები შეიქმნა. მიუხედავად ამისა, კომისიების ნაწილი არც კი შეკრებილა. ქალაქის სათათბიროს პრეზიდიუმს დაევალა, სათათბიროს კომისიათა თავმჯდომარეების მოხსენებების საფუძველზე ანგარიში მოემზადებინა სათათბიროში განსახილველად.⁶⁹ მიუხედავად ამისა, საბჭოს პრეზიდიუმის მიერ 1918 წლის 19 მარტს დაგეგმილ კომისიათა თავმჯდომარეების სხდომაზე, ხმოსნები არ გამოცხადებულან, რის გამოც სხდომა ჩაიშალა.⁷⁰

1918 წლის 20 მაისის სხდომაზე ალექსანდრე ლომთათიძის მოხსენებიდან ჩანს, რომ დავალების მიუხედავად მხოლოდ 10 კომისიას წარუდგენია მუშაობის შესახებ ანგარიში.⁷¹ ყოველივე ეს გამოწვეული იყო სათათბიროს ხმოსანთა შემადგენლობაში ხშირი ცვლილებებით და შიდა დაპირისპირებებით.

66 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცელი 319.

67 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 125, ფურცელი 311.

68 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცელი 425.

69 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 125, ფურცელი 84.

70 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 125, ფურცელი 115.

71 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 125, ფურცლები 163-164.

საბოლოოდ, გადაწყდა, გადარჩეულიყო შემდეგ კომისიათა შემადგენლობა: ტყე-პარკების, კეთილმოწყობის, ტრამვაის, წყალმომარაგების, ბალნეოლოგიური, სახალხო ჯანდაცვის, სასურსათო, პენსიისა და შემწეობების, შტატების გადახედვისა და განახლების, სალიკვიდაციო, საზოგადოებრივი შრომის ორგანიზების, საბჭოში შესული საჩივრებისა და შექმნილი დავალიანების. დამატებით აირჩიეს წევრები ტექნიკურ და საბიუჯეტო-საფინანსო კომისიებში, გაუქმდა ჯარების დემობილიზაციის კომისია.⁷²

ქალაქის სათათბიროში არსებობდა ქალაქის მდივნის და მისი ზედამხედველობის ქვეშ მომუშავე კანცელარია. ქალაქის მდივანი ხმოსნებს სპეციალური უწყებებით ატყობინებდა სხდომის ჩატარების დროს, რომელსაც დართული ჰქონდა განსახილველი საკითხების სია. ეს სიები ხმოსნებს გადაეცემოდათ მინიმუმ სამი დღით ადრე. სხდომაზე განსახილველი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი და რთული მოხსენებები იბეჭდებოდა ბროშურების სახით და სხდომამდე ერთი კვირით ადრე ეგზავნებოდათ ხმოსნებს. სხდომაზე განსახილველ საკითხებთან დაკავშირებული მოხსენებები, ქალაქის თავის წინადადებები აღნიშნულ საკითხებზე, მთავრობის დადგენილებები, მოქალაქეების თხოვნები და საჩივრები პირდაპირ ბარდებოდა ქალაქის მდივანს, რომელიც აწარმოებდა აღნიშნული პროცედურისთვის საგანგებო რეესტრს. სათათბიროს მიერ კონკრეტულ საკითხზე გამოტანილი გადაწყვეტილებების შემდეგ, საქალაქო მმართველობის წევრებს გადაეცემოდათ შესაბამისი საქმეები. ქალაქის სათათბიროში იწარმოებოდა ჟურნალი, რომელიც სამი განყოფილებისაგან შედგებოდა: პირველ განყოფილებაში შეტანილი იყო განსახილველი საქმეების მოკლე შინაარსი; მეორე განყოფილებაში შედიოდა ჩატარებული მსჯელობების ოქმი; ხოლო მესამე განყოფილებაში – სათათბიროს მიერ მიღებული გადაწყვეტილე-

72 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 125, ფურცელი 201.

ბები. სათათბიროს ჟურნალს ხელმოწერებით ამტკიცებდნენ თავმჯდომარე, ხმოსნები და მდივნები. წლის ბოლოს სათათბიროს ჟურნალები იკინძებოდა. ქალაქის სათათბიროს მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების ასლები შესასრულებლად გადაეცემოდა საქალაქო მმართველობას.⁷³

საქალაქო მმართველობის პირველი კანცელარია შედგებოდა 8 საშტატო ერთეულისგან: საქმისმწარმოებელი, მისი თანაშემწე, რეგისტრატორი, გადამწერი და მისი 4 თანაშემწე. ამ განყოფილებაში წარმოებდა შემოსული და გასული დოკუმენტების (საქმეების) სარეგისტრაციო ჟურნალები და საძიებლები. 1917 წელს შესული დოკუმენტების რაოდენობა შეადგენდა 7357-ს, ხოლო გასული – 3349-ს. მხოლოდ 1918 წლის იანვრის თვეში შესული დოკუმენტების რაოდენობა შეადგენდა 498-ს, ხოლო გასულის – 215-ს. თუმცა ეს ციფრები სრულად არ ასახავს განყოფილების მიერ ჩატარებული სამუშაოს მოცულობას, ვინაიდან დოკუმენტების წარმოება მოითხოვდა მასალების წინასწარ შეგროვებას, ცნობების გამოთხოვას ისე, რომ შესული და გასული დოკუმენტების სააღრიცხვო ჟურნალებში ახალი ნუმერაციით ჩანანერები კი არ შეეტანათ, არამედ შესული დოკუმენტების ჟურნალში ყოფილიყო მხოლოდ აღნიშვნა ცნობების გამოთხოვა-მიღების შესახებ.⁷⁴

1918 წლის 15 იანვარს ქალაქის სათათბიროს სხდომაზე დამტკიცდა ქალაქის გამგეობასთან არსებული კონტროლის დებულება. კონტროლის დანესება მიზნად ისახავდა ქალაქის გამგეობაში მატერიალური საშუალებების ხარჯვის და ქონების დაცვის უზრუნველყოფას. ქალაქის კონტროლის სამსახურის ფუნქციებში შედიოდა ქალაქის შემოსავლების რეგულირება, დროული მიწოდება, გამგეობის, დაქვემდებარებული სამსახურების და პირების ადმინისტრაციულ-სამეურნეო საქმიანობაზე ზოგადი ზედამხედველობა. კონტროლის სამ-

73 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 144, ფურცლები 1-10.

74 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 146, ფურცლები 4-5.

სახური შედიოდა გამგეობის მმართველობის სფეროში და უშუალოდ ექვემდებარებოდა ქალაქის თავს. კონტროლს ხელმძღვანელობდა მთავარი კონტროლიორი, მას ექვემდებარებოდა კონტროლიორთა ჯგუფი, რომელსაც ამტკიცებდა ქალაქის საბჭო. კონტროლიორს ჰყავდა სამი თანაშემწე: ადმინისტრაციულ-სამეურნეო დარგში, ტექნიკურ დარგში, ფარმაცევტულ დარგში.⁷⁵

მთავარ კონტროლიორს გამგეობის მიერ შერჩეულ კანდიდატთაგან ირჩევდა ქალაქის სათათბირო. კონტროლის სამსახური ხელმძღვანელობდა სათათბიროს მიერ დამტკიცებული ინსტრუქციით. თავისი კომპეტენციის ფარგლებში კონტროლის სამსახურს მონაწილეობდა კომისიის სხდომებში, აგრეთვე გამგეობის სხდომებში სათათბირო ხმის უფლებით. კონტროლიორი თავისი საქმიანობის შესახებ ყოველთვიურ ანგარიშს აბარებდა ქალაქის გამგეობას. ყოველწლიურად ქალაქის გამგეობაში წარადგენდა ანგარიშს ქალაქის ადმინისტრაციულ-სამეურნეო მდგომარეობის შესახებ.⁷⁶

საარჩევნო კამპანიის დროს გაკეთებული დიდი დაპირებების მიუხედავად, რეალობა ძალზე რთული იყო. ქალაქს დიდ ტვირთად აწევბოდა ახალი დებულების შესაბამისად დაკისრებული ვალდებულებები. მუნიციპალიტეტის უფლება-კომპეტენცია საგრძნობლად გაფართოვდა. მის უწყებაში გადავიდა ადგილობრივი ადმინისტრაცია, მილიცია, ყველა ადგილობრივი მასშტაბის სამეურნეო საქმე, მათ შორის სასურსათო საქმეც. მაგრამ ეკონომიკური კრიზისის პირობებში თვითმმართველობას უჭირდა ამ გაზრდილ მოვალეობათა შესრულება. მართალია, მას გაეზარდა უფლებამოსილება და სამოქმედო ასპარეზი, მაგრამ არა ფინანსური კუთხით. საყოველთაო კრიზისის ფონზე სულ უფრო მეტად მწვავედებოდა სასურსათო კრიზისი. მძიმე სოციალური ფონი, მოშლილი

75 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 243, ფურცლები 34-36.

76 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 243, ფურცლები 34-36.

საქალაქო მეურნეობის ყველა სფერო, საბინაო კრიზისი. ქალაქში სამხედრო ძალების დაბინავებით შექმნილი პრობლემები, ეპიდემიები ძალზე ართულებდა თვითმმართველობის საქმიანობას.

ამ სირთულეების მიუხედავად, ქალაქის ხელმძღვანელები დიდი ენთუზიაზმით შეუდგნენ მოღვაწეობას და პირველ ეტაპზე მაინც მოახერხეს პირობების გაუმჯობესების მიზნით გარკვეული ღონისძიებების გატარება, მაგრამ საქართველოს მიერ დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ (1918 წლის 26 მაისი) სათათბირო ფაქტობრივად პარალიზებული გახდა, რადგან ურთიერთშუღლი ხმოსანთა შორის იმდენად დიდი იყო, რომ ისინი ვერც ერთ საკითხზე ვერ ახერხებდნენ შეთანხმებას და უსაზღვროდ დროში განელილ სხდომებზე მხოლოდ ურთიერთშეურაცხყოფასა და საქმის გარჩევას უნდებოდნენ.

ყოველივე აღნიშნულის მიუხედავად, ზოგადად შეიძლება ითქვას, რომ თბილისს, ისევე როგორც რამდენიმე სხვა ქალაქს (ქუთაისს, ფოთს, ბათუმს, ახალციხეს, გორს), თვითმართვის საკმაო გამოცდილება გააჩნდა და ისინი ახალ პირობებშიც ინერციით აგრძელებდნენ პრაქტიკულ საქმიანობას. თუმცა, აღსანიშნავია, რომ ეკონომიკური სირთულეების, გარდამავალი პერიოდის მიუხედავად, სანიმუშო იყო თბილისის ადგილობრივი თვითმმართველობის ენთუზიაზმი, აგრეთვე მისი მუშაობის გამჭვირვალობა და დემოკრატიის ხარისხი. გასაჯაროებული იყო ქალაქის სათათბიროს მთელი ფინანსური საქმიანობა, მათ შორის სხვადასხვა საჭიროებისათვის ხმოსნებსა და კომისიებზე გაცემული თანხები.

შექმნილი მძიმე სამხედრო-პოლიტიკური, სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობის მიუხედავად, ეთნიკური და რელიგიური სიჭრელის პირობებში თბილისის სათათბიროს 1917 წლის არჩევნები ჩატარდა დემოკრატიულად, სერიოზული დარღვევების გარეშე. სათათბირო ენერგიულად შეუდგა მოღვაწეობას, თუმცა, ობიექტური მიზეზების გამო ნაყოფიერი მუშაობის გაგრძელება დიდხანს ვერ შესძლო.

თავი II

ქალაქ თბილისის საგჟოს ხმოსანთა 1919 წლის არჩევნები

1917 წლის ივნისში არჩეულ თბილისის საქალაქო სა-
თათბიროს უფლება-მოხილება 1918 წლის 31 დეკემბერს
უწყდებოდა. ორიოდ თვით ადრე დაიწყო მზადება ახალი
არჩევნებისათვის. ამ ხნის განმავლობაში პოლიტიკურ ძალთა
განლაგება საგრძნობლად შეიცვალა (Тифлисская Городская
Дума).

1918 წლის 16 ივლისს საქართველოს დემოკრატიული რე-
სპუბლიკის მთავრობამ დაამტკიცა დებულება „საქართველოს
დემოკრატიული რესპუბლიკის მოქალაქეობისა (ქვეშევრდო-
მობისა)“. დებულების თანახმად საქართველოს მოქალაქედ
ითვლებოდა ყოველი მკვიდრი, რომელიც იყო ჩანერილი რე-
სპუბლიკის ტერიტორიის რომელიმე ადმინისტრაციულ ერ-
თეულში 1914 წლის 19 ივლისამდე. საქართველოს რესპუბ-
ლიკის მოქალაქეს არ შეეძლო ყოფილიყო ამავე დროს სხვა
ქვეყნის მოქალაქე ანუ ორმაგი მოქალაქეობა კანონმდებლო-
ბით გათვალისწინებული არ იყო. საქართველოს რესპუბ-
ლიკაში მხოლოდ მისი მოქალაქენი იქნებოდნენ ალჭურვილნი
უფლებით (აქტიური და პასიური უფლება პარლამენტისა და
ადგილობრივი თვითმმართველობის არჩევნებისათვის).⁷⁷

საარჩევნო ხმის უფლებას კარგავდა ის თბილისელი, რო-
მელსაც არ ჰქონდა მიღებული საქართველოს მოქალაქეო-

77 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი
აქტების კრებული 1918-1921. თბ., 1990, გვ. 46-47.

ბა. თბილისელი რუსები, აგრეთვე სომხები ბოიკოტით შეზღუდნენ მოქალაქეობის კანონს (ისევე, როგორც არჩევნების ახალ დებულებას) და დიდი სიძნელეები შექმნეს სათათბიროს მუშაობასა და ახალი არჩევნების ჩატარებაში.

1918 წლის ოქტომბრის ბოლოს თბილისის სათათბირომ მელიტონ რუსიას ხელმძღვანელობით შექმნა საარჩევნო კომისია.⁷⁸

1918 წლის 25 ნოემბერს სათათბიროს სხდომაზე ვასილ ხახანაშვილმა, რომელიც საბჭოს ხმოსნების ახალი არჩევნების მოსამზადებელი კომისიის წევრი იყო, კომისიის მუშაობის და რამდენიმე გადასაწყვეტი საკითხის შესახებ მოხსენება გააკეთა. სხდომათა დარბაზში განსაკუთრებული დისკუსია გამოიწვია განცხადებამ სამ ენაზე (ქართულად, რუსულად, სომხურად) სიების დაბეჭდვის შესახებ.⁷⁹

საქართველოს პარლამენტმა და საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობამ 1918 წლის 17 დეკემბერს დაამტკიცა დებულება „ქალაქთა საბჭოების ხმოსანთა არჩევნებისა“. დებულება ფაქტობრივად წარმოადგენდა რუსეთის დროებითი მთავრობის 1917 წლის 15 აპრილს გამოცემული დროებითი წესების თარგმანს, გარკვეული შესწორებებითა და დამატებებით მორგებული საქართველოს პირობებს და საკანონმდებლო აქტებს.⁸⁰ საქართველოს პარლამენტის მიერ 1918 წლის 17 დეკემბერს დამტკიცებული დებულების მიხედვით ქალაქ თბილისის სათათბიროს ეწოდა ქალაქ თბილისის საბჭო.

შინაგან საქმეთა მინისტრმა ნოე რამიშვილმა 1918 წლის 11 დეკემბერს საქართველოს პარლამენტში „ქალაქთა საბჭოების ხმოსანთა არჩევნების“ დებულების პროექტის წარდგენისას განმარტა, თუ რატომ მცირდებოდა ქალაქ თბილისის ხმოსანთა რიცხვი 120-დან 90-მდე. შემცირებას მინისტრი „ძალების

78 „გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918, N85, 8 ნოემბერი.

79 გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918, N101, 25 ნოემბერი.

80 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული 1918-1921. თბ., 1990, გვ. 204-205.

ეკონომიით“ ხსნიდა.⁸¹

„ქალაქთა საბჭოების ხმოსანთა არჩევნების“ დებულება 37 მუხლისგან შედგებოდა. ქალაქის საბჭოს ხმოსნები ირჩეოდნენ ორი წლის ვადით. არჩევნებში მონაწილეობის უფლება ჰქონდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ყველა მოქალაქეს, განურჩევლად სქესისა, ეროვნებისა და სარწმუნოებისა, რომელსაც საარჩევნო სიის შედგენის დაწყებამდე შეუსრულდებოდა 20 წელი, ცხოვრობდა და საქმიანობდა დედაქალაქში. არჩევნებში მონაწილეობის უფლებას მოკლებულნი იყვნენ: ბერ-მონაზონნი, უნარშეზღუდული პირები. საარჩევნო უფლება არ ჰქონდათ სასამართლოს მიერ მსჯავრდებულ პირებს...⁸²

თითოეული ქალაქი წარმოადგენდა ერთ საარჩევნო ოლქს. საარჩევნო სიებს ადგენდა ქალაქის გამგეობა. დებულებით აგრეთვე განსაზღვრული იყო: საარჩევნო სიების გამოქვეყნების წესები, სიების გასაჩივრება, შესწორება და შემდგომი პროცედურები, არჩევნების დრო, ხმის მიცემის წესი, ქალაქის საარჩევნო კომისიის შექმნის პირობები, არჩევნების ჩატარების წესი და პროცედურა, არჩევნებზე ზედამხედველობის საკითხები, ხმების დათვლის წესი და პროცედურა, ხმოსანთა სიის შედგენა, არჩევნების შედეგების გასაჩივრების წესი და სხვა საკითხები.⁸³

საარჩევნო წესების სხვა დანვრილებითი მხარე, რომელიც დეტალურად ვერ იქნებოდა განერილი აღნიშნული დებულებით, განიმარტებოდა შინაგან საქმეთა მინისტრის ცალკე დადგენილებით.⁸⁴

81 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 157, ფურცელი 3.

82 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული 1918-1921. თბ., 1990, გვ.168-175.

83 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული 1918-1921. თბ., 1990, გვ.168-175.

84 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული 1918-1921. თბ., 1990, გვ.168-175.

დებულებაში მცირედი შესწორებები შევიდა 1919 წლის 14 და 18 იანვარს საქართველოს დემოკრატიული პარლამენტის და საქართველოს რესპუბლიკის მიერ მიღებული კანონით „ქალაქთა საბჭოების ხმოსანთა საარჩევნო დებულების შეცვლისა და დამატების შესახებ“, შეიცვალა მუხლები ამომრჩეველთა სიების შედგენის, შესწორების წესის შესახებ და სხვ.⁸⁵

თბილისი წელიწადნახევრის შემდეგ კვლავ აქტიურად ჩაება წინასაარჩევნო პროცესში. აღსანიშნავია, რომ ეს ორმაგი მზადება იყო, როგორც თბილისის საბჭოს ისე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების არჩევნებისათვის. იმის მიუხედავად, რომ ყველა პერიოდული ორგანო გადართული იყო დამფუძნებელი კრების არჩევნებზე, ქალაქის წინასაარჩევნო პროცესებს მაინც ეხმიანებოდნენ: ქალაქთა კავშირის პერიოდული ორგანო – ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“. კვლავ განსაკუთრებით აქტიურია სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის ორგანოს გაზეთი „ერთობა“.

გაზეთი „ერთობა“ კვლავ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა საარჩევნო სიების სამართლიანად შედგენას, საარჩევნო აღწერას. დარღვევების შესახებ მუდმივად იწერებოდა გაზეთის ფურცლებზე.

ქალაქის გამგეობამ დაადგინა 1918 წლის 28, 29 და 30 დეკემბერს ამომრჩეველთა სიის შესადგენად თბილისში მოქალაქეთა აღწერა.⁸⁶

როგორც აღვნიშნეთ, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მოსახლეობისა და საბჭოს ხმოსანთა არჩევნების შესახებ დებულებებს უარყოფითად შეხვდა მოსახლეობის ერთი ნაწილი. დაშნაკები და ესერები ბოიკოტის ტაქტიკაზე გადავიდნენ, ფრაქციები ერთმანეთს დაუპირისპირდნენ და საქალაქო თვითმმართველობის განმკარგულებელ ორგანოს

85 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული 1918-1921. თბ., 1990, გვ. 204, 205, 215.

86 გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918, N126, 28 დეკემბერი.

ფუნქციონირების უნარი დაუკარგეს. ასეთ დაძაბულ ვითარებაში დაიწყო წინასაარჩევნო ბრძოლა. იგი გასცდა მუნიციპალურ საკითხებს და აშკარა პოლიტიკური ხასიათი მიიღო, რაც შესაბამისად აისახა კიდეც წინასაარჩევნო საორგანიზაციო საკითხებში.

მოსახლეობის აღწერა სრულყოფილად ვერ განხორციელდა. 1919 წლის 5 იანვარს გაზეთი „ერთობა“ წერდა: „ქალაქ ტფილისის მცხოვრებთა საარჩევნო აღწერა უკვე დასრულდა, მაგრამ ამ აღწერამ ვერ გამოიღო შესაფერისი ნაყოფი: დიდი ნაწილი ამომრჩევლებისა აუნერელი დარჩა. სამწუხაროდ, ცენტრალურ საარჩევნო კომიტეტს კარგად ვერ უსარგებლია წარსული გამოცდილებით და ამ საარჩევნო აღწერას დიდი დეფექტები და უსისტემობა აღმოაჩნდა; აღწერის სწორად ჩატარებისთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს საარჩევნო აღწერის სისტემას და შესაფერი და მომზადებული აღმწერლების გამონახვას“.⁸⁷ მოსახლეობის აღწერას ქალაქის თვითმმართველობა აწარმოებდა, რომელსაც არ ჰქონდა პარტიული მუშაობის, პოზიციის გამოხატვის უფლება. გაზეთი „ერთობა“ კი ყურადღებას ამახვილებდა ამ კუთხით აღმწერლების მხრიდან კონკრეტულ დარღვევებზე, მათ მოუმზადებლობასა და უცოდინრობაზე, აგრეთვე უპასუხისმგებლობაზე, რამეთუ მათი დაუდევრობით ქალაქის ზოგიერთი ქუჩის მაცხოვრებლები საერთოდ ვერ მოხვდნენ სიაში. გაზეთის რედაქცია ქალაქის თვითმმართველობას ავალდებულებდა, მიეღო ზომები და დაუყოვნებლივ გამოესწორებინა აღნიშნული ხარვეზები.⁸⁸

იმის გათვალისწინებით, რომ თბილისის საბჭოს ხმოსანთა არჩევნებისთვის მზადება საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნების პარალელურად მიმდინარეობდა და ამომრჩეველთა სიები საერთო უნდა ყოფილიყო, ხაზინა არჩევნების წამოებისათვის საჭირო ხარჯის 75% კისრულობდა, ხოლო ხარჯის 25% ქალაქის გამგეობას უნდა ეკისრა. ქალაქ-

87 გაზეთი „ერთობა“, 1919, №6, 10 იანვარი.

88 გაზეთი „ერთობა“, 1919, №6, 10 იანვარი.

ის გამგეობამ დაამტკიცა ქალაქის საბჭოს ხმოსანთა არჩევნების ხარჯთაღრიცხვა. ამომრჩევლების სიების შესადგენად და სხვადასხვა ხარჯებისათვის ქალაქის ბიუჯეტიდან გამოიყო 235.485 მანეთი.⁸⁹

მოსახლეობის აღწერის თემა გახდა ქალაქის სათათბიროში განსახილველი საკითხი 1919 წლის 15 იანვრის სხდომაზე. მოისმინეს ქალაქის თავის მოხსენება, რომელმაც თავის მხრივ შეაჯამა გამგეობის მიერ მომზადებული მასალა ამომრჩეველთა აღწერის შესახებ. მისი თქმით, აღწერაში შეცდომებისა და დეფექტების გამოსასწორებლად ქალაქს მზად ჰყავდა სპეციალურად მომზადებული ადამიანების ჯგუფები. იმ ეტაპზე საარჩევნო სიაში შეტანილი იყო 65 ათასი ამომრჩეველი და აგრეთვე 19 ათასამდე სადავო ხმა, რომელიც კომისიის მიერ განხილვის პროცესში იყო. 1917 წლის არჩევნებში მონაწილეობა 117 ათასმა ამომრჩეველმა მიიღო. ქალაქის თავი ამომრჩეველთა რიცხვის შემცირებასთან დაკავშირებით აღნიშნავდა: „თუ მხედველობაში მივიღებთ „ზემგორის“ საერობო კავშირს და სხვადასხვა დანესებულებათა მოსამსახურეთ და ჯარს, რომლებიც მაშინ იღებდნენ მონაწილეობას არჩევნებში, ახლანდელი ამომრჩევლების რიცხვი სწორი იქნება. ქალაქი ამაზე მეტ ამომრჩევლებს ვერ მოგვცემს“.⁹⁰ მოხსენების შემდეგ გაიმართა კამათი, რომელშიც მონაწილეობას იღებდნენ ხმოსნები: რაუდენ არსენიძე, ანდრია ჭიაბრიშვილი, ერიკ გერნშტეინი, პართენ გოთუა და სხვები. კადეტები, ესერები და დაშნაკები მოითხოვდნენ არჩევნების დანიშნულ დროზე ჩატარებას. საბჭოს წარედგინა სათანადო რეზოლუციები, რომელთაგანაც ვერც ერთმა ვერ მიიღო დამტკიცებისათვის საჭირო ხმათა აუცილებელი რაოდენობა.⁹¹

აღსანიშნავია, რომ თბილისის თვითმმართველობის

89 გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919, N4, 5 იანვარი.

90 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 125, ფურცელი 12.

91 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 125, ფურცელი 12.

არჩევნებთან დაკავშირებით გენერალ-გუბერნატორმა სპეციალური განცხადება გაავრცელა. იგი მოქალაქეთა თათბირების, შეკრებების, აქციების გამართვის უფლებას იძლეოდა. გუბერნატორი მილიციის მოხელეებს ავალებდა, არავითარ შემთხვევაში ხელი არ შეეშალათ მოქალაქეთა ღონისძიებებისათვის, ხოლო თავად ამ ღონისძიებაში მონაწილეობა არ მიეღოთ.³ ეს გადაწყვეტილება მნიშვნელოვანი იყო, თუ გავითვალისწინებთ, რომ სულ რაღაც ორი თვით ადრე ქალაქში სამხედრო წესები იყო გამოცხადებული. იკრძალებოდა ყოველგვარი ყრილობა, მიტინგი, ქუჩაში შეკრება, მანიფესტაცია, ქუჩებში სიტყვის წარმოთქმა და სხვ. ლექციების და რეფერატების კითხვაც კი მხოლოდ გენერალ-გუბერნატორის ნებართვით იყო შესაძლებელი.⁹²

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პარლამენტის მიერ 1919 წლის 14 იანვარს დამტკიცებული კანონის „ქალაქთა საბჭოების ხმოსანთა საარჩევნო დებულების შეცვლისა და დამატების“ შესაბამისად, ქალაქის თვითმმართველობის არჩევნები უნდა ჩატარებულიყო არაუგვიანეს ერთი თვისა იმ დღიდან, როდესაც ქალაქის სათათბიროებს მოქმედების ვადა დაუმთავრდებოდა. რუსეთის დროებითი მთავრობის დადგენილებით დამტკიცებული დროებითი წესების ძალით კი, როგორც აღვნიშნეთ, ეს ვადა 1919 წლის 1 იანვარს იწურებოდა. შესაბამისად, არჩევნები უნდა ჩატარებულიყო არაუგვიანეს 1919 წლის თებერვლის პირველი რიცხვებისა.⁹³

ქალაქის თვითმმართველობის არჩევნების წინასაარჩევნო კამპანიას დაემთხვა 1917 წელს არჩეული ქალაქის სათათბიროს რამდენიმე სხდომა, რომლებზეც განსაკუთრებით ნათლად გამოჩნდა შიდა კონფლიქტებისა და დაპირისპირებების ფონზე ხმოსანთა უუნარობა და უსუსურობა. გაზეთი „ერთობა“ წერდა: „ქალაქის საბჭოს შემადგენელი ელემენტე-

92 გაზეთი „ერთობა“, 1919, N5, 7 იანვარი.

93 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული 1918-1921. თბ., 1990. 204, 205.

ბი ისე აუძღურებენ ერთმანეთს, რომ საბჭო ერთ ადგილზე გაყინული დგას, უძრავი გამხდარა და უბრალო საქმესაც კი ვერ აკეთებს".⁹⁴ სოციალ-დემოკრატები აღნიშნულ მდგომარეობას იმ ხმოსნებს აბრალებდნენ, რომელთაც „ეროვნული თვითშეგნება არ ამოძრავებთ, ვერ ურიგდება საქართველოს დამოუკიდებლობას და ცდილობს ქალაქის თვითმმართველობა გამოიყენოს ამ დამოუკიდებლობის ძირის გამოსათხრელად. იგი ცდილობს, ქალაქის თვითმმართველობა გადააქციოს პოლიტიკურ იარაღად საქართველოს რესპუბლიკასთან საბრძოლველად, მის დასასუსტებლად...“⁹⁵ აღნიშნულ საკითხს თავის წინასაარჩევნო აგიტაციაშიც ხშირად იყენებენ სოციალ-დემოკრატები. ისინი მოუწოდებენ მოსახლეობას, გამოიცნოს პარტიების გულწრფელი მოწოდებები, რამეთუ „დღევანდელ პირობებში დემოკრატიის მტერია ყოველი ის პარტია, რომელიც არ ცნობს საქართველოს დამოუკიდებლობას.“⁹⁶

ქალაქის სათათბიროს ბოლო სხდომები ნათელ მაგალითს წარმოადგენდა იმისა, თუ რამდენად დამღუპველი იყო შიდა დაპირისპირებები, შუღლი და მტრობა. საბჭოს სხდომებზე გატანილი მთელი რიგი საკითხებიდან, ვერც ერთი საკითხის გადაწყვეტა ვერ ხერხდებოდა. სდომებზე მხოლოდ დებატებს და კამათს უნდებოდნენ...⁹⁷

თბილისის საბჭოს 1919 წლის არჩევნებმა პოლიტიკური ხასიათი მიიღო. მუნიციპალურმა სამეურნეო პრობლემებმა მეორე პლანზე გადაინაცვლა. თითქმის ყველა თბილისელი ხვდებოდა, რომ საქმე ეხებოდა არა ქალაქის ქუჩების მოკირწყვლას, განათებას და სანიტარული წესების დაცვას, არამედ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ყოფნა-არყოფნას. ამდენად, თბილისის საბჭოს არჩევნებმა, რომელიც წინ უსწრებდა დამფუძნებელი კრების არჩევნებს, დიდი პოლიტი-

94 გაზეთი „ერთობა“, 1919, N11, 16 იანვარი.

95 გაზეთი „ერთობა“, 1919, N11, 16 იანვარი.

96 გაზეთი „ერთობა“, 1919, N11, 16 იანვარი.

97 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 129, ფურცლები 1-14.

კური მნიშვნელობა შეიძინა. ყველა თბილისელი ხვდებოდა, რომ ეს იყო საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკურ ძალთა გადანაწილების, მათი მზაობის პირველი შემოწმება. გაზეთი „ერთობა“ წერდა: „თბილისის არჩევნები პირველი გამოცდაა დემოკრატიისა, პირველი გარკვევაა ძალთა ურთიერთობისა დიდი მრავალმნიშვნელოვანი პოლიტიკური აქტების შემდეგ, რომელთა ისტორიული ფასი და ღირებულება ჯერ კიდევ ძნელი გასათვალისწინებელია“.⁹⁸

პოლიტიკური პარტიები კვლავ აქტიურად ჩაებნენ წინასაარჩევნო კამპანიის პროცესში. ისინი დაპირებებს არ იშურებდნენ. პარტიათა წინასაარჩევნო პროგრამები ქვეყნდებოდა პრესაში.

გაზეთი „ერთობა“ თავის მხრივ ასე ახასიათებდა ქალაქის საბჭოს არჩევნებში მონაწილე პარტიებს: „ჩვენი ბურჟუაზია იმდენად უსუსურია, რომ მან ჯერ კიდევ ვერ მოაწყო პოლიტიკური პარტია. ამის დამამტკიცებელია ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის პროგრამა და ტაქტიკა. ამ პარტიაში სულ უკანასკნელ დრომდე თავსდებოდნენ ერთმანეთის გვერდით, ერთი მხრივ, ვაჭრების წარმომადგენლები და მეორე მხრივ, მემამულე თავადთა იდეოლოგები და მხოლოდ პირადი კინკლაობის ნიადაგზე აღმოცენდა ის განხეთქილება, რომელმაც ეს პარტია ორად გაჰყო: ეროვნულ-დემოკრატიულ (გიორგი გვაზავა, სპირიდონ კედია და სხვ.) და ეროვნულ პარტიად (ვეშაპელი, გაბაშვილი). კედია-გვაზავას პარტია ფეოდალურს უწოდებს ვეშაპელ-გაბაშვილის პარტიას, ხოლო ეს უკანასკნელი პირველს სპეკულიანტთა პარტიად თვლის. ეს დახასიათება საუკეთესო მაჩვენებელია ამ პარტიების უნიადაგობისა ჩვენში“.⁹⁹ გაზეთი „ერთობა“ მიუთითებდა, რომ უმნიშვნელო იყო განსხვავება სოციალისტ-ფედერალისტთა და სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიების წინასაარჩევნო პლატფორმებს შორის: „იმ დროს, როცა ჩვენ რუსეთის დემოკრა-

98 გაზეთი „ერთობა“, 1919, N13, 18 იანვარი.

99 გაზეთი „ერთობა“, 1919, N23, 30 იანვარი.

ტიასთან ერთად ვაძლიერებდით საქართველოს დემოკრატიას, ესენი „მამაოჩვენოსავით“ იმეორებდნენ ავტონომიას, არ სურდათ გაეგოთ, რომ შექმნილი მდგომარეობის მიხედვით შესაძლოა ავტონომიაზე შორს წასვლა და სრული დამოუკიდებლობისათვის მხარის დაჭერა. დღეს უკვე ფაქტია ეს დამოუკიდებლობა, რომელსაც ჩვენ ვიცავთ. ამ გარემოებას თვითონ ფედერალისტებიც კი ვერ უარყოფენ დღეს. რაც შეეხება მათს სოციალიზმს, ეს გამოიხატება სოციალიზაციის უმწეო გამომზეურებაში. ცხადია, „ფედერალისტ-ესერებს“ დღეს ხალხთან მისასვლელი პირი არ აქვთ“.¹⁰⁰

საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის წინასაარჩევნო პროგრამა დიდად არ შეცვლილა. ეს პარტია ალთქმა-დაპირებებს არ იშურებდა და მოქალაქეებს მოუწოდებდა, ხმა მიეცათ მათი N1 სიისათვის. თბილისის ქალაქის საბჭოს არჩევნებში ხმოსნობის კანდიდატთა თავისი სიებით გამოვიდნენ საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია და საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტების პარტია. გაზეთ „საქართველოს“ რედაქცია წერდა: „ნამდვილი ეროვნული პოლიტიკის გატარება მხოლოდ ეროვნულ-დემოკრატებს შეუძლიათ და ყველა პატრიოტმა ხმა მათ კანდიდატებს უნდა მისცეთ“.¹⁰¹ გაზეთის რედაქცია ბრალს დებდა სოციალ-დემოკრატიას ყალბად გაგებულ ინტერნაციონალიზმში. იმის ნაცვლად, რომ ქალაქი სომხებისაგან განმინდონ, სომეხი მოსახლეობის წარმომადგენლობა ხმოსნების კანდიდატთა სიაში შეაქვთ, სომხური ბურჟუაზიის პოზიციების განმტკიცებაზე ზრუნავენო.¹⁰²

საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულმა მუშათა პარტიამ შემდეგი პროგრამა წარმოადგინა: 1. მოქალაქეობის კანონის გადასინჯვა; 2. მილიცია, საგანგებო რაზმი და შინაგან საქმეთა სამინისტრო; 3. ნაციონალიზაცია, ე. ი. სახელ-

100 გაზეთი „ერთობა“, 1919, N23, 30 იანვარი.

101 გაზეთი „საქართველო“, 1917, N53, 24 იანვარი.

102 გაზეთი „საქართველო“, 1917, N 53, 24 იანვარი.

მნიფო ენის შემოღება დაწესებულებებში. საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია კრიტიკულად აფასებდა პარტიიდან გამოყოფილი იმ ჯგუფის საარჩევნო პროგრამას, რომელიც საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიიდან გამოყოფის შემდეგ (1918 წლის დეკემბერი) რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის საპროგრამო მოთხოვნებს იზიარებდა. ამ ჯგუფის წინასაარჩევნო პროგრამასთან დაკავშირებით გაზეთი „ერთობა“ წერდა: „სანამ რუსული სახელმწიფოებრიობა იყო და დაწესებულებები რუსული ენით აწარმოებდნენ საქმეებს, ამ ჯგუფის წევრებს ერთხელაც არ მოგონებიათ, არც ნაციონალიზაცია, არც ეროვნებათა ინტერესები, არც მოთხოვნილებანი დემოკრატიისა. ახლა კი, როცა სახელმწიფო ენად ქართული ენა გახდა, ე. ი. ენა ოთხი-მეხუთედი მაცხოვრებლების – ეს ვაჟბატონები შეძრწუნდნენ და გაიხსენეს პრინციპი ენათა თანასწორობისა“.¹⁰³

თბილისში ჯერ კიდევ გარკვეული რაოდენობით რჩებოდნენ რუსეთის სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის საქართველოს ორგანიზაციის წევრები და სომეხი დაშნაკები. მათ ბოიკოტი გამოუცხადეს არჩევნებს. ბოიკოტს ჰქონდა სოციალურ-პოლიტიკური სარჩული. მას შემდეგ, რაც რუსის ჯარმა ქალაქი დატოვა, თბილისში დარჩენილმა რუსმა მოხელეებმა საქართველოს მოქალაქეობა არ მიიღეს. ამიტომ ესერთა პარტიის ადგილობრივმა ორგანიზაციამ ქალაქის საბჭოში ხმოსნების გაყვანის შანსი დაკარგა. თითქმის ასეთ-სავე მდგომარეობაში აღმოჩნდა დაშნაკთა პარტია. იგი ბოიკოტის ტაქტიკას დაადგა იმიტომ, რომ სომეხ-ქართველთა ომის დროს (1918 წლის დეკემბერი) სომეხი მოსახლეობის საგრძნობმა ნაწილმა თბილისი დატოვა. თბილისში დარჩენილ სომეხთაგან ბევრმა საქართველოს მოქალაქეობა არ მიიღო, რის გამოც საარჩევნო უფლება დაკარგა. ერთი სიტყვით, ეს-ერებიცა და დაშნაკებიც თავის უძლურებას ბოიკოტის ტაქ-

¹⁰³ გაზეთი „ერთობა“, 1919, N21, 28 იანვარი..

ტიკით ფარავდნენ, ცდილობდნენ ჩაეშალათ არჩევნები, დათმობაზე წაეყვანათ მთავრობა და ქართველი საზოგადოება.

გაზეთი „ერთობა“ 1919 წლის 17 და 24 იანვრის ნომრებში პასუხობს დაშნაკელების პერიოდული ორგანო „ჰარაჩის“ ბოიკოის ტაქტიკის არგუმენტებს. კერძოდ სომხები ბრალს დებდნენ საქართველოს ხელისუფლებას, რომ თბილისში მიმდინარე სომეხთა დაპატიმრებების გამო დაპატიმრებულთა გვარები საარჩევნო სიაში არ აღმოჩნდა. „ერთობა“ წერდა: „დაჭერილი იყვნენ ერევნელი სომხეთის ქვეშევრდომნი, ჩვენთან მეომარ სახელმწიფოს მოქალაქენი, მაგრამ მათ ხომ არჩევნებში მონაწილეობის უფლება არა ჰქონდათ და არც ახლა აქვთ. ცხადია, მათი დაჭერით არავის დაჰკარგვია უფლება“.¹⁰⁴ გაზეთის რედაქცია კიდევ ერთხელ მოუწოდებდა სომეხ მოსახლეობას, მონაწილეობა მიეღოთ ქალაქის ხმოსანთა არჩევნებში. „ვინც არ მიიღებს არჩევნებში მონაწილეობას, ის დაშნაკელთა უნებური მონაწილეა, ის დემაგოგიის ხელის შემწყობია, ის მოქალაქეობრივ ვალის უარმყოფელია...“¹⁰⁵

1918 წლის 23 დეკემბერს შედგა თბილისის სათათბიროს კრება. შეიკრიბნენ ყველა ფრაქციის ხმოსნები, გარდა დაშნაკებისა, რომელთა ადგილები ცარიელი იყო. ქალაქის თავმა ნიკოლოზ ზელიავამ წუხილით მოახსენა საბჭოს, საქართველოსა და სომხეთს შორის კონფლიქტის გაღრმავება, ბრძოლის დანყება და ბრძოლის ველზე სისხლისღვრა. გაცხადდა აგრეთვე ის მიზეზიც, რის გამოც არც ერთი დაშნაკი არ იყო საბჭოს დარბაზში. ქალაქის თავს შეუტყვია თუ არა სომეხ ხმოსანთა დაკავების ფაქტი, გენერალ-გუბერნატორთან უშუამდგომლებია მათ გასათავისუფლებლად. გენერალ-გუბერნატორს განუცხადებია, რომ 30 ხმოსან დაშნაკთაგან 6-8 იყო დაპატიმრებული, მხოლოდ არა როგორც ხმოსნები, არამედ როგორც საქართველოსათვის დამარცხების მსურველნი, რაც აღნიშნული იყო მთავრობის ცნობაში. რაც შეეხება

104 გაზეთი „ერთობა“, 1919, N18, 24 იანვარი.

105 გაზეთი „ერთობა“, 1919, N12, 17 იანვარი

ქალაქის სომეხ მოხელეთა დაპატიმრებას, გენერალ-გუბერნატორი დაჰპირდა ქალაქის თავს, რომ ამის შესახებ დროულად აცნობებდა. სომეხი მილიციონერების სამსახურიდან დათხოვნისა და იარაღის აყრის შესახებ ნიკოლოზ ელიავამ აცნობა საბჭოს, რომ ამის შესახებ განკარგულება მილიციის უფროსს მთავრობისაგან მიუღია. დათხოვნილ იქნენ გარე სამსახურის შემსრულებელი შეიარაღებული 150-მდე მილიციონერი. დანარჩენი სომეხები, რომლებიც საქართველოს ქვეშევრდომებად ითვლებოდნენ, ისევ სამსახურში ირიცხებოდნენ. ყველაფრის მიუხედავად ნიკოლოზ ელიავას განცხადებით ქალაქში წესრიგი იყო დამყარებული და ექსცესებს ადგილი არ ჰქონდა.¹⁰⁶

თბილისის საბჭოს ხმოსანთა ამომრჩეველთა სიები გამოიკრა 1919 წლის 19, 20, 21, 22 და 23 იანვარს ქალაქში 13 ადგილას (ვაჟთა პირველ გიმნაზიაში, ვაჟთა მესამე გიმნაზიაში, მანთაშევის ქარვასლაში, ქალთა სასწავლებელში, თავშესაფარში, ავლაბრის კლუბში, პირველ კომერციულ სასწავლებელში, პეტრე დიდის სახელობის სასწავლებელში, ზუბალაშვილის სახალხო სახლში, ნაძალადევის თეატრში, რკინიგზის სასწავლებელში, საბურთალოს კომისარიატში). პრესის ფურცლებიდან მოსახლეობას ინტენსიურად მოუწოდებდნენ, გადაემონმებინათ თავი სიებში, გამორჩენის შემთხვევაში კი გამგეობის მიერ დაწესებული წესის მიხედვით მოეთხოვათ სიაში შეტანა. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნებისათვის, რომელიც საქართველოს პარლამენტის დადგენილებით 14-16 თებერვალს ჩატარდებოდა, ამომრჩეველთა ახალი სიები არ შედგებოდა. მოსახლეობას აფრთხილებდნენ თბილისის ქალაქის გამგეობის სპეციალური მიმართვით ამის შესახებ და ამდენად ორმაგად აკისრებდნენ პასუხისმგებლობას, გადაემონმებინათ თავი სიებში და გამორჩენის შემთხვევაში ზომები მიეღოთ.¹⁰⁷

106 გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918, N125, 26 დეკემბერი.

107 გაზეთი „ერთობა“, 1919, N15, 21 იანვარი.

თბილისის ქალაქის საბჭოს არჩევნები 1919 წლის 2 თებერვალს ჩატარდა. მასში ხმის უფლების მქონე თბილისელთა 51 პროცენტმა მიიღო მონაწილეობა. თბილისში არჩევნებში ხმა მისცა სულ 35.366 ამომრჩეველმა. აქედან საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულმა მუშათა პარტიამ – მიიღო 26.909 ხმა (საბჭოში გაიყვანა 69 ხმოსანი) საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიულმა პარტიამ – 3806 ხმა (საბჭოში გაიყვანა 10 ხმოსანი); რუსეთის სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის თბილისის ორგანიზაციამ – 141 ხმა (საბჭოში ვერ გაიყვანა ვერც ერთი ხმოსანი); საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიიდან გამოყოფილმა ჯგუფმა – 440 ხმა (საბჭოში გაიყვანა 1 ხმოსანი); საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიამ – 2924 ხმა (საბჭოში გაიყვანა 7 ხმოსანი); მუსულმანთა ეროვნულმა საბჭომ – 6 ხმა (საბჭოში ვერ გაიყვანა ვერც ერთი ხმოსანი); საქართველოს ფედერალისტთა მაშვრალთა პარტიამ N7 – 418 ხმა (საბჭოში გაიყვანა 1 ხმოსანი); საქართველოს დამოუკიდებელმა ეროვნულ – დემოკრატიულმა პარტიამ – 398 ხმა (საბჭოში გაიყვანა 1 ხმოსანი); თბილისის სახლის მეპატრონეთა კავშირმა – 306 (საბჭოში გაიყვანა 1 ხმოსანი).¹⁰⁸

არჩევნებმა დაძაბულ ვითარებაში ჩაიარა. გაზეთი „ერთობა“ წერდა: „საქართველოს დამოუკიდებლობის მონინაალმდეგენი ორ რამეს შეტრფოდნენ, ეს იყო ერთი მხრით აბსენტიზმის მოლოდინი, მეორე მხრით სოციალ დემოკრატიის დასუსტება ... არჩევნების დღეს თითქოს ბუნება და შექმნილი მდგომარეობა ხელს უწყობდა მათი იმედების გამართლებას. დილიდან დაწყებული თოვლჭყაპი ხელს უშლიდა ჩაუცმელ-დაუხურავ მცხოვრებთ, ქუჩაში გამოსულიყვნენ თავიანთი მოვალეობის შესასრულებლად. ათასგვარი სახადი, ტიფი, ისპანკა და სხვა სნეულებანი, რომელიც მოდებულია ქალაქში, და რომელიც გაცივების ნიადაგზე ერთი ორად გაძლიერდება, აიძულებდა ბევრს თავის ოთახს არ გაშორებოდა

108 გაზეთი „ერთობა“, 1919, N28, 5 თებერვალი.

... იყო შემთხვევებიც, რაც კომისიის ოქმებშია აღნიშნული, რომ მთელი ოჯახი, დაავადმყოფებული ითხოვდა მიეცათ მათთვის საშუალება არჩევნებში მონაწილეობისა, მაგრამ ფორმის დარღვევას კომისია ვერ თანხმდებოდა და უარს ეუბნებოდა".¹⁰⁹

დაძაბული ვითარებისა და ბოიკოტის მიუხედავად, საარჩევნო ყუთებთან გამოცხადდა ხმის უფლების მქონე თბილისის მოსახლეობის 51 პროცენტი. გაზეთი „ერთობა“ წერდა: „მართალია, საერთო რიცხვი ამომრჩეველთა ახლა ნაკლებია, ვიდრე დამფუძნებელი კრების არჩევნებში 1917 წელს, ან ქალაქის არჩევნებში იმავე წლის ზაფხულში, მაგრამ მაშინ ტფილისი სავსე იყო ჯარით და ზურგის მოსამსახურეთა დიდძალი არმიით, რომელნიც ყველანი იღებდნენ არჩევნებში მონაწილეობას".¹¹⁰

შეიძლება ჩაითვალოს, რომ ქალაქ თბილისში ამომრჩეველი დიდი შეგნებითა და აქტიურობით გამოირჩეოდა. ბოიკოტის მიუხედავად, თბილისის ამომრჩეველების აქტივობას თუ შევადარებთ მუნიციპალური არჩევნების დროს ევროპის ქალაქთა მოსახლეობის აქტივობას, დავრწმუნდებით, რომ თბილისელები დიდი პოლიტიკური ინტერესით ეკიდებოდნენ ქალაქის თვითმმართველობის არჩევნებს.

1919 წლის 2 თებერვლის არჩევნებისათვის მზადება და თვით არჩევნები წინააღმდეგობების მიუხედავად წარმატებულად ჩატარდა. არსებულ სოციალურ ფონზე (შიმშილი, გაჭირვება, ავადმყოფობა და პრობლემები, გარკვეული ჯგუფების ბოიკოტი, პოლიტიკური გარემო, სათათბიროს შიდა დაპირისპირებები) თბილისის ქალაქის საბჭოს არჩევნები წარმატებულად უნდა ჩაითვალოს. საარჩევნო ყუთებთან ამომრჩეველთა 51 პროცენტი მივიდა, რაც იმის მაჩვენებელია, რომ გაჭირვების მიუხედავად, ქალაქის მოსახლეობა მაღალპოლიტიკურ შეგნებას ავლენდა. აქვე საგულისხმოა, რომ დაშნაკების

109 გაზეთი „ერთობა“, 1919, N28, 5 თებერვალი.

110 გაზეთი „ერთობა“, 1919, N28, 5 თებერვალი.

ბოიკოტის გამო ერთ ჯგუფს ქალაქის თვითმმართველობაში არ ეყოლებოდა წარმომადგენელი, მაგრამ ეს ფაქტი არ შეიძლება განვიხილოთ ბოიკოტად ეროვნული კუთხით, რადგან არჩევნებში ქართველებთან ერთად მონაწილეობა მიიღეს სხვა ეროვნების მოქალაქეებმაც. ეს იმას ნიშნავდა, რომ თბილისის არჩეულ საბჭოს სრული უფლება ჰქონდა, თავი ელიარებინა ხალხის ნდობით აღჭურვილ ორგანოდ. ახალარჩეული საბჭოს პირველ სხდომაზე ნიკოლოზ ელიაშვილმა აღნიშნავდა კიდევ, რომ „ეს საბჭო არასოდეს არ ანარმოებს ანტინაციონალურ პოლიტიკას“.¹¹¹

1919 წლის 10 თებერვალს ხალხით კვლავ სავსე იყო ქალაქის საბჭოს დერეფანი. 9 საათზე სხდომათა დარბაზში ახალი ხმოსნები შევიდნენ და ადგილები დაიკავეს. აღსანიშნავია, რომ საბჭოს სხდომა უკვე ქართულ ენაზე წარიმართა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1919 წლის 14 იანვრის კანონის შესაბამისად „ადგილობრივ თვითმმართველობათა ორგანოებში ენის ხმარების შესახებ“, თბილისის საბჭომ მიიღო დადგენილება, რომლის მიხედვითაც თბილისის თვითმმართველობაში სამუშაო ენად (სხდომების მიმდინარეობა, საქმისწარმოება, სხვა დაწესებულებებთან მიმონერა) ქართული ენა გამოცხადდა.¹¹²

არაქართველი თანამშრომლების შესანარჩუნებლად, ქალაქის გამგეობამ გახსნა ქართული ენის შემსწავლელი საღამოს კურსები იმ მოსამსახურეთათვის, ვინც მოისურვებდა სამსახურში დარჩენას პირველი იანვრიდან.¹¹³ 1920 წლის 2 იანვარს კი გამგეობის კანცელარიაში განხორციელდა თანამშრომელ-

111 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 129, ფურცლები 15-20.

112 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული 1918-1921. თბილისი, 1990, გვ. 206.

113 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 129, ფურცელი 286.

თა გათავისუფლება ქართული ენის უცოდინრობის გამო.¹¹⁴
1919 წლის 10 თებერვალს საბჭოს სხდომა ქალაქის თავმა **ნიკოლოზ ელიავამ** გახსნა, მან აღნიშნა ის მძიმე პირობები, რომელშიც ჩატარდა ქალაქის თვითმმართველობის არჩევნები. ყველა სირთულის მიუხედავად განვლილი არჩევნები სხდომაზე შეფასდა დადებითად და **ნიკოლოზ ელიავამ** მიულოცა ხმოსნებს ის ნდობა, რომელიც მათ თბილისის მოსახლეობამ გამოუცხადა, ხმოსნებს უსურვა არ გაემეორებინათ ძველი თვითმმართველობის მიერ დაშვებული შეცდომები და ეფექტურად გაძლიერდნენ ქალაქის საქმეებს. ამავე სხდომაზე განისაზღვრა ქალაქის საბჭოს პრეზიდიუმის წევრთა ჯამაგირი და შემადგენლობა. ქალაქის საბჭოს თავმჯდომარედ ერთი წლის ვადით არჩეული იქნა **ალექსანდრე ლომთათიძე**, მდივნად – **ვასილ ხახანაშვილი**. აღსანიშნავია, რომ 1919 წლის 10 თებერვლის სხდომას საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარე **ნოე ჟორდანი**ა ესწრებოდა. ერთი წლის შემდეგ ქალაქის ხმოსნებმა **ალექსანდრე ლომთათიძე** კვლავ ერთხმად აირჩიეს ქალაქის საბჭოს თავმჯდომარედ. აღსანიშნავია, რომ **ალექსანდრე ლომთათიძეს** ხმოსნები დარბაზში შესვლისას პატივისცემის ნიშნად ტაშით ეგებებოდნენ.¹¹⁵

1920 წლის 9 აგვისტოს თბილისის საბჭოს სხდომაზე **ვასილ ხახანაშვილის** თბილისის გამგეობის წევრად არჩევის შემდეგ, ქალაქის მდივნად დაინიშნა კანცელარიის საქმის მწარმოებელი **აკაკი ტყემალაძე**.¹¹⁶

1919 წლის 17 თებერვალს ახლად არჩეული საქალაქო საბჭოს მეორე სხდომაზე ქალაქის მოურავად აირჩიეს **ბენიამინ ჩხიკვიშვილი**; ქალაქის მოურავის ამხანაგად (მოადგილედ) **გიორგი კონიაშვილი**; გამგეობის წევრებად: **პავლე მასალკინი**,

114 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 193, ფურცელი 1.

115 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 129, ფურცლები 15-20.

116 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 146, ფურცლები 97-98.

იოსებ ბესელიძე და კონსტანტინე პანიევი. გამგეობის მეოთხე წევრის არჩევა გადაიდო.¹¹⁷ უნდა აღინიშნოს, რომ 1919 წლის თებერვლიდან თბილისის ქალაქის თავს ეწოდა თბილისის მოურავი.

ქალაქის გამგეობაში პრაქტიკული სამუშაო გამგეობის წევრთა შორის შემდეგნაირად გადანაწილდა: გიორგი კონიაშვილს ქალაქის მოურავის ამხანაგის თანამდებობის აღსრულების გარდა სასკოლო და საფინანსო განყოფილებების საქმის წარმოება დაევალა; გამგეობის წევრს იოსებ ბესელიძეს სამშენებლო განყოფილების საქმეების მართვა; კონსტანტინე პანიევს – საადმინისტრაციო და სასურსათო განყოფილების საქმისწარმოება; პავლე მასალკინს ჩაბარდა სამედიცინო, ლტოლვილთა, საბინაო, შრომის და მოწყალების საკითხები.¹¹⁸

1919 წლის 28 აპრილს ქალაქის გამგეობის მეექვსე წევრად გიორგი შოთაძე აირჩიეს, ხოლო 1919 წლის 7 ივნისის სხდომაზე გამგეობის წევრის პავლე მასალკინის მაგივრად აირჩიეს გიორგი მაჭავარიანი. გადაწყდა აგრეთვე გამგეობის შემადგენლობის გაძლიერების მიზნით მეშვიდე წევრის შტატის დამტკიცება.¹¹⁹ მოგვიანებით გამგეობის წევრთა რაოდენობა თორმეტამდე გაიზარდა.¹²⁰

1919 წლის 17 თებერვლის სხდომაზე საბჭომ აირჩია შემდეგი კომისიები:

1. საფინანსო საბიუჯეტო კომისია – 15 წევრის შემადგენლობით;
2. სარევიზიო კომისია – 11 წევრის შემადგენლობით;
3. სამეურნეო-სასურსათო კომისია – 9 წევრის შემადგენლობით;

117 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 129, ფურცლები 20-21.

118 გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919, N54, 8 მარტი.

119 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 129, ფურცელი 124.

120 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 160, ფურცელი 5.

4. შტატების საორგანიზაციო კომისია – 7 წევრის შემადგენლობით;

5. ჯანმრთელობის კომისია – რომელშიც შევიდოდა ყველა ხმოსანი სამედიცინო განათლებით;

6. იურიდიული კომისია – რომელშიც შევიდოდა ყველა ხმოსანი იურიდიული განათლებით;

7. ტექნიკური კომისია – რომელშიც შევიდოდა ტექნიკური განათლების მქონე ყველა ხმოსანი.

8. სარეკომენდაციო კომისია – 9 წევრის შემადგენლობით.¹²¹

1919 წლის 24 თებერვლის სხდომაზე კი აირჩიეს შემდეგი კომისიები:

1. სასკოლო – 10 კაცის შემადგენლობით;

2. სატყეო-საბაღოსნო – 8 კაცის შემადგენლობით;

3. საადმინისტრაციო – 7 კაცის შემადგენლობით;

4. საადგილმამულო – 6 კაცის შემადგენლობით;

5. შრომის – 8 კაცის შემადგენლობით;

6. ბალნეოლოგიური – 6 კაცის შემადგენლობით;

7. ლომბარდის – 3 კაცის შემადგენლობით;

8. შეფასების უწყების შემმოწმებელი კომისია – 2 კაცის შემადგენლობით;

9. ქუჩების და საქალაქო დაწესებულებების სახელწოდებების გადამსინჯველი – 7 კაცის შემადგენლობით.¹²²

1919 წლის 3 მარტის სხდომაზე კი აირჩიეს სახალხო საქმის გამგე კომისია და დაჭრილთა დამხმარე კომიტეტი. ამასთანავე გადაწყდა, რომ მემარცხენე სოციალ-დემოკრატებს, რომელთაც ერთი წარმომადგენელი ჰყავდათ საბჭოში, უფლება ეძლეოდათ ნებისმიერი კომისიის მუშაობაში მიეღოთ მონაწილეობა.¹²³

ძველი შეცდომების თავიდან აცილებისა და კომისიების

121 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 129, ფურცლები 23-24.

122 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 129, ფურცელი 40.

123 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 129, ფურცელი 50.

მუშაობის გააქტიურების მიზნით კომისიებს ქალაქის საბჭოს პრეზიდიუმისათვის ორ კვირაში ერთხელ უნდა წარედგინათ განეული მუშაობის შესახებ ანგარიში.¹²⁴

1919 წელს არჩეულ ქალაქ თბილისის საბჭოს ხმოსნებს შორის იყვნენ: რაჟდენ არსენიძე, კონსტანტინე (კოტე) აფხაზი, ილია ბადრიძე, იესე ბარათაშვილი, გიორგი გვაზავა, ევგენი გეგეჭკორი, პართენ გოთუა, ივანე გომართელი, ნიკოლოზ ელიავა, სოლომონ ვადაჭკორია, დავით ვაჩნაძე, სარდიონ თევზაძე, დიომიდე თოფურიძე, იოსებ ირემაშვილი, ალექსანდრე კანდელაკი, ალექსანდრე კეღია, თევდორე კიკვიძე, გიორგი ლასხიშვილი, ალექსანდრე ლომთათიძე, ალექსანდრე ნათაძე, ალექსანდრე ნაცვლიშვილი, ნოე ჟორდანია, ნოე რამიშვილი, მელიტონ რუსია, არჩილ რუხაძე, მინადორა ტოროშელიძე, თევდორე ღლონტი, ვასილ ხახანაშვილი, სერგო ჯაფარიძე, სალიბისტრო ჯიბლაძე, არჩილ ჯაჯანაშვილი და სხვები.

1919 წლის 4 აპრილს დამტკიცდა კანონი „დამფუძნებელ კრების წევრობისა და მოხელეობის შეუთავსებლობისა და წევრთა გასამრჯელოს შესახებ“. კანონის შესაბამისად ადგილობრივ თვითმმართველობათა გამგეობის წევრს არ ეკრძალებოდა ყოფილიყო ამავე დროს დამფუძნებელი კრების წევრი.¹²⁵ ამ უფლებით სარგებლობდნენ: რაჟდენ არსენიძე, იესე ბარათაშვილი, გიორგი გვაზავა, ევგენი გეგეჭკორი, ნიკოლოზ ელიავა, სოლომონ ვადაჭკორია, სარდიონ თევზაძე, დიომიდე თოფურიძე, თედორე კიკვიძე, ალექსანდრე კეღია, გიორგი ლასხიშვილი, ალექსანდრე ლომთათიძე, ალექსანდრე ნათაძე, ნოე ჟორდანია, ნოე რამიშვილი, მელიტონ რუსია, მინადორა ტოროშელიძე, ბენიამინ ჩხიკვიშვილი, სერგო ჯაფარიძე, სალიბისტრო ჯიბლაძე და სხვები.

1920 წლის 13 იანვარს თვითმმართველობის შენობა მშენიერ სანახაობას წარმოადგენდა, გირლიანდებით და ნოხებით

124 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 129, ფურცელი 76.

125 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული 1918-1921. თბ., 1990, გვ. 237.

მორთული, ელექტრონით საგანგებოდ გაჩირალდებული იპყრობდა გამვლელთა ყურადღებას. შესასვლელ კარებთან საბჭოს დარბაზამდე იატაკი მოფენილი იყო ხალიჩებით და მცენარეებით. სალამოს 7 საათზე თავისუფლების მოედნის წინ მუსიკამ ამცნო საზოგადოებას, რომ ქალაქი საქართველოს რესპუბლიკის დამოუკიდებლობის დე-ფაქტო აღიარებას ზეიმობდა. დედაქალაქი დიდი სიხარულით შეხვდა აღნიშნულ ფაქტს, რომელსაც ხატოვნად გვიხატავს ხმოსანი დეკანოზი ნიკიტა თალაკვაძე: „გუშინ, ნაშუადღევს, საქართველოს დედაქალაქ თბილისის ტაძარ-ეკლესიებში მოულოდნელად ამტყდარა ზარის რეკა და, თითქოს ქრისტეს აღდგომა არისო, სიონის დიდმა ზარმაც ბანი მისცა, ზარბაზნებმაც დაიჭექა“. თბილისის ქუჩები ზღვა ხალხით აივსო, ყველა ერთმანეთს აუწყებდა დიდ სიხარულს და ულოცავდნენ ამ დღესასწაულს.¹²⁶

თბილისის საბჭოს 1920 წლის 13 იანვრის სხდომას გრიგოლ გველესიანი თავმჯდომარეობდა. საბჭოს ხმოსნების გარდა სხდომას ესწრებოდნენ საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარე და მთავრობის წევრები, საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი ლეონიდე, საქართველოს დამფუძნებელი კრების წევრები, პროფესიონალური კავშირების წარმომადგენელი, უცხოელი სტუმრები. საბჭომ გადაწყვიტა საგანგებო დელეგაციის პირით მიელოცა ეს გამარჯვება დამფუძნებელ კრებისთვის და ეცნობებინა, რომ ქალაქის საბჭომ საქართველოს დე-ფაქტო ცნობასთან დაკავშირებით მილოცვა გაუგზავნა დამფუძნებელ კრებას.¹²⁷

ქალაქი 1921 წლის 6 თებერვალს, კრიზისის მიუხედავად, პომპეზურად ზეიმობდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დე-იურედ ცნობას. გამგეობის შენობა მოირთო ილუმინაციით და თავისუფლების მოედანზე გაიმართა ბათუმის შემოერთების, საქართველოს დამოუკიდებლობის გა-

126 ჟურნალი „თბილისის ქალაქის საბჭოს მოამბე“, 1920, N16, 13 იანვარი. გვ. 3-7.

127 ჟურნალი „თბილისის ქალაქის საბჭოს მოამბე“, 1920, N16, 13 იანვარი. გვ. 3-7.

მოცხადების და სხვა სურათების ჩვენება „პროექტორით“. ამ ღონისძიების მოსაწყობად ქალაქმა 100 000 მანეთი გამოყო.¹²⁸

თბილისის საბჭოს სხდომის ჟურნალების განხილვისას საყურადღებო იყო ერთი ფაქტი, რომ საბჭოს სხდომების დაგვიანებით დაწყებას სისტემატური ხასიათი ჰქონდა. მართალია, რეგლამენტით სხდომა 8 საათზე უნდა დაწყებულიყო, მაგრამ ხშირად ხმოსანთა არაპუნქტუალობის და ორგანიზაციული ხარვეზების გამო საბჭო მუშაობას სტაბილურად დაგვიანებით იწყებდა. 1920 წლის 18 ოქტომბრის სხდომა საათნახევარის დაგვიანებით დაიწყო. ეს გახდა მიზეზი ხმოსან პართენ გოთუას შენიშვნისა: „ჩვენი ფრაქციის სახელით წინადადება შემომაქვს, რომ მომავალში არ ექნეს ადგილი ამ გარემოებას, ვინაიდან თავის დროზე მოსულთ ტყუილუბრალოდ უხდებათ ძვირფასი დროის დაკარგვა“.¹²⁹

1920 წლის 13 სექტემბერს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარემ გამოსცა ცირკულარი, რომლის საფუძველზეც სახელმწიფო, საზოგადოებრივ დაწესებულებებში, ერობებსა და ქალაქების თვითმმართველობებში მინიმუმამდე უნდა შემცირებულიყო შტატები. მთავრობის თავმჯდომარის აღნიშნული ცირკულარული განკარგულების საფუძველზე ქალაქის მოურავი 1920 წლის ნოემბრის და დეკემბრის თვეებში მიმართავდა გამგეობის წევრს ვასილ ხახანაშვილს, დაუყოვნებლივ წარედგინა ინფორმაცია, რა საშტატო ცვლილებები განხორციელდა თბილისის თვითმმართველობაში მთავრობის თავმჯდომარის ბრძანების შემდეგ და სად შეიძლებოდა კიდევ განხორციელებულიყო შტატების შემცირება.¹³⁰

128 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 230, ფურცელი 20.

129 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 194, ფურცელი 342.

130 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 223, ფურცლები 1-3.

თავი III

ქალაქ თბილისის თვითმმართველობის საკანონმდებლო ბაზა

რუსეთის დროებითმა მთავრობამ დიდი საკანონმდებლო მუშაობა გასწია თვითმმართველობის დემოკრატიზაციის და უფლებამოსილების სამართლებრივი ბაზის გაფართოების კუთხით. თვითმმართველობის რეფორმა მთავრობამ პირველხარისხოვან ამოცანად აღიარა და 1917 წლის 23 მარტს მიიღო დადგენილება, რომ ყველა სამუშაო აღნიშნული მიმართულებით შინაგან საქმეთა მინისტრის თავმჯდომარეობით სპეციალურ სხდომაზე განხილულიყო. დადგენილებას მოჰყვა 1917 წლის 15 აპრილს „ქალაქის სათათბიროს ხმოსანთა არჩევნების დროებითი წესები“-ს დამტკიცება. ქალაქის თვითმმართველობის დემოკრატიზაციის მიზნით რუსეთის დროებითი მთავრობის პოლიტიკის გაგრძელებას წარმოადგენდა 1917 წლის 9 ივნისს დამტკიცებული ნორმატიული დოკუმენტი „ქალაქის საზოგადოებრივი მმართველობის დებულებაში ცვლილებების შეტანის შესახებ“.¹³¹

1892 წლის რუსეთის იმპერიის საქალაქო დებულება აღარ აკმაყოფილებდა არსებულ რეალობას, რამაც განაპირობა სასწრაფო ცვლილებები, ძირითადად მიმართული საქალაქო თვითმმართველი ორგანოების უფლებამოსილების გაფართოებისაკენ. საქალაქო საზოგადოებრივი მმართველობა აწარმოებდა ადგილობრივი მმართველობის და მეურნეო-

131 Архив новейшей истории России. Журналы заседаний временного правительства 1917. Том 3, М., 2004, стр. 383-408.

ბის საქმეებს, აგრეთვე სხვა საქმეებს, რომლებიც მოქმედ კანონმდებლობათა შესაბამისად დაეკისრებოდა მათ. საქალაქო თვითმმართველობისათვის ძველი უფლებამოსილების შენარჩუნების პარალელურად მუნიციპალიტეტებს მიეცათ შესაძლებლობა, შეედგინათ და შეეცვალათ ქალაქის გეგმა, ეზრუნათ ქალაქმშებელობაზე და გაეკონტროლებინათ იგი. ჩაეტარებინათ სტატისტიკური კვლევა. კანონში პირველად დაფიქსირდა მუნიციპალური საწარმოების შემოღების უფლება. ფართოვდებოდა მუნიციპალიტეტების უფლებამოსილება სახალხო განათლების სფეროში. საქალაქო თვითმმართველობებს შესაძლებლობა მიეცათ, ემართათ არა მხოლოდ სახალხო განათლების დაწესებულებათა ადმინისტრაციულ-სამეურნეო საქმე, არამედ საგანმანათლებლო სფეროც, მოეხდინათ საგანმანათლებლო დაწესებულებების ორგანიზება.¹³²

სასურსათო და საბინაო სირთულეების დასაძლევად ქალაქებს ეძლეოდათ შესაძლებლობა გაემართათ საცხოვრებელი ფართი, სახალხო სასადილოები, ჩაის სახლები; ორგანიზება გაეკეთებინათ პური, ხორცი, რძით, საწვავით ვაჭრობისათვის. მუნიციპალიტეტის ფუნქციაში შედიოდა იურიდიული დახმარების აღმოჩენა მოსახლეობისათვის. საქალაქო თვითმმართველობებს უფრო აქტიური როლი უნდა შეესრულებინათ მოსახლეობის დასაქმების საკითხებში. განახლებული საქალაქო დებულება მუნიციპალიტეტებს სთავაზობდა დაკავებულებას შრომის დაცვით, საზოგადოებრივი სამუშაოს მოწყობით, საშუამავლო კანტორებისა და შრომის ბირჟების მეშვეობით გაეტარებინათ უმუშევრობის წინააღმდეგ ღონისძიებები. ქალაქის გამგებლობაში გადადიოდა მილიცია და სხვა საქმეები.¹³³

ქალაქის თვითმმართველობებმა სხვა საერო და საქალაქო თვითმმართველობებთან გაერთიანებისა და მოქ-

132 Архив новейшей истории России. Журналы заседаний временного правительства 1917. Том 3, М., 2004. стр. 383-408.

133 Журнал "Городское дело", 1917, №17-18, сентябрь.

მედების კოორდინაციის.¹³⁴ ასევე სავაჭრო, სამრეწველო და სხვა პროფილის ამხანაგობების შექმნის უფლება მიიღეს.¹³⁵

საერთო ზედამხედველობა მუნიციპალიტეტებისა დაკისრებული ჰქონდათ გუბერნიის კომისრებს. მათ შეეძლოთ გაეკონტროლებინათ ქალაქის საზოგადოებრივი მმართველობის მოღვაწეობის შესაბამისობა კანონთან, უფლება არ ჰქონდათ ჩარეულიყვნენ თვითმმართველობის საქმიანობაში. ქალაქის სათათბიროს მიერ გადაწყვეტილების მიღებიდან ორი კვირის შემდეგ, კომისარს შეეძლო, ეს გადაწყვეტილება გაესაჩივრებინა სამხარეო სასამართლოში კანონთან შეუსაბამობის მოტივით. სასამართლოს მიერ განხილვის დასრულებამდე დადგენილება კანონიერ ძალაში ვერ შედიოდა. გუბერნიის კომისარს უფლება ჰქონდა, ქალაქის თვითმმართველობისაგან მოეთხოვა ცნობები და განმარტებები. მას უნდა ეცნობებინა ქალაქის სათათბიროსათვის მისი უკანონო მოქმედების შესახებ. თუ სათათბირო არ მოახდენდა რეაგირებას გუბერნიის კომისრის მიერ აღმოჩენილ კანონდარღვევაზე, მაშინ გუბერნიის კომისარს უფლება ჰქონდა სარჩელი შეეტანა სამხარეო სასამართლოში. შინაგან საქმეთა მინისტრი უფლებამოსილი იყო ჩაეტარებინა ქალაქის თვითმმართველობის რევიზია და აღმოჩენილი დარღვევების შესახებ ეცნობებინა გუბერნიის კომისრისთვის, რომელიც ვალდებული იყო საკითხისათვის მიეცა შესაბამისი მსვლელობა.¹³⁶

ქალაქის საზოგადოებრივ მმართველობას შეადგენდნენ ქალაქის სათათბირო და ქალაქის გამგეობა, მასთან არსებული აღმასრულებელი დაწესებულებებით. ქალაქის სათათბიროში შედიოდნენ გარკვეული რაოდენობის ხმოსნები, რომლებიც ამორჩეული იქნებოდნენ მოქმედი კანონმდებლობის

134 Архив новейшей истории России. Журналы заседаний временного правительства 1917. Том 3, Москва, 2004. стр. 383-408.

135 Архив новейшей истории России. Журналы заседаний временного правительства 1917. Том 3, Москва, 2004, стр. 383-408.

136 Архив новейшей истории России. Журналы заседаний временного правительства. 1917. Том 3, М., 2004, стр. 383-408

დებულებით პირველად იქნა შემოღებული მუნიციპალური მოღვაწეების შრომის ანაზღაურების პრინციპი. განერილი იყო ხმოსანთა უფლებები, სათათბიროს სხდომის ჩატარების წესები და სხვ. აგრეთვე, ქალაქის თავის და მისი ამხანაგების (მოადგილეების), გამგეობის წევრების უფლებები და ვალდებულებები, ქალაქის სათათბიროს თავმჯდომარის უფლებები და ვალდებულებები.¹³⁸

1917 წლის 14-17 ოქტომბერს გამართულ რუსეთის ქალაქთა კავშირის სხდომაზე, რუსეთის დროებითმა მთავრობამ ოფიციალურ განცხადებაში ქალაქის თვითმმართველობის რეფორმის შესახებ თავისებური რეზიუმე გააკეთა. მთავრობის განცხადებაში აღნიშნული იყო, რომ 792 ქალაქიდან 650 ქალაქში უკვე ჩამოყალიბებული იყო თვითმმართველობა და ქალაქის აღმასრულებელი ორგანოების პრაქტიკული საქმიანობაც დანწყებული იყო.¹³⁹

რუსეთის დროებითი მთავრობის მიერ 1917 წლის 9 ივნისს დამტკიცებული კანონი საქართველოში გამოცემულ პერიოდიკაში ვერ მოვიძიეთ. კანონს ვერ ვხვდებით ვერც საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალურ საისტორიო არქივის ფონდებში. (თბილისის ქალაქის გამგეობა; ამიერკავკასიის დროებითი მთავრობა; საქართველოს ეროვნული ინტერპარტიული საბჭო; საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ქალაქთა კავშირი). დებულება საქართველოს ქალაქებსაც შეეხო, ვინაიდან კავკასიის ქალაქთა კავშირის სამხარეო ორგანიზაცია წარმოადგენდა რუსეთის ქალაქთა კავშირის შემადგენელ ნაწილს, ხოლო თბილისი, თავის მხრივ, კავკასიის

137 Архив новейшей истории России. Журналы заседаний временного правительства 1917. Том 3, М., 2004, стр. 383-408.

138 Архив новейшей истории России. Журналы заседаний временного правительства 1917. Том 3, М., 2004, стр. 383-408.

139 Жунал 'Известия всероссийского союза городов', 1917, №49, октябрь.

ქალაქთა კავშირის წევრი იყო.¹⁴⁰

ქალაქის საზოგადოებრივი მმართველობის დებულებაში ცვლილებების შეტანის შესახებ რუსეთის დროებითი მთავრობის დადგენილებას ალექსანდრე ხატისოვის თავმჯდომარეობით გამართულ თბილისის სათათბიროს 1917 წლის 24 ივლისს სხდომაზე გაეცნენ.¹⁴¹

სხდომაზე ერთი საგულისხმო დეტალიც გახდა ცნობილი, რომელიც ხმოსანმა ა. ს. ბაბოვმა დაჟინებით მოითხოვა შეეტანათ სხდომის ჟურნალში. ცენზიანი ხმოსანი ბაბოვი აღნიშნავდა, რომ თბილისის სათათბიროს 1905 წელს განსაკუთრებული კომისიისათვის დაუვალებია ქალაქის თვითმმართველობის ახალი დებულების პროექტის შემუშავება. მისი სიტყვით, „პროექტის შინაარსი გაცილებით პროგრესული იყო დღევანდელ დებულებასთან შედარებით“. ქალაქის თავმა ბოლო სიტყვაში აღნიშნა, რომ ახალი დებულება მათთვის უცხო არ იყო და, რომ თბილისის სათათბიროში დემოკრატია ყოველთვის აისახებოდა რეზოლუციებსა და გადაწყვეტილებებში, რაც სამაგალითო იყო ამიერკავკასიის სხვა ქალაქებისათვის.¹⁴²

1917 წლის 21 აგვისტოს სხდომაზე განსახილველად გამოიტანეს დადგენილების პროექტი ქალაქის სათათბიროს შესახებ, რომელიც შედგენილი იყო რუსეთის დროებითი მთავრობის 1917 წლის 9 ივნისის დებულების საფუძველზე. დადგენილების პროექტი დეტალურად განსახილველად გადაეცა უზუცესთა საბჭოს.¹⁴³

თბილისის ქალაქის სათათბიროს 1917 წლის 28 აგვისტოს სხდომაზე განიხილეს და დაამტკიცეს დადგენილება თბილისის

140 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1923, ანაწერი 1, საქმე 36, ფურცლები 25-26.

141 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცელი 186.

142 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცელი 186.

143 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცელი 233.

ქალაქის სათათბიროს შესახებ (Наказъ Тифлисской городской думы). დოკუმენტში განერილი იყო თბილისის სათათბიროს მუშაობის წესები 68 მუხლად. მუშაობის ამ წესებით სარგებლობდა თბილისის სათათბირო 1921 წლამდე, საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე. ამ წესების შესაბამისად, ქალაქის სათათბირო სხდომების განრიგს წინასწარ ადგენდა. სათათბიროს თავმჯდომარეს განსახილველი საკითხები სხდომის დღის წესრიგში შეჰქონდა ქალაქის თავის მიერ მოწოდებული თანმიმდევრობითა და შესაბამისი ინსტრუქციით. ქალაქის სათათბიროს სხდომის დღე და საათი ხმოსნებს ეცნობებოდათ შესაბამისი უწყებით, რომელზეც თანდართული უნდა ყოფილიყო განსახილველი საკითხებისა და მოხსენებების ჩამონათვალი. რიგგარეშე სხდომები შეეძლო დაენიშნა სათათბიროს თავმჯდომარეს: სათათბიროს დადგენილებით, ქალაქის თავის გადაწყვეტილებით, სარევიზიო კომისიის მოთხოვნით, ხმოსანთა ერთი მეექვსედის მოთხოვნით. წინადადებით გამოსვლის მსურველი ხმოსანი წერილობით მიმართავდა ქალაქის თავს, რომელიც, თავის მხრივ, ამ წინადადებებს გადასცემდა სათათბიროს თავმჯდომარეს საქმეთა ნუსხაში შესატანად. სხდომის ჩასატარებლად საჭირო იყო საბჭოს ხმოსანთა ერთი მესამედის დასწრება, ხოლო რიგგარეშე სხდომების დროს ხმოსანთა რიცხვის ერთი მეხუთედის დასწრება.¹⁴⁴

1917 წლის 28 აგვისტოს სხდომაზე დამტკიცებული მითითებებით აგრეთვე განერილი იყო ქალაქის სათათბიროს უფლებები და ვალდებულებები, სათათბიროში საკითხთა განხილვის თანმიმდევრობის წესი. სხდომას ხსნიდა და ხურავდა სათათბიროს თავმჯდომარე, საკითხები განიხილებოდა დამტკიცებული დღის წესრიგის მიხედვით. დღის წესრიგში ცვლილებების შეტანა შესაძლებელი იყო სათათბიროს გადაწყვეტილებით. თავმჯდომარე სიტყვის წარმოთქმის

144 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცლები 241-254.

საშუალებას ყველა დეპუტატს აძლევდა, ყველა ხმოსანი ემორჩილებოდა თავმჯდომარეს და მასთან პოლემიკაში არ შედიოდა. სხდომაზე სიტყვით გამომსვლელი (თავმჯდომარის ჩათვლით) განცხადებას აკეთებდა წერილობით, ან ზეპირად, გამომსვლელთა რიგი დაცული იყო. ქალაქის თავი სარგებლობდა სიტყვის ურიგოდ წარმოთქმის უფლებით. მომხსენებლის გარდა, არავინ საუბრობდა 15 წუთზე მეტს. რეგლამენტის გაგრძელება დაშვებული იყო მხოლოდ სათათბიროს გადაწყვეტილებით. ქალაქის თავისა და მომხსენებლის გარდა არავის შეეძლო ერთსა და იმავე საკითხს ორჯერ შეხებოდა. სიტყვით გამოსვლა ხდებოდა ადგილიდან, სიტყვის წარმოთქმის პროცესში ურთიერთდისკუსია დაუშვებელი იყო. ორატორი ემორჩილებოდა თავმჯდომარეს, რომელიც თავის მხრივ, სათათბიროსთვის შეუფერებელი გამოთქმის, ან წესის დარღვევის შემთხვევაში ორატორს მოუწოდებდა წესრიგისკენ, ან ჩამოართმევდა ხმის უფლებას. სხდომის დროს წარმოქმნილი ხმაურის, ან უწესრიგობის შემთხვევაში თავმჯდომარე ნახევარი საათით წყვეტდა სხდომას, ხოლო თუ პრობლემა არ მოგვარდებოდა, შეეძლო, სხდომა დახურულად გამოეცხადებინა. თუ წესრიგი დაირღვეოდა მოწვეული სტუმრის მიერ, თავმჯდომარეს შეეძლო საყვედური მიეცა მისთვის, გაეძევებინა სხდომიდან და კანონით გათვალისწინებული პასუხისმგებლობა დაეკისრებინა.¹⁴⁵

ქალაქის სათათბიროს შესახებ დადგენილებით განსაზღვრული იყო: საკითხების განხილვის რეგლამენტის შემცირებისა და ცვლილების წესი, ასევე საკითხის დაყენებისა და კენჭისყრის წესი. დისკუსიის დასრულების შემდეგ იწყებოდა კენჭისყრა. საკითხი უნდა დაყენებულიყო მარტივად, ერთი წინადადებით, რომ პასუხიც მარტივად გასცემოდა: „დიახ“ ან „არა“.¹⁴⁶

145 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცლები 241-254.

146 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცლები 241-254.

სათათბიროს კომისიების სხდომები საჯარო იყო. გამონაკლის შემთხვევაში, თვით კომისიის გადაწყვეტილებით სხდომა შეიძლება დახურულიყო. კომისიები განიხილავდნენ და შეიმუშავებდნენ ქალაქის სათათბიროს დადგენილებით გადაცემულ საკითხებს. გადაუდებელი და საჩქარო საქმეები შეიძლებოდა სათათბიროს თავმჯდომარესთან და ქალაქის თავთან შეთანხმებით კომისიებს გადასცემოდათ ქალაქის გამგეობიდანაც. კომისიების სხდომები ფორმდებოდა სპეციალური ოქმით, სადაც ფიქსირდებოდა სხდომის დრო, დამსწრენი, განხილული საკითხები, შეტანილი წინადადებები, დასკვნები და მიღებული გადაწყვეტილებები. კომისიის მოხსენება საკითხის ჩამოყალიბების და კომისიის მოსაზრებების გარდა შეიცავდა დასკვნას სათათბიროს დადგენილების პროექტის სახით. წერილობითი მოხსენების შესადგენად და სათათბიროში წარსადგენად კომისია ირჩევდა ერთ ან რამდენიმე მომხსენებელს. კომისიის მომხსენებელს ეძლეოდა სიტყვა კომისიის მიერ შესწავლილ საკითხზე გამგეობის მოხსენების შემდეგ. კომისიას, რომელსაც ევალდებოდა საკითხის წანასწარი შესწავლა, უფლება ჰქონდა, თავისი შეხედულებისამებრ, სათათბიროს დადგენილების გარეშე, სხვა კომისიებთან ერთად მოეწყო ხდომები, მოეწვიათ გარეშე პირებიც, რომლებიც მხოლოდ სათათბირო ხმით სარგებლობდნენ. ყველა ხმოსანს ჰქონდა უფლება, მიემართა კითხვით როგორც ქალაქის გამგეობისათვის, აგრეთვე სათათბიროს თავმჯდომარისთვის. სათათბიროს თავმჯდომარის სახელზე მიმართვა კეთდებოდა წერილობით, ან სიტყვიერად სხდომის დანწყბამდე. ყველა შესული მიმართვა და შეკითხვა თავმჯდომარის მიერ საჯაროდ განიხილებოდა სათათბიროს სხდომაზე.¹⁴⁷

ხმოსან გიორგი ჟურულის წინადადებით დადგენილებაში უნდა ჩამატებულიყო მუხლი უხუცესთა საბჭოს შესახებ შემდეგი ფორმულირებით: „საქალაქო საბჭოსთან არსდება

147 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცლები 241-254.

უხუცესთა საბჭო, რომელიც შედგება სათათბიროს შემადგენლობაში შემავალი ფრაქციების წარმომადგენლებისაგან. უხუცესთა საბჭოს სფეროში შედის ყველა ის საქმე და საკითხი, რომელსაც სათათბირო საჭიროდ აღიარებს გადასცეს საბჭოს განსახილველად და გადასაწყვეტად". ხმოსან ევგენი გეგაჭკორის შეხედულებით იმ დროისათვის, როდესაც უკვე დაწყებული იყო სათათბიროს მუშაობა, შეუძლებელი იყო განესაზღვრათ სათათბიროს უფლებები და ვალდებულებები. გიორგი ყურულის წინადადება არ იქნა გათვალისწინებული.¹⁴⁸

აღსანიშნავია, რომ თბილისის სათათბიროში 1917 წლის 28 აგვისტოს სხდომაზე, სათათბიროს შესახებ დადგენილების პროექტის განხილვის დროს, უხუცესთა საბჭომ წამოჭრა საკითხი და სათათბიროს წევრებმა (მიხეილ ცხაკაიამ, გიორგი გვაზავამ) მხარი დაუჭირეს დამკვიდრებული სახელის ხმოსანის (гласный) – დეპუტატად შეცვლის შესახებ. მათ შეხედულებით „ხმოსანი“ არა მხოლოდ ცუდად ჟღერდა, არამედ დამამცირებელიც კი იყო თავისი შინაარსით. ისინი მიესალმებოდნენ დასავლეთ ევროპის პრაქტიკას, სადაც არსებობდა დეპუტატის წოდება. სათათბიროს გადაწყვეტილებით ეს ინიციატივა არ მიიღეს და დატოვეს სახელწოდება ხმოსანი.¹⁴⁹

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პარლამენტმა და მთავრობამ თავიდანვე დიდი ყურადღება მიაქცია სახელმწიფო სტრუქტურების გაუმჯობესებას, ცენტრალური და ადგილობრივი ხელისუფლების უფლება კომპეტენციის მიზანმიმართულ გამოიჯვნას. საქართველოს ქალაქთა კავშირის იურიდიულ განყოფილებასთან შეიქმნა სპეციალური კომისია, რომელსაც მიენდო ახალი საქალაქო დებულების შედგენა. კომისიამ თავდაპირველად იმუშავა საკითხის ძირითადი შინაარსის გარკვევაზე, სცადა იმ პრინციპის დადგენა, რომელსაც უნდა დაფუძნებოდა ახალი საქალაქო დებულება. ამ

148 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცელი 254.

149 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცლები 249-250.

შემთხვევაში მთავარი იყო ცენტრალური ხელისუფლებისა და ადგილობრივი მმართველობის ურთიერთობათა განსაზღვრა, მათი უფლება-კომპეტენციის გამიჯვნა.

იმ გარდამავალ ეპოქაში ორი თვალსაზრისი არსებობდა, ერთმანეთს უპირისპირდებოდა თვითმმართველობისა და მმართველობის იდეა. პირველი ემყარებოდა იმ აზრს, რომ ადგილობრივი მნიშვნელობის საქმეები არსებითად განსხვავდებოდა დიდი სახელმწიფოებრივი პრობლემებისაგან და ამიტომ რაიონს, ქალაქსა თუ თემს უნდა ჰქონოდა თვითმმართველობის უფლება. აღნიშნული პრინციპი დამკვიდრებული იყო დიდ ბრიტანეთში, სადაც თვითმმართველობა მაღალ დონეზე იყო განვითარებული და მის კომპეტენციის სფეროში შედიოდა ის საქმეები, რომელთა ასრულებაც სახელმწიფოს არ სურდა და გადაბარებული ჰქონდა თვითმმართველობისათვის. მაგრამ ეს პრინციპი კრიტიკას ვერ უძლებდა, როგორც არ უნდა ვეცადოთ, შეუძლებელია გავმიჯნოთ ადგილობრივი საქმეები სახელმწიფოებრივი ინტერესებისაგან. მეორე იდეა სამიოდე სიტყვით გამოითქმოდა: – თვითმმართველობაც სახელმწიფო მმართველობაა, ადგილობრივი თვითმმართველობა სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების შემადგენელი ნაწილია.¹⁵⁰

რუსეთის იმპერიაში მოქმედი 1870 და 1892 წლების საქალაქო დებულებები პირველი, ხოლო 1917 წლის 9 ივნისის დროებითი მთავრობის მიერ დამტკიცებული დებულება მეორე აზრის გამომხატველი საკანონმდებლო აქტები იყო.

1892 წლის დებულების პირველ მუხლში ნათქვამია: „ქალაქის მკვიდრთა საზოგადოებრივი მმართველობა განაგებს ადგილობრივი საჭიროებისა და სარგებლობის საქმეებს“. დებულების ამ ნაწილში ჩამოყალიბებულია ადგილობრივი მმართველობის ძირითადი პრინციპი. რუსეთის დროებითი მთავრობის დებულებაში კი პირველი მუხლი სრულიად

150 ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N 5-6, 15 აპრილი, გვ. 48-53.

შეცვლილია: „ქალაქის საზოგადოებრივი მმართველობა განაგებს ადგილობრივი მართვა-გამგეობისა და მეურნეობის საქმეებს და ყველა იმ სხვა საქმესაც, რომელიც კანონებით აქვს დავალებული“.¹⁵¹

ზემოაღნიშნულ თვალსაზრისებს და ორ განსხვავებულ დებულებას შორის საქართველოში სპეციალურ კომისიას ერთ-ერთი უნდა ამოერჩია და მომავალი კანონის საფუძვლად გამოეცხადებინა. კომისიამ უპირატესობა მიანიჭა და დაეყრდნო 1917 წლის 9 ივნისის დებულებას, შესწორებები შეიტანა მასში და მიუსადაგა საქართველოს პირობებს. კომისიამ მიიჩნია, რომ რაკი ადგილობრივ თვითმმართველობას დამოუკიდებელი მოქმედების უფლება ეძლეოდა, მისი მუშაობა ზემდგომი დიდი სახელმწიფო მოხელის კონტროლს ვერ დაექვემდებარებოდა. თვითმმართველობის საქმიანობა კანონის შესაბამისად ქვეყნის უზენაესი საკანონმდებლო ორგანოს მეთვალყურეობით უნდა წარმართულიყო. ადგილობრივ თვითმმართველობაში დასაქმებულ პირებს სახელმწიფო მოხელეების სტატუსი უნდა მინიჭებოდათ.¹⁵²

„საქალაქო დებულების“ პროექტი ჟურნალმა „კავკასიის ქალაქმა“ 1919 წლის 15 აპრილის ნომერში გამოაქვეყნა. პროექტს თან ერთვოდა საქართველოს ქალაქთა კავშირის იურიდიული განყოფილების მოხსენება. იურიდიული განყოფილების კომისიის წევრები იყვნენ: მთავარი კომიტეტის იურიდიული განყოფილების გამგე ბორის ბროდსკი, ეკონომიკური განყოფილების ფინანსების გამგე მიხეილ სმირნოვი, თბილისის იურისკონსულტი დიმიტრი გეპშტეინი და კომისიის მდივანი ნაფიცი ვექილის თანაშემწე ე. ა. მადდისონი. მოხსენება შეადგინა დიმიტრი გეპშტეინმა. მოხსენებაში ვკითხულობთ: „დროებითი მთავრობის საქალაქო დებულება თავისი საფუძვლით უფრო მისაღები და მოსაწონი იყო. პირველი მუხლი

151 ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N 5-6, 15 აპრილი, გვ. 48-53.

152 ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N 5-6, 15 აპრილი, გვ. 48-53.

იმდენად ეთანხმებოდა ჩვენს მიერ არჩეულ დედააზრს, რომ არც ერთი სიტყვის დამატება არ დასჭირდა. სამაგიეროდ დებულების დანარჩენი ნაწილები და მუხლები შეუსაბამობაში მოდიოდა არჩეულ პრინციპებთან. ამის გამო კომისიამ მეორე საგნად დაისახა, გადაესინჯა საქალაქო დებულება და გადაეკეთებინა ისე, რომ პირველსა და დანარჩენს მუხლებს შორის წინააღმდეგობა არ ყოფილიყო.”¹⁵³

იურიდიული განყოფილების მიერ შექნილი კომისიის მოხსენება დაწვრილებით განიხილავდა დებულების მეორე მუხლს. მოხსენებაში აღნიშნულია, რომ დებულების მეორე მუხლში ჩამოთვლილია თვითმმართველობის ძირითადი ფუნქციები, ანუ რა წარმოადგენს „ქალაქის მმართველობის უმთავრეს საზრუნავს“, ზოგადად არის განსაზღვრული უფლება, შემდეგ ცალკე მოქმედებებია ჩამოთვლილი. იურიდიული განყოფილება თვლიდა, რომ არც პირველსა და არც მეორე შემთხვევაში საზრუნავ საგანთა ნუსხა არ იყო ამონურული. მოხსენებაში ვკითხულობთ: „საზოგადოებრივი მმართველობის და საბჭოს უფლებანი ზოგადი სიტყვებით არის გამოთქმული და სანიმუშო ნუსხით დამაგალითებული. კომისიაც ამ წესს დაადგა და იგი სისრულემდე მიიყვანა. სამოქმედო საგანთა ყოველი ნუსხა ისე შეადგინა, რომ იგი მხოლოდ სანიმუშო, მაგალითებრივი ყოფილიყო და რომ თვით მის გამოუცდელ განმხილველსაც კი ნათლად დაენახა, რომ ქალაქის მმართველობის უფლებანი, ძირითად მუხლებში აღნიშნული, შემდეგ მუხლებში კი არა კნინდება და მცირდება, არამედ უფრო ვრცელდება და ფართოვდება. სანიმუშო, მაგალითებრივი ნუსხა შეგვაძლებინებს უფრო სავსებით, სრულად და ღრმად გამოვარკვიოთ ის, რაც „ადგილობრივ მართვა-გამგეობისა და მეურნეობის“ ცნებაში იმალება და იგულისხმება“.”¹⁵⁴

იურიდიული განყოფილების მიერ შექმნილმა კომისიამ

153 ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N 5-6, 15 აპრილი, გვ. 52-53.

154 ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N 5-6, 15 აპრილი, გვ. 52-53.

სხვა საკითხებზეც იმსჯელა. მოხსენებაში ვკითხულობთ: „მეორე საერთო ცვლილება, რომელიც კომისიამ მოახდინა, იმავე ძირითადი დებულებიდან გამომდინარეობდა. თუ ქალაქის საზოგადოებრივი მმართველობა სახელმწიფო ხელისუფლების მანქანის შემადგენელი ნაწილია და ამასთან, ამ მმართველობას ვრცელს ასპარეზზედ დამოუკიდებლად მოქმედების უფლება ენიჭება, აშკარაა, რომ იგი მოხელის კონტროლსა და მეთვალყურეობას ვერ დაექვემდებარება. აქ განსაკუთრებული სინათლით უნდა იჩინოს თავი ამ საქმის პოლიტიკურმა მხარემ. ადგილობრივი მმართველობა თუმცა მთავრობის მართვა გამგეობის ნაწილს შეადგენს, სამოქმედო საქმეთა აღმასრულებელ პირთა მიწვევის მხრივ განსაკუთრებული თვისებით განირჩევა – მინიჭებული აქვს არჩევანის უფლება და დამოუკიდებლობა. ამიტომ საჭირო იყო, რომ ადგილობრივი მმართველობა სახელმწიფოს მართვა-გამგეობის სხვა დაწესებულებებთან ერთგვარ ვითარებაში ყოფილიყო ჩაყენებული. ამისი განხორციელება იმითი შეიძლებოდა, რომ კონტროლისა და მეთვალყურეობის უფლება კანონიერების ფარგალს არ გადასცილებოდა და ჰქონოდა მხოლოდ უზენაეს ხელისუფლებას და სახელმწიფო საკანონმდებლო დაწესებულებას“.¹⁵⁵

იურიდიული განყოფილების მიერ შექმნილი კომისიის აზრით: „მესამე თვალსაჩინო ცვლილება შეეხებოდა მოხელეთა უფლებასა და მოვალეობას. იგიც, როგორც დანარჩენი ცვლილებები, იგივე დედააზრიდან გამომდინარეობდა. რაკი ქალაქის მმართველობა სახელმწიფო მმართველობად იყო მიჩნეული, მისი მოხელენიც სახელმწიფო ხელისუფლების მქონებელნი უნდა ყოფილიყვნენ და იმათი უფლება ადმინისტრაციული გარანტიის სახით უნდა ჩამოყალიბებულიყო. ამასთან სდევდა მოვალეობაც – სამსახურის მოვალეობის ყოველი დარღვევისათვის უნდა დაწესებოდათ მკაცრი დისციპლინური პასუხისმგებლობა“.¹⁵⁶

155 ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N 5-6, 15 აპრილი, გვ. 52-53.

156 ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N 5-6, 15 აპრილი, გვ. 52-53.

1919 წლის დამდეგს დამთავრდა საქალაქო დებულების პროექტის შედგენა. დებულების პირველ თავში ნათქვამია: ქალაქის თვითმმართველობა განაგებს ადგილობრივი მნიშვნელობის ყველა საქმეს. მის უფლება-კომპეტენციაში შედის: ქალაქის გეგმის შედგენა, ზრუნვა ქალაქის უკეთ მოწყობისათვის, მისი განაშენიანების ხელმძღვანელობა, ქალაქის სასარგებლოდ დაწესებული გადასახადისა და ბეგარის გამგებლობა, ქალაქის უძრავი და მოძრავი ქონების მართვა, ქუჩების, მოედნების, საზოგადოებრივი ბაღების, მდინარი ნაპირების, ნავსადგურების, ხიდების, არხების კეთილმოწყობა, ქალაქის განათება, წყლით მომარაგება, საზოგადოებრივი ტრანპორტით მოქალაქეთა უზრუნველყოფა, უსაფრთხოების დაცვა, სასწავლო დაწესებულებების დაფინანსება, მისი სრულყოფისათვის ზრუნვა, გამოფენათა მართვა, ჯანმრთელობის დაცვა, სანიტარულ ღონისძიებათა განხორციელება, მოქალაქეთა სურსათ-სანოვაგით მომარაგება, მკვიდრთათვის იურიდიული დახმარების განევა, ღარიბთა თავშესაფრების და სამზრუნველოების დაარსება, პურის საცხობების, სასურსათო მაღაზიების გამართვა, მრეწველობის, ვაჭრობისა და საკრედიტო საქმის განვითარებაზე ზრუნვა, ქალაქის სტატისტიკური გამოკვლევა, პირადი და საზოგადოებრივი უშიშროების და წესიერების დაცვა, მოქმედ კანონმდებლობათა თანახმად მილიციის გამგებლობა, ქალაქზე დაკისრებული სამხედრო და სამოქალაქო ვალდებულებების შესრულებაზე ზრუნვა...¹⁵⁷

დებულების მეორე, მესამე და მეოთხე თავში ლაპარაკი იყო საქალაქო თვითმმართველობის სტრუქტურაზე, განმკარგულებელ და აღმასრულებელ ორგანოთა ფუნქციებზე. მაგალითად, მეორე თავით განისაზღვრა ქალაქის საზოგადოებრივი მმართველობის შემადგენლობა. მესამე თავში ქალაქის საბჭოს, ხოლო მეოთხე თავში ქალაქის გამგეობის შემადგენლობა და ფუნქციები. მეხუთე თავის სათანადო მუხ-

157 ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N 5-6, 15 აპრილი, გვ. 52-53.

ლების მიხედვით, საქალაქო მმართველობის კანონშესაბამისი მოქმედებისათვის მეთვალყურეობა (კონტროლი) უნდა გაენია შინაგან საქმეთა სამინისტროს. კანონსაწინააღმდეგო განკარგულებანი მას უნდა შეეჩერებინა. მეექვსე თავის შესაბამისი მუხლები ეხებოდა მმართველობის დანარჩენ დაწესებულებებს და მათ ურთიერთდამოკიდებულებას, ხოლო მეშვიდე თავით განისაზღვრა საქალაქო მუშაკთა პასუხისმგებლობა და თვითმმართველობის მიერ მიღებული დადგენილებებისა და თვითმმართველობის თანამშრომელთა ქმედების გასაჩივრების წესი.¹⁵⁸

საქალაქო დებულების პროექტი ზოგიერთი შესწორებისა და ცვლილებების შემდეგ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ქალაქთა წარმომადგენლობის მეორე ყრილობამ მოიწონა და დასამტკიცებლად წარუდგინა საქართველოს დამფუძნებელ კრებას. შესწორებათა შორის აღსანიშნავია ერთი მუხლი, რომლის ძალითაც ქალაქის თვითმმართველობებს, ცენტრალური მთავრობის ნებართვით, უფლება ეძლეოდათ, ფორსმაჟორულ გარემოებაში საგანგებო გადასახადები დაენესებინათ.¹⁵⁹

საქართველოს რესპუბლიკის ქალაქთა წარმომადგენლების მეორე ყრილობაზე საქალაქო დებულების განხილვის დროს სხდომაზე გამოცხადდნენ შინაგან საქმეთა მინისტრი ნოე რამიშვილი და დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარის ამხანაგი ალექსანდრე ლომთათიძე. აღსანიშნავია, რომ ისინი სხდომის დახურვამდე ესწრებოდნენ საქალაქო დებულების განხილვას.

საქალაქო დებულების პროექტის შესახებ ჟურნალ-გაზეთებში მთელი რიგი კრიტიკული წერილები დაიწერა. ჟურნალ „კავკასიის ქალაქის“ 1919 წლის ივნისის ნომერში თბილისის თვითმმართველობის წევრი – კონსტანტინე პანიევი აქვეყნებს სტატიას ახალი საქალაქო დებულების შესახებ,

158 ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N 5-6, 15 აპრილი, გვ. 52-53.

159 ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N 4, 1 მარტი, გვ. 40-41.

სადაც იგი ძირითადად პრაქტიკული ხასიათის შენიშვნებს აყალიბებდა. კ. პანიევი კანონპროექტის ავტორებს პროექტის ძირითადი იდეის არათანმიმდევრულად გატარებაში ადანაშაულებდა. პირველ რიგში ავტორისთვის მიუღებელია პროექტში ძველი საქალაქო დებულებიდან გადმოტანილი მთელი რიგი პუნქტები. რუსეთის დროებითი მთავრობის მიერ 1917 წელს დამტკიცებული საქალაქო დებულება შექმნილი იყო თვითმმართველობის ორგანოთა მიმართ უნდობლობის და პოლიციური რეჟიმის პირობებში და მიმდინარე ეპოქისთვის მართლაც შეუსაბამო პუნქტებს შეიცავდა. მსოფლიოში მიმდინარე გლობალური პროცესები მუნიციპალიტეტების წინაშე ახალ ამოცანებს აყენებდა და ამ გარდამავალ ეპოქაში უნდა შეცვლილიყო ყველა საქალაქო სფეროს მიმართ მიდგომა.¹⁶⁰

კონსტანტინე პანიევის შეხედულებით თვითმმართველობის ორგანოთა უფლებების გაფართოება უნდა დაწყებულიყო ქვეყანაში სხვადასხვა ორგანული კანონების გამოცემით. ეს კი გრძელვადიანი პროცესი იქნებოდა და ამიტომ, მიმდინარე ეტაპზე მას საქალაქო მმართველობის უფლებების გაფართოების მიღწევის საშუალებად საქალაქო დებულების გადამუშავება მიაჩნდა.¹⁶¹ არსებული საქალაქო დებულების საფუძვლიანი გადამუშავება და დემოკრატიული სახელმწიფოს მოთხოვნებზე მორგება კი თავის მხრივ საჭიროებდა მოქმედი ნორმატიული დოკუმენტების გადახედვას.¹⁶²

კონსტანტინე პანიევის აზრით, მიუღებელი იყო აგრეთვე საქალაქო დებულების პროექტის პირველი მუხლის მეთერთმეტე პუნქტი, სადაც აღნიშნული იყო, რომ ადგილობრივი მმართველობის ერთ-ერთ საზრუნავს წარმოადგენდა „მკვიდრთა სურსათ-სანოვაგისათვის ზრუნვა, სურსათის

160 К. Паниев. О проекте нового городского положения, журнал „Кавკасиის ქალაქი“, 1919, N 7-8, 15 მაისი, გვ.1-7.

161 К. Паниев. О проекте нового городского положения, журнал „Кавკасиის ქალაქი“, 1919, N 7-8, 15 მაისი, გვ.1-7.

162 К. Паниев. О проекте нового городского положения, журнал „Кавკасиის ქალაქი“, 1919, N 7-8, 15 მაისი, გვ.1-7.

ნაკლებობისა თუ პირველი საჭიროების საგნებისა და სადგურების სიძვირის დარეგულირება; ამ აზრით იაფსადგომიან სახლებისა, სახალხო სასადილოების, საჩაიეების გამართვა და პურის, ხორცის, რძის, სათბობი მასალისა და სავაჭროების მოწყობა". მისი შეხედულებით, ამგვარი ზედაპირული ღონისძიებებით პრობლემა არ მოგვარდებოდა. ეს საკითხები საჭიროებდა სიღრმისეულ ანალიზს და წინდახედულ ღონისძიებებს.¹⁶³

კონსტანტინე პანიევი აგრეთვე აკრიტიკებდა დებულების 29-ე მუხლს სავალდებულო დადგენილების დამრღვევ პირთა დასჯის შესახებ. ასევე არ მიაჩნდა მიზანშეწონილად პროექტის 32-ე მუხლის შესაბამისად სავალდებულო დადგენილებებზე მეთვალყურეობის დაკისრება მილიციასა და საუბნო მზრუნველებზე, რადგან მათ მიერ ამ საქმის შესრულება შეუძლებლად მიაჩნდა ქალაქის სიდიდის და მრავალფეროვნების გათვალისწინებით.¹⁶⁴

კრიტიკული წერილი გამოქვეყნდა „კავკასიის ქალაქის“ 1919 წლის ივნისის ნომერში სახელწოდებით „რამდენიმე შენიშვნა საქალაქო დებულების პროექტის შესახებ“. წერილის ავტორის აზრით კანონპროექტი ამ სახით შეუძლებელი იყო გამხდარიყო კანონი. მას დეფექტები ჰქონდა როგორც შინაარსობრივი, ასევე აგებულების თვალსაზრისით. მისი აზრით, ამ სახით კანონპროექტის დამტკიცება უფრო მეტ ზიანს მოიტანდა, ვიდრე სარგებელს. თვალშისაცემი დეფექტები ჰქონდა თვითმმართველობის ვალდებულებების ჩამონათვალს, არადამაკმაყოფილებელი იყო ტერმინოლოგია, გამორჩენოდათ ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხები, როგორიცაა შრომის დაცვა, საბინაო კონტროლი და სხვ. პროექტში აღმოსაფხვრელი იყო ძველი ფორმულირებები და დეტალები. ავტორი განიხილავდა საქალაქო დებულების ტექსტში

163 К. Паниев. О проекте нового городского положения, журнал „Кавказский край“, 1919, N 7-8, 15 მაისი, გვ.1-7.

164 К. Паниев. О проекте нового городского положения, журнал „Кавказский край“, 1919, N 7-8, 15 მაისი, გვ.1-7.

საარჩევნო სისტემის იგნორირებას. მისი შეხედულებით, მართალია, ქვეყანაში მოქმედებდა ქალაქთა საბჭოების ხმოსანთა საარჩევნო დებულება, მაგრამ ამით ირღვეოდა საქალაქო დებულების მთლიანობა, რაც მისი აზრით დიდი პრობლემა იყო.¹⁶⁵

სამაგიეროდ, საქართველოს ეროვნული საბჭოსა და საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის მიერ 1918 წლის 17 დეკემბერს დამტკიცებული იქნა ქალაქთა საბჭოს ხმოსანთა არჩევნების დებულება, რომელიც დეტალურად არეგულირებდა არჩევნების ჩატარების წესებს. 1919 წლის 2 თებერვლის არჩევნებამდე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პარლამენტმა და საქართველოს მთავრობამ კიდევ ორი კანონი მიიღო „ქალაქთა საბჭოების ხმოსანთა საარჩევნო დებულების შეცვლის და დამატების“ შესახებ (1919 წლის 14 იანვარს და 18 იანვარს).¹⁶⁶

საქალაქო დებულების პროექტის მიმართ საკმაოდ ბევრი და პრინციპული შენიშვნები გამოითქვა, რის გამოც მისი დამტკიცება გაჭიანურდა. დემოკრატიული თვითმმართველობები კარგა ხანს საკანონმდებლო ბაზის გარეშე მუშაობდნენ.¹⁶⁷ აღნიშნულის მიუხედავად, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ ისე დაასრულა მოღვაწეობა, რომ კანონი საქალაქო დებულების შესახებ არ მიუღია.

1919 წლის ივნისის შემდეგ პრესაში კრიტიკული წერილები საქალაქო დებულების პროექტის შესახებ არ გვხვდება, ხოლო ცენტრალურ საისტორიო არქივში დაცულ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პარლამენტის ფონდში (1918-1921 წწ.) საქალაქო დებულების პროექტი არ არის დაცული, შესაბამისად, არც საქართველოს პარლამენტის ადგილობრივი

165 Map. Вал. Несколько замечаний к проекту городского положения. Журнали „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N 9-10, 15 აპრილი, გვ.1-10.

166 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული 1918-1921. თბ., 1990, გვ. 204-205, 215.

167 ალექსანდრე ბენდიანიშვილი. საქართველოს პირველი რესპუბლიკა 1918-1921. თბ., 2001, გვ.194.

თვითმმართველობების კომისიის სხდომაზე და არც პარლამენტის სხდომაზე საკითხი საქალაქო დებულების დამტკიცების შესახებ არ განხილულა. ამიტომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ქალაქები მთელი თავისი მოღვაწეობის მანძილზე ხელმძღვანელობდნენ რუსეთის დროებითი მთავრობის მიერ 1917 წლის 9 ივნისს დამტკიცებული დებულებით.

1921 წლის 21 თებერვალს საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ მიიღო „საქართველოს კონსტიტუცია“. 1918 წლის ივნისში საქართველოს ეროვნული საბჭოს მიერ შეიქმნა კომისია. კონსტიტუციის პროექტზე მუშაობას საკმაოდ დრო დასჭირდა, რადგან კომისია ცდილობდა, რაც შეიძლება მეტი საერთაშორისო გამოცდილება გაეთვალისწინებინა და პარალელურად, მნიშვნელოვან საკითხებზე პოლიტიკურ კონსენსუსამდე მისულიყო. 1920 წლის ივლისში კონსტიტუციის პროექტი საჯაროდ გამოქვეყნდა განსახილველად, ხოლო 1920 წლის 20 ნოემბერს პარლამენტმა დაიწყო მისი განხილვისა და მიღების პროცედურა.

ახლადშექმნილი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ თავიდანვე აქტიურად დაიწყო დემოკრატიული რეფორმების გატარება სხვადასხვა მიმართულებით, ფაქტობრივად ქვეყნის თავიდან აღმშენებლობა და სახელმწიფო ინსტიტუტების შექმნა. მაგრამ, შესაძლოა, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა სწორედ კონსტიტუციის დამტკიცების შემდეგ გეგმავდა სხვა კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტების შემუშავებას.

საქართველოს კონსტიტუციის დიდ ღირსებას წარმოადგენს დემოკრატიული პრინციპების დაცვით მოწესრიგებული ადგილობრივი თვითმმართველობების საკითხები. კონსტიტუციის 101-ე მუხლის შესაბამისად, თვითმმართველობა ირჩეოდა „საყოველთაო, პირდაპირი, თანასწორი, ფარული და პროპორციული საარჩევნო წესით“.¹⁶⁸ ამრიგად, მაშინდელ

168 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუცია. ბათუმი, 2011, გვ. 30-31.

საქართველოში თავისუფალი პირდაპირი არჩევნები ყველა დონეზე იყო უზრუნველყოფილი.

თვითმმართველობასთან დაკავშირებული საკითხები 1921 წლის კონსტიტუციით მონესრიგებული იყო კონსტიტუციითვე (უზენაესი აქტით) და არა მიმდინარე კანონმდებლობით. ეს მისასაღმებელი ფაქტია, ვინაიდან შემდგომში, 1985 წლის 15 ოქტომბერსაც კი ევროპის საბჭოს მიერ „ადგილობრივი თვითმმართველობის შესახებ“ ევროპული ქარტიის მიღებისას ეს საკითხი პრობლემატური იყო, რაც აისახა კიდევ ქარტიის ტექსტში, კერძოდ, ქარტიის მე-2 მუხლის მიხედვით „ადგილობრივი თვითმმართველობის პრინციპი აღიარებული იქნა შიდა კანონმდებლობით და შესაძლებლობის შემთხვევაში, კონსტიტუციით“. მე-20 საუკუნის 80-იანი წლებისთვის არ არსებობდა ამ საკითხთან მიმართებით საერთო კონსენსუსი და ალბათ ამან განაპირობა ქარტიის შესაბამის დებულებაში ამგვარი ფრთხილი დებულების შეტანა. ეს კიდევ ერთხელ მეტყველებს საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის ღირსებაზე.¹⁶⁹

თვითმმართველობის ფუნქციები, საქართველოს კონსტიტუციის 98-ე მუხლის შესაბამისად, ძირითადად, მოცემულ ტერიტორიაზე, კულტურულ-საგანმანათლებლო და სამეურნეო საქმეების გამგებლობით განისაზღვრებოდა. ადგილობრივ თვითმმართველობას უფლება ჰქონდა, თავისი კომპეტენციის ფარგლებში, კანონით დადგენილი წესით, გამოეცა „სავალდებულო დადგენილებები“. მთავრობის ცენტრალურ ორგანოებს უფლება ჰქონდათ, შეეჩერებინათ აღნიშნული დადგენილებები და განკარგულებები, თუ ისინი ეწინააღმდეგებოდნენ კანონს, მაგრამ მათი გაუქმების საკითხი აუცილებლად სასამართლოს უნდა გადაეწყვიტა.¹⁷⁰

საქართველოს დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო

169 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუცია. ბათუმი, 2011, გვ. 30-31.

170 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუცია. ბათუმი, 2011, გვ. 30-31.

კომისიის წევრი მელიტონ რუსია ჯერ კიდევ 1920 წლის ივლისში აღნიშნავდა: „ცხადია, რაც უნდა დანერვილებით იქნას შემუშავებული ადგილობრივი მმართველობის კანონმდებლობა, შეუძლებელია, რომ იქნეს ის ამონურული და ყოველი მხარეები აღნიშნული. ამიტომ საჭიროა, რომ ადგილობრივ მმართველობას თვითონ ჰქონდეს სავალდებულო დადგენილებების გამოცემის უფლება, ცხადია, კანონმა უნდა განსაზღვროს ფარგლები სავალდებულო დადგენილებისა. ამ უფლებით ადგილობრივი მმართველობა თვითონ ხდება კანონმდებელი; ეს უფლება მეტად მნიშვნელოვანია და იგი ეხება მუნიციპალური ცხოვრების მრავალ მხარეს“.¹⁷¹

ადგილობრივი თვითმმართველობის უფლებები კონსტიტუციაში ხალხის ცხოვრების ყოველ დარგს სწვდებოდა და მხოლოდ სახელმწიფოებრივი აუცილებლობის შემთხვევაში იყო შეზღუდული. მაგალითად, საქართველოს კონსტიტუციის მეშვიდე თავში „სახელმწიფო ფინანსები“ ჩართულია პენიშენა, რომ ადგილობრივ ორგანოებს გადასახადების დანესების საქმეში გარკვეული უფლებები ჰქონოდათ. ადგილობრივი თვითმმართველობის გადასახადთა დანესების უფლებას ცალკე კანონი განსაზღვრავდა.¹⁷²

კონსტიტუცია მხოლოდ სახელმწიფოს ძირითად საფუძვლებს ამყარებს და მიმართულებას აძლევს მომავალ კანონმდებლობას. 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუცია საკანონმდებლო ორგანოების მუშაობის მყარი საფუძველი იყო. კონსტიტუციის შესაბამისად თვითმმართველობის ხელში იყო: ადმინისტრაცია, განათლება, მეურნეობა, ჯანმრთელობის დაცვა, ფინანსები და სხვ.

1919 წლის დასაწყისისათვის უკვე მზად იყო კანონპროექტი საქალაქო დებულების შესახებ. ეს დებულება იმდენად საფუძვლიან გადამუშავებას მოითხოვდა, რომ მთელი რიგი

171 მელიტონ რუსია. საქართველოს კონსტიტუციის პროექტიდან. ჟურნალი „ჩვენი ქალაქი“, 1920, N1, 19 ივლისი, გვ. 20-22.

172 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუცია. ბათუმი, 2011, გვ. 52.

კრიტიკული წერილების შემდეგ საქალაქო დებულების კანონ-პროექტის შესახებ საუბარი წყდება. ამის შემდეგ კანონშემოქმედთა მთელი ძალისხმევა მიმართულია უზენაესი კანონის – საქართველოს კონსტიტუციის შემუშავებასა და დამტკიცებაზე.

კონსტიტუციის პროექტის მეათე თავის შემუშავების დროს საკონსტიტუციო კომისიის წევრები ამოდიოდნენ იმ შეხედულებიდან, რომ ადგილობრივი მმართველობა სახელმწიფო ხელისუფლებით უნდა ყოფილიყო აღიარებული, რადგან ადგილობრივი მმართველობა განუყოფელი ნაწილი იყო სახელმწიფო მმართველობის სისტემისა.¹⁷³ კონსტიტუციის ძალით ადგილობრივი მმართველობა თავისი ტერიტორიის ფარგლებში სახელმწიფოს ერთადერთი წარმომადგენელია, სახელმწიფო ხელისუფლების ერთადერთი ადგილობრივი ორგანოა, რომელიც იმავე დროს განაგებს მეურნეობის ყოველ დარგს თავისი ტერიტორიის ფარგლებში. რაც შეეხება მის ორგანიზაციას, უფლება-მოვალეობის და მართვა-გამგეობის წესს, ეს განისაზღვრებოდა ცალკე კანონით (საერობო და საქალაქო დებულებით).¹⁷⁴

აღსანიშნავია, რომ საკონსტიტუციო კომისიამ თვით ცნება თვითმმართველობა შეუფერებლად ცნო და შემოიტანა ახალი სახელწოდება საქალაქო მმართველობა.¹⁷⁵

კონსტიტუციის დამტკიცებას სავარაუდოდ მოჰყვებოდა შესაბამისი კანონებისა და კანონქვემდებარე აქტების შემუშავება და დამტკიცებაც, მათ შორის უნდა შემუშავებულიყო საქართველოს კანონი საქალაქო მმართველობის შესახებ. ამ კანონის შემუშავება უკვე მიღებული უზენაესი კანონის ფონზე აღარავითარ სირთულეს არ წარმოადგენდა. 1921

173 მელიტონ რუსია. საქართველოს კონსტიტუციის პროექტიდან. ჟურნალი „ჩვენი ქალაქი“, 1920, N1, 19 ივლისი, გვ. 20-22.

174 მელიტონ რუსია. საქართველოს კონსტიტუციის პროექტიდან. ჟურნალი „ჩვენი ქალაქი“, 1920, N1, 19 ივლისი, გვ. 20-22.

175 მელიტონ რუსია. საქართველოს კონსტიტუციის პროექტიდან. ჟურნალი „ჩვენი ქალაქი“, 1920, N1, 19 ივლისი, გვ. 20-22.

წლის კონსტიტუციის მიღებიდან სულ მალე საქართველო საბჭოთა რუსეთმა დაიპყრო და, ცხადია, საქალაქო მმართველობის დებულების შემუშავება ვეღარ მოესწრო.

სამწუხაროდ, 1918-1921 წლებში დაწყებულმა ადგილობრივი თვითმმართველობის სისტემის ჩამოყალიბების პროცესმა ვერ ჰპოვა ლოგიკური გაგრძელება. საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაპყრობისთანავე გაუქმდა ადგილობრივი თვითმმართველობები, რომელთა ადგილი ჯერ საქალაქო და სამაზრო რევკომებმა, ხოლო შემდგომ საბჭოებმა დაიკავეს. მმართველობის საბჭოურ სისტემას არაფერი ჰქონდა საერთო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუციით განსაზღვრულ ადგილობრივ თვითმმართველობის მოწყობის პრინციპებთან.

თავი IV

ფინანსური კრიზისი და კანონპროექტი ქალაქთა საბიუჯეტო უფლების შესახებ

თვითმმართველობათა მოვალეობანი და საზრუნავი საგანი ხალხის კულტურულ განვითარებასთან ერთად რთულდება. თვითმმართველობის მოვალეობების მატებას თან სდევს ხარჯების ზრდაც. ეს უკანასკნელი კი მოითხოვს თვითმმართველობის საბიუჯეტო უფლების გაფართოებას. რეალური თვითმმართველობის განხორციელებისათვის აუცილებელია თვითმმართველი ერთეულის ფინანსური უზრუნველყოფა და დამოუკიდებლობა. წარმოდგენელია თვითმმართველობა იყოს ძლიერი, თუ ის ფინანსურად ცენტრალურ ხელისუფლებაზეა დამოკიდებული. სწორედ ამიტომ არის მნიშვნელოვანი, ქვეყანაში არსებობდეს ისეთი საგადასახადო პოლიტიკა, რომელიც თვითმმართველობის ფინანსურ დამოუკიდებლობას უზრუნველყოფს. მხოლოდ ამ შემთხვევაში შეიძლება ჩაითვალოს ადგილობრივი თვითმმართველობის რეფორმა წინ გადადგმულ ნაბიჯად, რადგანაც სწორედ ფინანსური დამოუკიდებლობა განსაზღვრავს „საკუთარი უფლებამოსილებების“ ეფექტურად განხორციელებას. თვითმმართველობის ეფექტურად ფუნქციონირებისათვის აუცილებელია წინასწარ განისაზღვროს თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის ფორმირების პრინციპები, ბიუჯეტის პროექტის მომზადება, წარდგენა, განხილვა, დამტკიცება, შესრულება, აუდიტი, ზედამხედველობა, ანგარიშგება, შეფასებისა და კონტროლის წესი, აგრეთვე წარმომადგენლობითი და აღმასრულებელი ორგანოების საბიუჯეტო უფლებამოსილებები.

ფინანსურმა პრობლემებმა მეოცე საუკუნის დასაწყისიდან იჩინა თავი. ყველა ქალაქი ერთხმად აღნიშნავდა აუტანელ ფინანსურ მდგომარეობას, თვითმმართველობის მოთხოვნილებათა ადგილობრივად დაკმაყოფილების შეუძლებლობას, თხოვდა მთავრობას, გაეფართოებინა ქალაქთა და ერობათა საბიუჯეტო უფლება.

კანონპროექტი „ქალაქის და ერობების ფინანსური გაუმჯობესების შესახებ“ 1909 წელს წარადგინეს რუსეთის იმპერიის მთავრობაში. ეს კანონპროექტი კონსტიტუციურ-დემოკრატიული პარტიის წევრთა ჯგუფის მიერ მხოლოდ 1912 წლის 2 მარტს იქნა შეტანილი მესამე სახელმწიფო სათათბიროში. სახელმწიფო სათათბირომ ამ კანონპროექტის მხოლოდ პირველი ნაწილი განიხილა, მეორე ნაწილი კი, რომელიც ეხებოდა ქალაქების და ერობების საბიუჯეტო უფლებებს, განსახილველად დაუტოვა მეოთხე სახელმწიფო სათათბიროს. მეოთხე სათათბირომ მოღვაწეობა ისე დაასრულა, რომ ეს კანონპროექტი არ განუხილავს.

ქალაქების საბიუჯეტო უფლებები, პირველად 1870 წელს განმარტებული, უცვლელი დარჩა რუსეთის 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციამდე. დროებითი მთავრობის კანონი ქალაქის საბიუჯეტო უფლებების შესახებ გამოვიდა 1917 წლის 9 სექტემბერს.¹⁷⁶

საქართველოშიც, რა თქმა უნდა, სულ უფრო ცხადად იგრძნობოდა ფინანსური კრიზისი. 1919 წელს ჟურნალ „კავკასიის ქალაქში“ ალექსანდრე ლანდია წერდა, რომ თვითმმართველობებს ბევრი ფუნქცია გადაეცა, „უფლებით კი ისინი ვერ სარგებლობენ. განსაკუთრებით ეს უნდა ითქვას საბიუჯეტო უფლების შესახებ“.¹⁷⁷ პრობლემას უფრო დეტალურად შეეხო ვასილ ხახანაშვილი. იგი წერდა: „რევოლუციამ მოსპო ის უნდობლობა, რომელსაც უცხადებდა ძველი

176 ვასილ ხახანაშვილი. თვითმმართველობის ფინანსური უფლებები. ჟურნალი „ერობა და ქალაქი“, 1920, N5, 15 მარტი, გვ. 23-24.

177 ალექსანდრე ლანდია. ქალაქთა საბიუჯეტო უფლება. ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N13-15, 15 აგვისტო, გვ. 53-55.

მთავრობა ადგილობრივ თვითმმართველობას, მანვე დაუდო საფუძველი შრომის თანაბარ და სამართლიან განაწილებას. თვითმმართველობა გახდა ადგილობრივი ძალაუფლების წარმომადგენელი, გაიზარდა მისი ვალდებულება საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წინაშე".¹⁷⁸ ამას უნდა მოჰყოლოდა თვითმმართველობის უფლებათა გაფართოება, მაგრამ ასე არ მოხდა. რაკი მთავრობამ თავისი მოვალეობის საგრძნობი ნაწილი თვითმმართველობას გადასცა, მისთვის მოვალეობათა შესრულების საშუალებაც უნდა მიეცა, თვითმმართველობებისათვის უნდა გადაეცა სახელმწიფო შემოსავლის ნაწილი. ვასილ ხახანაშვილი შემდეგ აღნიშნავდა, რომ ქალაქების და ერობათა საბიუჯეტო უფლება მჭიდროდ არის დაკავშირებული სახელმწიფოს საბიუჯეტო უფლებასთან, ამიტომ, მათი ხელოვნური განცალკევება არევ-დარევას გამოიწვევდა. სახელმწიფოს ცენტრალური მმართველობისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ძირითადი საფუძველია გადასახადები, მოქალაქეთა გადახდისუნარიანობა, მნიშვნელოვანწილად კი „სამსახური-სამაგიეროს“ პრინციპი. წერილის ავტორი ასე მსჯელობდა: „ქალაქს გაჰყავს ახალი ქუჩები, წყალსადენი, კანალიზაცია, განათება: ესეიგი ქმნის ისეთ ღირებულებებს, რომლითაც სარგებლობს ან ყოველი მცხოვრები ქალაქისა, ან ნაწილი მცხოვრებლებისა. აქედან იწყება შესაძლებლობა „სამსახურ-სამაგიეროს“ პრინციპის განხორციელებისა. თუ გსურს ადვილად მიხვიდე შენს ბინამდე, თუ გსურს საღი და საკმაო წყალი გქონდეს ახლოს, თუ გინდა სისუფთავე, თუ არ მოგწონს ბნელ ქუჩაში სიარული, გაიღე ხარჯი და გექნება ყველა ეს. გაგიწევს სამსახურს თვითმმართველობა და შენც მიეცი სამაგიერო. აი, ანბანური ჭეშმარიტება, რომელსაც „სამსახური-სამაგიეროს“ პრინციპს უწოდებენ".¹⁷⁹ სტატიის ბოლოს ვასილ ხახანაშვილი წერდა, რომ „თვითმმართველო-

178 ვასილ ხახანაშვილი. თვითმმართველობის ფინანსური უფლებები. ჟურნალი „ერობა და ქალაქი“, 1920, N5, 15 მარტი, გვ. 25-30.

179 ვასილ ხახანაშვილი. თვითმმართველობის ფინანსური უფლებები. ჟურნალი „ერობა და ქალაქი“, 1920, N5, 15 მარტი, გვ. 25-30.

ბას საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვის ფუნქციაც გააჩნია, ვალდებულია სრულყოფილი სწავლა-განათლებისა და ჯანდაცვის სისტემა, საერთოდ შექმნას და შეინახოს ისეთი დანერგულებანი, რომელთაც ყველა მოქალაქისათვის ერთნაირი სარგებლობა მოაქვთ. აქ უკვე „სამსახური-სამაგიეროს“ პრინციპი არ გამოდგება. ყოველი მოქალაქეა ვალდებული გაილოს ის, რისი გაღებაც შეუძლია. იგი უნდა იბეგრებოდეს „ხარჯთაგადახდისუნარიანობის“ მიხედვით. ამ გზით მიღებული შემოსავალი ძირითადად სახელმწიფო ბიუჯეტში უნდა შევიდეს, მაგრამ რაკი მართვა-გამგეობის ხარჯებს ადგილობრივი თვითმმართველობაც ეწევა, აღნიშნული გადასახადებიდან მიღებული თანხის ნაწილი მას უნდა დაეთმოს“.¹⁸⁰

მუნიციპალიტეტის მოღვაწეებსაც კარგად ესმოდათ, რომ თვითმმართველობის პრაქტიკული საქმიანობის შედეგი მატერიალურ სახსრებზე, საქალაქო ბიუჯეტის რაოდენობაზე იყო დამოკიდებული. მაგრამ მისი შევსების გზები გაურკვეველი რჩებოდა. რაკი ქალაქის თვითმმართველობა სახელმწიფო მმართველობის ადგილობრივ ორგანოდ გამოცხადდა, ბუნებრივია, თვით სახელმწიფოს, ცენტრალურ ხელისუფლებას უნდა უზრუნველყო იგი ფინანსური სახსრებით. რუსეთის დროებითი მთავრობის მიერ 1919 წლის 9 ივნისს დამტკიცებული კანონი „ქალაქის საზოგადოებრივი მმართველობის დებულებაში ცვლილებების შეტანის შესახებ“ კი სულაც არ ითვალისწინებდა ქალაქის თვითმმართველობის ჩართვას სახელმწიფოს ფინანსურ-საბიუჯეტო სისტემაში, მას ამ სფეროში მცირე ავტონომიურ უფლებას აძლევდა. ეს გაურკვეველობაც უწყობდა ხელს ფინანსური კრიზისის გამწვავებას. თვითმმართველობის მესვეურები ალაპარაკდნენ: მოვალეობა მოგვემატა, მატერიალური სახსრები კი მოგვაკლდა, ქალაქის საღარო თითქმის ცარიელია და ამიტომ არც სასურსათო საქმის მოგვარება შეგვიძლია და არც სამეურნეო

180 ვასილ ხახანაშვილი. თვითმმართველობის ფინანსური უფლებები. ჟურნალი „ერობა და ქალაქი“, 1920, N5, 15 მარტი, გვ. 25-30.

კომუნალური პრობლემების გადაჭრაო. 1918-1920 წლებში თბილისის თვითმმართველობის ხარჯები ყოველთვის ქარბობდა შემოსავალს. ბიუჯეტი სტაბილურად დეფიციტური იყო. 1919 წლის 1 ივნისამდე თბილისის მუნიციპალიტეტს ვალად დაედო 33 მილიონი მანეთი. ეს ვალი თანდათან გაიზარდა.¹⁸¹

ჯერ კიდევ 1917 წლის ბოლოს თბილისის სათათბიროს სხდომაზე ხმოსანი გერასიმე მახარაძე თავის მოხსენებაში აღნიშნავდა: „ქალაქის საღარო ცარიელია, საჭიროებები იზრდება, მდგომარეობა მძიმეა...“ ამ დროიდან აყენებდა ქალაქის გამგეობა საკითხს 1.000.000 მანეთის ოდენობით მოკლევადიანი სესხის აღების შესახებ.¹⁸²

მოქმედი საქალაქო დებულების ძალით ისე იყო ქალაქის უფლება შეზღუდული, რომ ქალაქისთვის რაიმე თვალსაჩინო სარგებლობის მოტანა გადასახადებს არ შეეძლო. მაგალითად, უძრავი ქონების დაბეგვრა ქალაქს შეეძლო არაუმეტეს ღირებულების 2%-სა ან წმინდა შემოსავლის 20%-სა, ვაჭრობა-მრეწველობა არა უმეტეს სახელმწიფოს სასარგებლოდ გადასახადის 15%-სა, ხოლო შემოსავლის კვალობაზე არაუმეტეს სახელმწიფოს სასარგებლოდ გადასახადის 8%-სა. უძრავი ქონების დაბეგვრა, ისევე როგორც ვაჭრობა-მრეწველობისა იმ ნორმებით, როგორი სახითაც არსებობდა დებულებაში, მეტად შეზღუდული იყო. ქალაქის შემოსავლის ამ წყაროს თვალსაჩინო სარგებლობის მოტანა არ შეეძლო.

არსებული საქალაქო დებულების ძალით მეტად მცირედ იბეგრებოდა ვაჭრობა-მრეწველობა, როდესაც ყველაზე კარგი შემოსავალი და თანხის დიდი ბრუნვა ქალაქის ვაჭრებს ჰქონდათ. მართალია, ვაჭრობა-მრეწველობის ერთი დარგი იბეგრებოდა ქალაქის სასარგებლოდ, მაგრამ აქაც ნათლად ჩანდა ძველი სათათბიროს შემადგენლობის გავლენა ქალაქის საფინანსო სისტემაზე. დაბეგრილი იყო ქალაქის სასარგე-

181 ჟურნალი „ეროზა და ქალაქი“, 1920, N7-8, 15 ივნისი, გვ. 47.

182 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120, ფურცლები 246-247.

ბლოდ ვაჭრობის ისეთი დარგი (მაგალითად, დუქნების გადასახადი), სადაც ყველაზე ადვილი იყო ხარჯის გადატანა მომხმარებელზე. მცირედ იბეგრებოდა აგრეთვე სამრეწველო დაწესებულებანი. სამრეწველო დაწესებულებათა დაბეგვრასაც საფუძვლად ედო „სამსახური-სამაგიეროს“ პრინციპი. აგურის, ან ლუდხანის საზიდრები და ფურგონები ადვილად აზიანებდნენ ქვაფენილს, მათი გაღებული გადასახადი კი მეტად მცირე იყო. მაგალითისთვის ისიც საკმარისია, რომ 1917 წელს დროებითი მთავრობის მიერ დამტკიცებული საქალაქო დებულებით, ისეთი ქალაქისათვის, როგორიც იყო თბილისი, ცხენზე დაწესებული გადასახადი შეადგენდა წელიწადში 24 მანეთს. ეს ნორმა იყო მაშინ, როდესაც ეტლით მგზავრობა 40 კაპიკი ღირდა. იგივე ნორმა დარჩა 1920 წელსაც, როდესაც ეტლით მგზავრობა 60 მანეთი ღირდა. ამ ნორმის შეცვლა თვითმმართველობას არ შეეძლო, თუ საკანონმდებლო დაწესებულება არ შეცვლიდა. ასევე იყო შეზღუდული სარენაო, საშემოსავლო, აგრეთვე გარე ვაჭრობაზე, განცხადებებსა და რეკლამებზე გადასახადები...¹⁸³

ყველა ნაკლოვანება, რაც ახლდა რეალურ გადასახადებს, სახელმწიფოს ფინანსურ სისტემაში ადვილად დარეგულირდებოდა, თუ ქალაქს მიეცემოდა ავტონომიური უფლება გადასახადის ნორმების განსაზღვრაში.¹⁸⁴

დებულებით მინიჭებული საბიუჯეტო უფლებით ქალაქს არავითარი შემოსავალი არ შეეძლო მიეღო, რადგან ყველა ფინანსური სახის წყარო უკვე ამონურული იყო მაქსიმალური ნორმებით და არავითარი იმედი არ არსებობდა შემოსავლის მომატებისა მომავალში. გადასახადები უკვე განსაზღვრული იყო და საბჭოს მიერ მათი მომატება არ შეიძლებოდა.

შემოსავლის ერთადერთი თვალსაჩინო წყარო ძველად იყო შეფასებითი გადასახადი უძრავ ქონებაზე, მაგრამ მისი

183 ვასილ ხახანაშვილი. თვითმმართველობის ფინანსური უფლებები. ჟურნალი „ეროზა და ქალაქი“, 1920, N6, 15 აპრილი, გვ. 24-28.

184 ვასილ ხახანაშვილი. თვითმმართველობის ფინანსური უფლებები. ჟურნალი „ეროზა და ქალაქი“, 1920, N6, 15 აპრილი, გვ. 24-28.

გამოყენება ვერ მოხერხდა, ამას ხელს უშლიდა ის გარემოება, რომ ვერ შემუშავდა ახალი საბინაო კანონი, რომელიც დაარეგულირებდა საიჯარო ფასს და გამგეობა გაზრდიდა შეფასებით გადასახადს.

რაც შეეხება ქალაქის ტრამვაის, წყალსადენს და სასაკლაოს, მათი წარმოებიდან შემოსავლები თავად ამ წარმოებებსვე ხმარდებოდა. მართალია, სასაკლაოზე მოეწყო საპნის ქარხანა, სადაც ყოველდღიურად 80 ფუთი საპონი მზადდებოდა, ამასთანავე იგეგმებოდა ნებოს და ძეხვის ქარხნების აგება, მაგრამ ეს იმდენად მცირე შემოსავალს იძლეოდა, რომ ქალაქის ფინანსურ კრიზისს ვერ შეელოდა.

1919 წლის განმავლობაში საერთო საზოგადო შემოსავალი (ტრამვაი, წყალსადენი, სასაკლაო, ელექტროსადგური, აფთიაქი და სხვ.) შეადგენდა 17 მილიონ მანეთს. ეს თანხა იმდენად მცირე იყო, რომ მიმდინარე ხარჯების მიხედვით ერთი თვის გასავალსაც ვერ დაფარავდა.

სასურსათო განყოფილებამაც საგრძნობლად გააფართოვა თავისი მასშტაბები. სასურსათო და სავაჭრო ოპერაციების თანდათანობითი ზრდა დიდ საბრუნავ თანხას მოითხოვდა. რის გამოც სასურსათო განყოფილება ყოველ ახალ მოგებას იქვე აბანდებდა და ატრიალებდა სავაჭრო ოპერაციებში. მოცემულ პირობებში და ინფლაციის ფონზე ეს დაუფასებელი შრომა იყო. მომავალში სასურსათო განყოფილების და წარმოებათა შემოსავალი დიდ როლს შეასრულებდა ქალაქის ფინანსური მდგომარეობის გამოსწორებაში.¹⁸⁵

თბილისის თვითმმართველობა ყველა ღონეს ხმარობდა შექმნილი პრობლემის მოსაგვარებლად. 1920 წლის მარტის თვეში ქალაქის საბჭოში ქალაქის გამგეობის და საბჭოს საფინანსო-საბიუჯეტო კომისიის გაერთიანებული კრება გაიმართა, რომელზეც მოწვეულნი იყვნენ ქალაქის საქმეებსა და ფინანსებში ჩახედული პირები. მოწვეული იყო აგრეთვე საქა-

185 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 194, ფურცლები 220-221.

რთველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ფინანსთა მინისტრი კონსტანტინე კანდელაკი. აღნიშნულ კრებაზე გამოთქმული მოსაზრებები კარგად ასახავს იმ ეპოქაში ქალაქში შექმნილ მდგომარეობას და ქალაქის მოღვაწეთა მომავლის ხედვას. სხდომა ქალაქის მოურავმა ბენიამინ ჩხიკვიშვილმა გახსნა, აღნიშნა მდგომარეობის სიმწვავე და შექმნილი მდგომარეობიდან გამოსასვლელად განსაკუთრებული ზომების მიღებისკენ მოუწოდა დამსწრე საზოგადოებას. მან შეკრებილებს აუწყა არასახარბიელო პროგნოზი, რომ 1920 წლის განმავლობაში ქალაქის მოსალოდნელი გასავალი 250 მილიონს მიაღწევდა, შემოსავალი კი 70 მილიონს არ აღემატებოდა. მაშასადამე, ქალაქის შემოსავალი ფარავდა გასავლის მხოლოდ მეოთხედს. სხდომაზე საბიუჯეტო-საფინანსო კომისიის წევრმა გრიგოლ გველესიანმა თავის მოხსენებაში აღნიშნა, რომ შექმნილი მდგომარეობიდან გამოსავალი მუნიციპალურ ვაჭრობაში იყო. მისი აზრით, ქალაქში ფინანსური მდგომარეობის გაუმჯობესება უნდა დაწყებულიყო პირველი მოთხოვნების საგნებით ვაჭრობით, მცირე მოგებით.¹⁸⁶

საფინანსო-საბიუჯეტო კომისიის წევრი ნიკოლოზ ელიაშვილი კატეგორიულად უარყოფდა გრიგოლ გველესიანის შეხედულებას. მისი აზრით, დაუშვებელი იყო, ქალაქს პირველადი მოხმარების საგნები მოგების და შემოსავლის წყაროდ გაეხადებინათ. შექმნილი მდგომარეობიდან გამოსავალს ის გაზრდილი გადასახადებსა და სესხში ხედავდა. გადასახადები უნდა მომეტებულიყო შესაძლებლობის ფარგლებში. იმ დროინდელი ფულის კურსის გათვალისწინებით გადასახადები მეტად მცირე იყო და ნიკოლოზ ელიაშვილს შეხედულებით 25-ჯერ გაზრდა მაინც იყო საჭირო. უნდა მომხდარიყო ქალაქის უძრავი ქონების შეფასება, რის საფუძველზეც განხორციელდებოდა დაბეგვრა. რაც შეეხება სესხს, მთავრობის სესხი სასურველი არ იყო. რადგან თუ მთავრობა 100 მილიონამდე ასესხებდა ქალაქს, სათანადოდ გაზრდიდა ბონების ემისიას, ეს ამდენივე

186 ჟურნალი „ეროა და ქალაქი“, 1920, N5, 15 მარტი, გვ. 60-65.

მილიონით დასცემდა ბონების კურსს.¹⁸⁷

ნიკო ნიკოლაძის შეხედულებით საჭირო იყო კონცესიების გაცემა და სესხის აღება. აგრეთვე, ინტენსიურად უნდა გამოყენებულიყო ქალაქის ბუნებაც. მისი აზრით, ქალაქის მაცხოვრებელთა რიცხვი საოცრად იყო გაზრდილი. ამიტომ ქალაქს უნდა მისცემოდა მინა მის ირგვლივ ათი ვერსის რადიუსით. ამ თავისუფალ ადგილზე უნდა აეგოთ ბინები და თუ ამას თავისი შესაძლებლობებით ვერ მოახერხებდნენ, უნდა განეხორციელებინათ კონცესიის საშუალებით. ნიკო ნიკოლაძეს ქალაქის დიდ სიმდიდრედ მიაჩნდა თბილისის აბანოები და მრეწველობის აღორძინება. მისივე აზრით, აგრეთვე დასარეგულირებელი იყო აღნიშნული კუთხით საქალაქო კანონმდებლობა. იმის გათვალისწინებით, რომ ფინანსური კრიზისის დაძლევის მიმართულებით დაგეგმილი ყველა ღონისძიება დროს მოითხოვდა, სესხის ძიება გარდაუვალი იყო.¹⁸⁸

ფინანსთა მინისტრის კონსტანტინე კანდელაკის აზრით, ქალაქის ფინანსური მდგომარეობის გაუმჯობესების საკითხი უნდა გადაჭრილიყო სახელმწიფო მასშტაბით. მინისტრის სიტყვით მთავრობას სესხის აღება არ შეეძლო, რადგან თითოეული ზედმეტად გამოშვებული მანეთი სახელმწიფოს კატასტროფისაკენ მიაქანებდა. საუკეთესო გამოსავალი იქნებოდა შინაური სესხი. საჭიროების შემთხვევაში მთავრობა დაეხმარებოდა ქალაქს და მის სესხს უზრუნველყოფდა მთავრობის გარანტიით.¹⁸⁹

საბიუჯეტო-საფინანსო კომისიის წევრი პართენ გოთუა მიიჩნევდა, რომ მთელი ყურადღება წარმოებათა აღორძინებას უნდა მიჰყრობოდა, ხოლო კომისიის წევრი დიომიდე თოფურიძე ხსნას მუნიციპალური ბანკის დაარსებასა და საქალაქო დებულების შეცვლაში ხედავდა. ბენიამინ ჩხიკვიშვილი

187

188 ჟურნალი „ეროზა და ქალაქი“, 1920, N5, 15 მარტი, გვ. 60-65.

189 ჟურნალი „ეროზა და ქალაქი“, 1920, N5, 15 მარტი, გვ. 60-65.

შეხვედრის ბოლოს აღნიშნავდა, რომ ქრონიკული კრიზისის თავიდან ასაცილებლად საჭირო იქნებოდა წარმოებათა გაფართოება და აღორძინება, ძველი საწარმოების ასაღორძინებლად და ახალის შესაქმნელად კი – სესხი. იგი ითხოვდა ამ რთულ ვითარებაში გვერდში დგომას და ამგვარი შეხვედრის კიდევ ორგანიზებას.¹⁹⁰

გაზრდილი უფლებების ფონზე შექმნილი მდგომარეობით ხელმძღვანელობდა ქალაქის თვითმმართველობა, როდესაც ქალაქთა საბიუჯეტო უფლებების გაფართოების მიზნით რეალური ღონისძიებების გატარებას შეუდგა. ქალაქთა საბიუჯეტო უფლების კანონპროექტის შესამუშავებლად აღმასრულებელმა ბიურომ დაადგინა მთავარი კომიტეტის თავმჯდომარის ნიკოლოზ ელიავას ხელმძღვანელობით კომისიის შექმნა შემდეგი შემადგენლობით: ქალაქის თავის ამხანაგი (მოადგილე) გიორგი კონიაშვილი, თვითმმართველობის წევრი კონსტანტინე პანიევი, დამფუძნებელი კრების წევრი ივანე ჭავჭავაძე, ერობის გამგეობის თავმჯდომარე დავით ონიაშვილი და მთავარი კომიტეტის იურისკონსულტი ე. ა. მაღდისონი. კომისიას სხვა წევრების მინვევის უფლებაც ჰქონდა.¹⁹¹

მოგვიანებით, 1920 წლის აგვისტოში, ფინანსთა მინისტრმა დაავალა თავის თანამშრომლებს, მთავრობაში წარსადგენად სასწრაფოდ დაემუშავებინათ კანონპროექტი ერობათა და ქალაქთა საბიუჯეტო უფლების შესახებ. კანონს უნდა მოეგვარებინა ისეთი კარდინალური საკითხები, როგორიც იყო ადგილობრივი თვითმმართველი, ერთეულის ბიუჯეტის ფორმირების პრინციპები, ბიუჯეტის პროექტის მომზადების, წარდგენის, განხილვის, დამტკიცების, შესრულების, კონტროლის, ზედამხედველობის, ანგარიშგების, შეფასებისა და კონტროლის წესები.¹⁹²

ქალაქის თვითმმართველობამ არსებითად გადასინჯა

190 ჟურნალი „ერობა და ქალაქი“, 1920, N5, 15 მარტი, გვ. 60-65.

191 ჟურნალი „ერობა და ქალაქი“, 1920, N5, 15 მარტი, გვ. 60-65.

192 ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N13-15, 15 აგვისტო, გვ. 39.

ქალაქის შემოსავლის შესახებ მოქმედი კანონები, შეიმუშავა პროექტი და დაბეჭდა კიდევ იგი ცალკე წიგნის სახით. ეს პროექტი საფუძვლად დაედო მოხსენებას საქართველოს ქალაქის წარმომადგენლობის ყრილობაზე. ყრილობის მიერ შემუშავებული პროექტი დამფუძნებელ კრებას წარედგინა განსახილველად და დასამტკიცებლად. კანონპროექტის დამტკიცებას თბილისის თვითმმართველობაში 1920 წლის ბოლოსათვის ვარაუდობდნენ.¹⁹³ მანამდე კი, კრიზისის დასაძლევად, თბილისის თვითმმართველობა მოქმედი კანონის ფარგლებში ახალ გადასახადებს „იგონებდა“. მთავრობაში დასამტკიცებლად იყო წარდგენილი კანონპროექტი სისტემატური ეპიდემიური გადასახადის შესახებ; მუშავდებოდა პროექტი ბინებისა და გასტრონომების ავეჯით განწყობის გადასახადის შესახებ; აგრეთვე კანონი აფიშების გამოკვრასა და გაზეთებში სარეკლამო ტიპის განცხადებების გამოქვეყნებაზე. იმავდროულად იწყებოდა უძრავი ქონების ხელახალი აღწერა, რომელიც უნდა დასრულებულიყო 1920 წლის 1 იანვრამდე. მოგვიანებით გაიზარდა გადასახადი ღუქნებზე; დანესდა საგანგებო სანიტარული გადასახადი და სხვ.

ქალაქები მიმართავდნენ მთავრობას, მთავრობა თვითონ ებრძოდა ფინანსურ დაბრკოლებებს. პირველი, რაც მთავრობამ მოიფიქრა, ის იყო, რომ ღვინის აქციზიდან შემოსული თანხის 5% ქალაქების სასარგებლოდ გადარიცხა. ეს ქალაქ თბილისს 1919 წელს აძლევდა 3 მილიონ მანეთზე მეტს. გარდა ამისა, მთავრობა უძრავი ქონების ბაჟიდან 1919 წლის ბიუჯეტში გეგმავდა 20%-ის გადარიცხვას. მთავრობის მიერ დაკმაყოფილებული იყო ქალაქების და ერობების თხოვნა, რომ მათ სასარგებლოდ ბაჟი დადებულიყო, რა თქმა უნდა, ამ ღონისძიებებით პრობლემა არ გვარდებოდა, ამასთანავე ამ ქმედებებს არევ-დარევა შეჰქონდა საერთო საბაჟო სისტემაში.¹⁹⁴

193 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 194, ფურცელი 221.

194 ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“. 1919, N1, 15 იანვარი. გვ. 25-26.

ამ ღონისძიებების მიუხედავად, ქალაქს ყოველდღიურად ახალი ხარჯი ემატებოდა, სწრაფი ინფლაციის პირობებში საბჭოს საბიუჯეტო საფინანსო კომისია იძულებული იყო მუშა მოსამსახურეთა ხელფასები სტაბილურად ეზარდა. ტრამვაის მოსამსახურეთა ხელფასზე მეშვიდე დამატება, რომელიც 1919 წლის თებერვალში განხორციელდა, ქალაქის ბიუჯეტს 4 მილიონით ზრდიდა.¹⁹⁵

ქალაქის გამგეობის ბუღალტერიას შეუდგენია 1919 წლის ქალაქის ხარჯთაღრიცხვის გეგმა, სადაც ჩანს, რომ საქალაქო მოსამსახურეთა მეშვიდე დამატებითი ჯამაგირის მიღების შემდეგ, მარტო მოსამსახურეთა ჯამაგირების გასაცემად ქალაქის გამგეობას დასჭირდებოდა 25 მილიონ მანეთამდე, ხოლო რამდენი ხარჯი დასჭირდებოდა გამგეობას ჯამაგირების დარიგების გარდა ეს დაანგარიშებული არ იყო. შემოსავალი კი, 1919 წლის დამლევამდე, ქალაქის გამგეობას ექნებოდა არაუმეტეს 14-15 მილიონი მანეთისა. მაშასადამე, თუ ვიანგარიშებთ მხოლოდ ჯამაგირის დარიგებას, ამ შემთხვევაშიც კი ქალაქის სალაროს 10-11 მილიონ მანეთამდე დეფიციტი მოელოდა. ამას, რასაკვირველია, ემატებოდა სკოლების, საავადმყოფოების შენახვისა და სხვა სამეურნეო ხარჯები, სულ 10-15 მილიონ მანეთამდე. ამ სერიოზული დეფიციტის შევსების გზები კი გაურკვეველი იყო.¹⁹⁶

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელმა კრებამ 1919 წლის 10 ივნისს გამოსცა დეკრეტი თბილისის ქალაქის თვითმმართველობისათვის 10 მილიონი მანეთის სესხის გამოყოფის შესახებ, რომელიც უზრუნველყოფილი უნდა ყოფილიყო უძრავი ქონების გირაოთი.¹⁹⁷

დამფუძნებელი კრების ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის კომისიაში აღიძრა ფრიალ მნიშვნელოვანი საკითხი ქალაქებისა და ერობებისათვის ტვირთის

195 ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N4, 1 მარტი, გვ. 39.

196 გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919, N30, 7 თებერვალი.

197 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1861, ანაწერი 3, საქმე 15, ფურცელი 64.

გადაზიდვაზე გადასახადის (საფუთო გადასახადის) დაწესების შესახებ. ადრე, ქალაქების თვითმმართველობებსა და ერობებს, ასეთი უფლება კანონით მინიჭებული არ ჰქონდათ. 1919 წლის 31 ივლისს გამოიცა დეკრეტი „ადგილობრივ თვითმმართველობათა სასარგებლოდ დაწესებულ საფუთო გადასახადის შესახებ მოქმედი კანონმდებლობის შეცვლისა და შეესებისა“. ქალაქის თვითმმართველობებს ნება ეძლეოდათ, დადგენილი წესის მიხედვით შემოეღოთ ადგილობრივ თვითმმართველობათა სასარგებლოდ საფუთო გადასახადი რკინიგზით, ან ზღვით ქალაქში შემოტანილ და ქალაქიდან გატანილ ტვირთზე. თბილისის ქალაქის თვითმმართველობა თბილისის სამაზრო ერობის სასარგებლოდ იძლეოდა თავისი საფუთო გადასახადის ერთ მეხუთედს.¹⁹⁸ გადიდებული გადასახადი არ შეადგენდა იმდენს, რომ მძიმე ხარჯად დაწოლოდა ქალაქს და რაიმე გავლენა ჰქონოდა ფასების ზრდაზე, ამიტომ, ქალაქის გამგეობამ გადაწყვიტა, ესარგებლა სრული უფლებით, დაეწესებინა გადასახადის მაქსიმუმი ე. ი. ოცმაგი ტარიფი.¹⁹⁹

1920 წლის დასაწყისში გამგეობა მიმართავდა ქალაქის საბჭოს მიმდინარე წლის იანვარ-თებერვლის ხარჯების დასაფარად 40 მილიონი მანეთის კრედიტის გახნის შესახებ. იგი, საქალაქო დებულების თანახმად ითხოვდა, სანამ ქალაქის საბჭოს მიერ არ იყო განხილული და დამტკიცებული მიმდინარე წლის ხარჯთაღრიცხვა, ეხელმძღვანელა საერთო და სამეურნეო ხარჯების წარმოებისას გასული წლის საბჭოს მიერ დამტკიცებული ხარჯთაღრიცხვით. თუმცა, გასათვალისწინებელია, რომ 1919 წლის ხარჯთაღრიცხვაც არ ყოფილა ამ დრომდე საბჭოს მიერ დამტკიცებული და 1919 წლის ხარჯებს გამგეობა აწარმოებდა 1918 წლის ხარჯთაღრიცხვის ფარგლებში. თუმცა, 1918 წლის ხარჯთ-აღრიცხვა დამტკიცებული რომც ყოფილიყო, ფასების კატასტროფული

198 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1861, ანაწერი 3, საქმე 15, ფურცელი 127.

199 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 194, ფურცელი 134.

ზრდის შემდეგ, 1918-1919 წლების მდგომარეობით 1920 წლის ხარჯების წარმოება ყოველად შეუძლებელი იქნებოდა.²⁰⁰

1920 წლის დასაწყისში ჯერ კიდევ არ იყო შედგენილი 1919 წლის შემოსავალ-გასავლის აღრიცხვა, რაც ნორმალურ ვითარებაში მიმდინარე წლის დასაწყისში უნდა მომხდარიყო.

შექმნილმა გარემომ ყოველგვარი ნიადაგი გამოაცალა წინასწარ ხართაღრიცხვას და ვარაუდს, რის გამოც გამგეობა იძულებული გახდა ვარაუდის ფარგლებს გასცილებოდა და უმთავრესად რეალურ და ფაქტიურ შემოსავალ-გასავლის საფუძველზე დამდგარიყო. მაშასადამე, ამ ფორსმაჟორულ გარემოში გამგეობა საბჭოს დასამტკიცებლად წარუდგენდა არა მოქმედების სამომავლო გეგმას, არამედ მომხდარ ფაქტების და წარსული მოქმედებების ანარიშს სათანადო სანქციის მისაღებად და დასაკანონებლად.²⁰¹

ქალაქის ხელმძღვანელებს არასტაბილური და არაპროგნოზირებადი გარემოს გამო ძალიან უჭირდათ 1920 წლის ხარჯთაღრიცხვის შედგენა. წლის დასაწყისშივე ჩანდა, ხარჯების ნორმები იმდენად გაზრდილიყო, რომ გასული წლის შემოსავლის წყაროები მასთან შედარებით მეტისმეტად მცირე იყო.

საერთაშორისო ტარიფის ზედმეტად მატიების გამო, ქალაქის კავშირმა შინაგან საქმეთა სამინისტროს წინაშე შუამდგომლობა აღძრა საფუთო გადასახადის მეტად გაზრდის შესახებ. ამ შუამდგომლობაზე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შინაგან საქმეთა სამინისტრომ ქალაქთა კავშირს უპასუხა, რომ სათანადო დეკრეტით საფუთო გადასახადის გაზრდა აკრძალული იყო.²⁰²

დამფუძნებელმა კრებამ 1920 წლის 2 აპრილს მიიღო დეკრეტი თბილისის ქალაქის თვითმმართველობისათვის 30.000.000 მანეთის სესხის მიცემის შესახებ. ქალაქს სესხი

200 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 194, ფურცლები 61-62.

201 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 3, საქმე 15, ფურცლები 132-133.

202 ჟურნალი „ჩვენი ქალაქი“, 1920, N2, 19 აგვისტო, გვ. 33

ეძლეოდა 10 წლის ვადით, სესხი უზრუნველყოფილი უნდა ყოფილიყო ყველა საქალაქო გადასახადით და ქალაქის უძრავ-მოძრავი ქონებით. ²⁰³

მოგვიანებით, ქალაქის სათათბიროს 1920 წლის 21 ივნისის სხდომაზე დაადგინეს, ალექსანდრე შუამდგომლობა საქართველოს მთავრობის წინაშე 50 მილიონი მანეთის სესხად აღების შესახებ. ეს ქალაქის გამგეობას საშუალებას მისცემდა, ემართა ქალაქი შემოდგომამდე, შემოდგომაზე კი, ქალაქის თვითმმართველობა ფიქრობდა, საზღვარგარეთ გასაყიდად გაეტანა თამბაქო, ქვანახშირი, ნოხები და სხვა საქონელი, რაც იმდენ მოგებას მისცემდა, რომ წლის ბოლომდე ეყოფოდა. მანამდე კი იმედოვნებდნენ, რომ ქალაქს საფინანსო უფლებები მიენიჭებოდა. ²⁰⁴

ყველაფრის მიუხედავად ქალაქის ხელმძღვანელები იმედოვნად იყვნენ. დავალიანება ერთი ასად იფარებოდა ქალაქის უძრავ-მოძრავი ქონებიდან. ²⁰⁵

ოცდაათი მილიონი მანეთი, რომელიც ქალაქმა დამფუძნებელი კრების 1920 წლის 2 აპრილის დეკრეტის თანახმად მიიღო, წლის ბოლოსთვის უკვე დახარჯული იყო, რის შესახებაც გამგეობა შემდეგ ცნობას იძლეოდა: თანხიდან 4 მილიონი შეიტანეს მუშა-მოსამსახურეთა სურსათის მომარაგების ფონდში, 3.500.000 მანეთი რკინიგზის დეპარტამენტში მაზუთისა და ნავთის ვალის გასასტუმრებლად, 1 მილიონი მანეთი, თანახმად საბჭოს დადგენილებისა, მიეცა ქალაქის ლომბარდს საბრუნავი თანხის გასაძლიერებლად, დანარჩენი 21.500.000 მანეთი დაიხარჯა გამგეობის მოსამსახურეთა (გარდა წარმოებათა) და მილიციის ჯამაგირზე მარტის, აპრილის და მაისის თვეების განმავლობაში. ე. ი გამგეობას სულ

203 ჟურნალი „ეროზა და ქალაქი“, 1920, №6, 15 აპრილი, გვ. 43-44.

204 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 194, ფურცელი 222.

205 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 194, ფურცელი 133.

დაუხარჯია 29.960.263 მანეთი და 84 კაპიკი.²⁰⁶

მაშასადამე, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის პერიოდში თბილისის თვითმმართველობის ხარჯები ყოველთვის სჭარბობდა შემოსავალს. ბიუჯეტი ქრონიკულად დეფიციტური იყო. რაც, რა თქმა უნდა, უარყოფითად მოქმედებდა პრაქტიკულ საქმიანობაზე, შეუძლებელს ხდიდა ქუჩა-მოედნების წესრიგში მოყვანას, ტრამვაის შეუფერხებელ მუშაობას, ქალაქის ნორმალურ განათებას, ჯანმრთელობის დაცვას და სახალხო განათლების სათანადო სიმაღლეზე დაყენებას. ქალაქის ხელმძღვანელობა ძალისხმევას არ აკლებდა პრობლემების მოგვარებას, მაგრამ, ამის მიუხედავად, თბილისელები ყველაფერში თვითმმართველობას ადანაშაულებდნენ და პრობლემების მოგვარებას ავალდებულებდნენ.

შექმნილი მძიმე მდგომარეობიდან გამოსავლის ძიებაში იყვნენ ქალაქის მესვეურები: მუნიციპალური ვაჭრობის, წარმოების, კომუნალური მეურნეობის განვითარება – ყველაფერი ეს დროსთან იყო დაკავშირებული და ყველა თანხმდებოდა, რომ მოცემულ ეტაპზე აუცილებელი იყო ობიექტურად განერილი გადასახადები, რაც ამ კუთხით კანონმდებლობის განმტკიცების გარეშე შეუძლებელი იყო.

ფინანსური კუთხით კანონმდებლობის ფაქტობრივად არარსებობის გამო ქალაქის მხრიდან გადასახადების დაწესება-მოხსნა ქაოტურ ხასიათს ატარებდა და არაეფექტური იყო. თუ ქალაქმა შეძლო თავი გაეტანა და სხვადასხვა მიმართულებით მინიმალური ღონისძიებები გაეტარებინა, ეს შეძლო სხვადასხვა სესხის ხარჯზე. თუმცა, თვითონ კრიზისულ მდგომარეობაში მყოფი მთავრობა, ყოველთვის ვერ ახერხებდა ფინანსურ დახმარებას, ვინაიდან მთავრობის მიერ ქალაქისათვის მიცემული სესხი კიდევ უფრო ამწვავებდა ინფლაციას.

მართალია, ქალაქთა საბიუჯეტო უფლების შესახებ კან-

206 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 194, ფურცელი 220.

ონს 1920 წლის შემოდგომისთვის ელოდნენ, დიდი საჭიროების მიუხედავად საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ ვერც ამ მიმართულებით მოასწოვ

რო საკანონმდებლო ბაზის შექმნა. ჩვენი ვარაუდით, კანონპროექტი „საბიუჯეტო უფლების შესახებ“, ისევე როგორც საქართველოს ქალაქთა კავშირის მიერ შემუშავებული კანონპროექტი „საქალაქო დებულების შესახებ“, უნდა გადამუშავებულიყო საქართველოს კონსტიტუციის დამტკიცების შემდეგ.

აღსანიშნავია, რომ რუსეთის დროებითი მთავრობის ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანიზების ღონისძიებებს, კონკრეტულად 1917 წლის 15 აპრილის დროებით წესებს საქალაქო სათათბიროს ხმოსანთა არჩევნებისა და 1917 წლის 9 ივნისის დებულებას ქალაქთა საზოგადოებრივი მმართველობის შესახებ, მოჰყვა 1917 წლის 9 სექტემბრის კანონი „საბიუჯეტო უფლების შესახებ“. იმის გათვალისწინებით, რომ საქართველოში მოქმედებდა 1917 წლის 15 აპრილის და 9 ივნისის დებულებები, 1917 წლის 9 სექტემბრის კანონი საბიუჯეტო უფლების შესახებ საქართველოში არ განიხილულა. რუსეთის დროებითი მთავრობის მიერ მიღებული 1917 წლის 9 სექტემბრის კანონი „საბიუჯეტო უფლების შესახებ“ არ განუხილავთ არც ქალაქ თბილისის სათათბიროში.

ნიკო ნიკოლაძე თბილისის საბჭოში თავის გამოსვლაში აღნიშნავდა, ფინანსური უფლების კუთხით საქალაქო დებულება ეკატერინე II-ის დროიდან თითქმის არ შეცვლილა.²⁰⁷ თბილისის გამგეობის 1920 წლის 19 ივნისის მოხსენებაში ვკითხულობთ: „დემოკრატიულ სახელმწიფოში თვითმმართველობათა ორგანოებს, რომელთაც დაკისრებული აქვთ მთავრობის ორგანოების ფუნქციები, არ შეუძლიათ იარსებონ იმ საფინანსო კანონებით და წესით, რომელიც გამოიცა ჯერ კიდევ მეცხრამეტე საუკუნეში“.²⁰⁸

207 ვასილ ხახანაშვილი. თვითმმართველობის ფინანსური უფლებები. ჟურნალი „ეროზა და ქალაქი“, 1920, N5, 15 მარტი, გვ. 23-33

208 აქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 194, ფურცელი 221.

თავი V

გზადება ქალაქ თბილისის საგჟოს ხმოსანთა 1921 წლის არჩევნებისათვის

1919 წლის 2 თებერვალს არჩეული თბილისის სათათბირო თავისი მოღვაწეობის მანძილზე ვერ იამაყებდა დიდი და ნაყოფიერი მოღვაწეობით. ამას ობიექტური მიზეზები ჰქონდა. დეფიციტური ბიუჯეტითა და საქალაქო მეურნეობის ყველა სფეროში წარმოქმნილი კრიზისის ფონზე შეუძლებელი იყო „თავის გამოჩენა“.

ქალაქის მოსახლეობა ყველა არსებულ წინააღმდეგობაში თვითმმართველობას ადანაშაულებდა და პრობლემების მოგვარებას ავალდებულებდა. თვითმმართველობა ყოფითი პრობლემების მოგვარებას ძლივს აუდიოდა, აღარ იყო საუბარი „დიდი საქმის“ კეთებაზე.

ამ რთულ, წინააღმდეგობებით სავსე გარდამავალ პერიოდში, არცთუ იშვიათად პარალიზებული იყო თვითმმართველობის აპარატის მუშაობა. გაჭირვებამ ხელი დარიცხა მუნიციპალიტეტის სამსახურში მყოფ ინტელიგენციასაც. იურისტები, ინჟინერ-ტექნიკოსები, ბუღალტერ-მოანგარიშეები, ექიმები, პედაგოგები და სხვა სპეციალისტები დროზე ვერ იღებდნენ ხელფასს, გაუფასურებულ ბონებსაც კი, რაც მათ სამართლიან გულისწყრომას, ზოგჯერ საპროტესტო გამოსვლასაც იწვევდა. 1918 წლის ბოლოს, თბილისის თვითმმართველობის მოსამსახურეებმა ჩამოაყალიბეს პროფესიული კავშირი, რომელმაც შეიმუშავა საქალაქო გამგეობასთან დასადები კოლექტიური ხელშეკრულების პროექტი. მისი შესრულებისათვის შექმნილ შემთანხმებელი კომისიის ფუნქციას შეადგენდა:

უთანხმოების მიზეზების დადგენა, სადაო საკითხების განხილვა და ხელფასისა და შტატების საკითხის მოგვარება.²⁰⁹

1919 წლის პირველი ორი თვის ხელფასი თბილისის თვითმმართველობის თანამშრომლებს მარტის თვეშიც კი არ ჰქონდათ მიღებული. (მიუხედავად ქალაქის გამგეობის დადგენილებისა – ქალაქის თვითმმართველობის თანამშრომლებს დაუყოვნებლივ მიეღოთ ავანსი – თითოს 200 მანეთი). მოსამსახურეთა პროფკავშირმა გაფიცვა გამოაცხადა. თბილისის პროფესიულ გაერთიანებათა ცენტრალურმა საბჭომ ეს გაფიცვა დაგმო, და სცადა ჩაეშალა „დემოკრატიული თვითმმართველობის“ წინააღმდეგ მიმართული ეს გამოსვლა. გაფიცულებმა თავის მხრივ მოწოდებით მიმართეს არა მარტო მშობლიური ქალაქის, არამედ ამიერკავკასიის მთელ პროლეტარიატს: „სილატაკისა და შიმშილის კომმარული აჩრდილი გვაიძულებს გადავიდეთ ბრძლის პროლეტარულ ფორმაზე, გამოვაცხადოთ მშვიდობიანი ეკონომიკური გაფიცვა. იმედი გვაქვს მორალურ დახმარებას მაინც გაგვინევთ“.²¹⁰

პროფესიულ კავშირთა ცენტრის გამგეობამ გაფიცვის თაობაზე გადანყვეტილების მიღება დამფუძნებელი კრების გახსნის წინ მიუღებლად ჩათვალა და პრობლემის მოგვარება მოლაპარაკებების გზით არჩია.²¹¹

თბილისის მუშათა კლასის საგრძნობი ნაწილი პროფკავშირთა ცენტრალური საბჭოს გადანყვეტილებას არ დაემორჩილა. მეტყავეთა, მელითონეთა, მესტამბეთა და ზოგი სხვა პროფესიული კავშირი თბილისის თვითმმართველობის მოსამსახურეთა სამართლიან გაფიცვას თანაგრძნობით შეხვდა; გაფიცულებს გაუწიეს არა მარტო მორალური, შეძლებისადაგვარად მატერიალური დახმარებაც.

აღსანიშნავია, რომ ბოლშევიკთა თბილისის კომიტეტ-

209 ალექსანდრე ბენდიანიშვილი. საქართველოს პირველი რესპუბლიკა 1918-1921. თბ., 2001, გვ. 200.

210 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1863, ანაწერი 1, საქმე 727, ფურცლები 9, 81.

211 გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919, N5, 7 იანვარი.

მა თვითმმართველობის მოსამსახურეთა გაფიცვა მიიჩნია პოლიტიკურ გამოსვლად, რომლის მახვილი მიმართული იყო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის სოციალ-დემოკრატიული (მენშევიკური) მთავრობის წინააღმდეგ. საქართველოს მმართველმა სოციალ-დემოკრატიულმა მუშათა პარტიამ გაფიცვას ანტიდემოკრატიული აქცია უწოდა. თვითმმართველობის მოსამსახურეთა პროფკავშირმა უარყო როგორც პირველი, ისე მეორე შეფასება. პროფკავშირი აცხადებდა: გაფიცვა წმინდა ეკონომიკურია. ჩვენ არც სოციალიზმს მოვითხოვთ, არც საქართველოს რესპუბლიკისათვის ძირის გამოთხრას ვისახავთ მიზნად. უბრალოდ, გვინდა ჩვენი კუთვნილი ხელფასი დროულად მივიღოთ და გაჭირვებას ნაწილობრივ მაინც დავალწიოთ თავი.²¹²

საბოლოოდ, ამ მოვლენებთან დაკავშირებით თბილისის მუნიციპალიტეტმა მიიღო სათანადო დადგენილება, გაფორმდა კომპრომისული შეთანხმება და გაფიცვა შეწყდა.

თბილისის ქალაქის გამგეობამ 1921 წლის 16 იანვარს, კვირას, დაიწყო ქალაქის არჩევნებში მონაწილე თბილისელების აღწერა. გამგეობა თხოვდა მოქალაქეებს, ხელი შეეწყოთ აღმწერლებისათვის: დახვედროდნენ ოჯახში, მიენოდებინათ ცნობები ოჯახის წევრთა შესახებ. ქალაქ თბილისის ამომრჩეველთა აღმწერლები მუშაობდნენ დილის 9 საათიდან საღამოს 17 საათამდე; თან ჰქონდათ გამგეობის მიერ გაცემული მანდატი ბინებში შესვლის უფლების შესახებ; სამუშაო ინსტრუქციის შესაბამისად, ამომრჩეველთა სრული აღწერა უნდა დამთავრებულიყო არა უგვიანეს 5 დღეში; აღმწერლებს უნდა ევლოთ წყვილ-წყვილად, მათთვის მიჩენილ ქუჩებზე, მათ თვალყურს ადევნებდა კონტროლიორი; აღმწერლები შედიოდნენ მხოლოდ საცხოვრებელ ბინებში; თითოეულ ამომრჩეველზე დგებოდა ცალკე ბარათი, ყველა კითხვაზე პასუხის შევსებით; ბარათში შეტანილი უნდა ყოფილიყო საქართველოს

212 ალექსანდრე ბენდიანიშვილი. საქართველოს პირველი რესპუბლიკა 1918-1921. თბ., 2001, გვ. 200.

რესპუბლიკის ყველა მოქალაქე განურჩევლად ეროვნებისა, სარწმუნოებისა და სქესისა, რომელიც აღწერის დროს იქნებოდა 20 წლის ან მეტის და ცხოვრობდა თბილისში, ჰქონდა მეურნეობა, სამსახური, ან რაიმე განსაზღვრული სამუშაო (თანახმად ქალაქის საბჭოს ხმოსანთა არჩევნების დებულების 1918 წლის 17 დეკემბრის დებულების მეორე მუხლისა).²¹³

მოქალაქეობის დადგენა ხდებოდა თანახმად მოქალაქეობის კანონისა და რესპუბლიკის სენატის განმარტებისა. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მოქალაქედ ჩაითვლებოდა ყველა მკვიდრი, რომელიც მინერილი იყო რესპუბლიკის ტერიტორიის რომელიმე ადმინისტრაციულ ერთეულზე 1914 წლის 19 ივლისამდე (1919 წლის 27 მაისის კანონი მოქალაქეობის შესახებ, მუხლი პირველი).²¹⁴

ქალაქის ამომრჩეველთა აღწერასთან ერთად გამგეობა მიზნად ისახავდა, დაედგინა ქალაქის მაცხოვრებელთა საერთო რიცხვი. დიდი ძალისხმევის მიუხედავად, წარსულში ადრე შედგენილ ამომრჩეველთა სიებში ბევრი ხარვეზი იპარებოდა. ხშირი იყო შემთხვევა, როდესაც სიებში ხვდებოდნენ ისეთი ადამიანები, რომელთაც არ ჰქონდათ არჩევნებში მონაწილეობის უფლება და პირიქით, გამოტოვებულნი იყვნენ ისეთი პირები, რომელთაც ჰქონდათ ეს უფლება. ამიტომ, გამგეობა კონტროლიორებს და აღმწერლებს დიდ პასუხისმგებლობას აკისრებდა და სიფრთხილისა და ყურადღებისკენ მოუწოდებდა. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“ წერდა: „დღეს ტფილისი ავსილია სხვადასხვა ეროვნების ხალხით, რომელთა შორის ბევრი არ ითვლება ჩვენს მოქალაქედ და მათ არც აინტერესებთ ქალაქის ბედ-იღბლის საქმე. მათი დიდი უმეტესობა სასპეკულაციოდ და ჩვენდა სამტროდ არიან მოკალათებული ტფილისში“²¹⁵.

მოგვიანებით, ქალაქის გამგეობამ მოითხოვა საბჭოს-

213 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული 1918-1921. თბილისი, 1990, გვ. 204-205.

214 გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919, N9, 17 იანვარი.

215 გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921, N13, 19 იანვარი.

აგან, საარჩევნო კომისიასთან დაარსებულიყო დამატებით დამხმარე კომისია, რომელსაც თვალყური უნდა ედევნებინა საარჩევნო აღწერისათვის. საარჩევნო აღწერის დამხმარე კომიტეტის საკონტროლო კომისიაში მონაწილეობას იღებდნენ ქალაქის ხმოსნები: პართენ გოთუა, არჩილ ჯაჯანაშვილი, პიმენ კახიანი, დავით ვაჩნაძე, და არჩილ რუხაძე.²¹⁶

ამომრჩეველთა სიების შედგენის დასრულებას ქალაქის გამგეობა 1921 წლის 1 თებერვლისათვის ვარაუდობდა. 1 თებერვალსვე, საღამოს 17 საათზე ცენტრალური საარჩევნო ბიუროს ბინაზე (სანაპიროს შესახვევი N3-ში) ქალაქის გამგეობა გეგმავდა შეერთებული კრების მოწვევას შემდგომი ინსტრუქციებისა და საარჩევნო სიების გამოფენის შესახებ.²¹⁷

გადაწყდა, საბჭოს მომავალი არჩევნები ჩატარებულიყო კვირას, 1921 წლის 27 თებერვალს. ქალაქის საბჭო შუამდგომლობდა მთავრობასთან ხარჯების 70% გაღებული ყოფილიყო მისი მხრიდან, ვინაიდან ქალაქის თვითმმართველობის არჩევნებისთვის ჩატარებული მოსახლეობის აღწერა, მომავალში გამოყენებული იქნებოდა ნაფიც მსაჯულთა და მომავალი პარლამენტის არჩევნებისათვის. საბჭომ მომავალი არჩევნებისათვის დაამტკიცა ხარჯთაღრიცხვა 3.410.904 მანეთი. თუ თბილისში ვიანგარიშებთ 70.000 ამომრჩეველს, თითო ამომრჩეველზე იხარჯებოდა დაახლოებით 48-49 მანეთი.²¹⁸

თბილისის ქალაქის გამგეობა საგანგებო განცხადებას აკეთებდა, რომ თანახმად ქალაქის საბჭოს ხმოსანთა არჩევნების დებულების მეცხრე და მეთათე მუხლებისა, ხუთი დღის განმავლობაში 1921 წლის 3 თებერვლიდან 8 თებერვლამდე საყოველთაოდ განსახილველად გამოფენილი იქნებოდა ქალაქის ხმოსანთა ამომრჩეველთა სიები შემდეგ მისამართებზე: 1. ქალაქის სასწავლებელი, ოლღას ქუჩა N52; 2. ცენტრა-

216 გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921, N15, 22 იანვარი.

217 გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921, N22. 30 იანვარი.

218 ჟურნალი „ჩვენი ქალაქი“, 1921, N1, 19 იანვარი, გვ. 28.

ლური საარჩევნო ბიურო, სანაპიროს შესახვევი N3; 3. ქალთა მესამე გიმნაზიის შენობა, ბებუთოვის ქუჩა; 4. სახელოსნო სასწავლებლის შენობა, ეგზარქოსის მოედანი; 5. ქალაქის სამკურნალო, ვორონცოვის ქუჩა; 6. ნადეჟდინის თავშესაფარი, რეიტეროვის ქუჩა N63-ში; 7. ავლაბრის მუშათა კლუბი; 8. პირველი კომერციული სასწავლებელი; ნიკოლოზის ქუჩა; 9. ქალაქის სკოლა, ჩერქეზიშვილის ქუჩა N29-ში; 10. სახალხო სახლი, კირკის ქუჩა; 11. ნაძალადევის თეატრი; 12. რკინიგზის სასწავლებელი, შერემეტიევის ქუჩა; 13. საბურთალოს თეატრი.

მოქალაქეებს უნდა გადაემონმებინათ თავი საარჩევნო სიაში და გამორჩენის შემთხვევაში წარედგინათ გამგეობის მიერ მიცემული მოწმობები მოქალაქეობის შესახებ, ან პასპორტი, სადაც აღნიშნული იქნებოდა, რომ ის მინერილი იყო 1914 წლის 19 ივლისამდე საქართველოს ტერიტორიის ფარგლებში რომელიმე ადმინისტრაციულ ტერიტორიულ ერთეულზე, ან წოდებაზე, სახელდობრ: ა) სოფლის საზოგადოებაზე; ბ) მეშჩანთა (მოქალაქეთა) წოდებაზე; გ) ხელოსანთა საამქროებზე; დ) სასულიერო წოდებაზე და ე) თავადაზნაურობის საზოგადოებაზე.²¹⁹

1921 წლის 21 იანვარს ქალაქის გამგეობამ დაამთავრა ქალაქის ამომრჩეველთა აღწერა. ქალაქში ირიცხებოდა 68.684 ამომრჩეველი. საბჭოში დაარსებული სპეციალური კომისია ადგენდა, რამდენად მართებულად იყო შევსებული ბარათები. კომისიის მიერ ჩატარებული სამუშაოს შემდეგ, ვარაუდობენ, რომ ძირითად სიაში 60.000 ამომრჩეველი დარჩებოდა.

ამ დროისათვის ქალაქის გამგეობა შეუდგა საარჩევნო სიების ბეჭდვას, რომელიც მზად უნდა ყოფილიყო 1921 წლის 1 თებერვლისათვის. ვარაუდობდნენ, რომ საჩივრებთან დაკავშირებული ყველა პროცედურა 11 თებერვლამდე დასრულებოდა.²²⁰

219 გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921, N23, 1 თებერვალი.

220 ჟურნალი „ჩვენი ქალაქი“, 1921, N1, 19 იანვარი, გვ. 28-30.

ხმოსანთა არჩევნების დებულების მე-11 მუხლის ძალით (შესწორებით) უკანასკნელად სიები უნდა გამოქვეყნებულიყო არაუგვიანეს სამი დღისა არჩევნებამდე, ხოლო მე-14 მუხლის მიხედვით – არაუგვიანეს 10 დღისა არჩევნებამდე, ამომრჩევლებს უფლება ჰქონდათ, წარედგინათ ქალაქის მოურავისთვის კენჭისყრის მსურველთა სიები. ამ შემთხვევაში ლაპარაკია პარტიულ სიებზე, რომელთა წარდგენა ქალაქის მოურავისთვის სავალდებულო იყო არაუგვიანეს 1921 წლის 17 თებერვლისა.

ქალაქის საარჩევნო სიები შედგენისთანავე ხმოსანთა არჩევნების დებულების მეცხრე მუხლის შესაბამისად გამოქვეყნებული იქნებოდა საკომისარიატო ადგილებში.

ქალაქის არჩევნების 1921 წლის 27 თებერვლის იქით გადადება არ შეიძლებოდა, ვინაიდან დებულების მე-13 მუხლის ძალით ახალი საბჭოს არჩევნები უნდა ჩატარებულიყო არაუგვიანეს ერთი თვისა, დღიდან რწმუნების ვადის შესრულებისა. რწმუნების ვადა კი 1919 წლის მოწვევის საბჭოს 1921 წლის 2 თებერვალს უთავდებოდა.²²¹

1921 წლის 11 თებერვალს ჩატარდა 1919 წელს არჩეული სათათბიროს უკანასკნელი სხდომა. რომელზეც კიდევ ერთხელ დადასტურდა არჩევნების თარიღი. აგრეთვე გამოცხადდა, რომ არჩევნების დასრულების შედეგები, არჩეულ ხმოსანთა და კანდიდატთა სიები გამოქვეყნდებოდა პრესის საშუალებით. ამავე სხდომაზე საბჭოს სარევიზიო კომისიის მოხსენების შემდეგ საბჭოს კონტროლის დაარსების მიზნით ამოირჩიეს 7 ხმოსანი, რომელთაც დაევალათ აღნიშნული საქმის მოგვარება.²²²

ქალაქის გამგეობა საგანგებო დადგენილებით ამცნობდა ამომრჩევლებს, რომ არჩევნები დაიწყებოდა 1921 წლის 27 თებერვალს დილის 9 საათზე და დასრულდებოდა ამავე

221 ჟურნალი „ჩვენი ქალაქი“, 1921, N1, 19 იანვარი, გვ. 28-30.

222 გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921, N35, 15 თებერვალი.

დღეს სალამოს 21 საათზე. ამომრჩეველთათვის ხმის მიცემის გასაადვილებლად ქალაქი დაიყოფოდა 52 საარჩევნო უბნად და გარდა ამისა, ავადმყოფთათვის ჩამოტარებული იქნებოდა 53 მოძრავი ყუთი.²²³

1921 წლის 11-12 თებერვალს ღამით საბჭოთა რუსეთის მე-11 წითელი არმია სომხეთის ტერიტორიიდან თავს დაესხა საქართველოს. დაიწყო საბრძოლო მოქმედებები. ომის გამო თბილისის გამგეობამ ქალაქის მოსახლეობას აცნობა, რომ თანახმად საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის 1921 წლის 12 თებერვლის დადგენილებისა, არჩევნები გადაიდო და მისი ჩატარების თარიღი ცნობილი გახდებოდა საგანგებო განკარგულებით.²²⁴

ქალაქის გამგეობას ახლა უკვე სხვა შინაარსის საგანგებო განცხადებებით უწევდა მოსახლეობის ინფორმირება. ეს განცხადებები ეხებოდა ჯარში მორიგ განწვევას, ახალგაზრდა მოქალაქეთა მობილიზაციას, დედაქალაქის დაცვას და სხვ.²²⁵²²⁶

ქალაქის გამგეობის შენობაში საბჭოს საგანგებო კომისია აგროვებდა ყოველგვარ შემოწირულობას ფრონტის და ჯარის სასარგებლოდ. ხელზე ფულის შეგროვება ხდებოდა საგანგებო ქვითრებით.²²⁷

1921 წლის 11-12 თებერვალს დაწყებული საქართველო-რუსეთის ომი გრძელდებოდა. რუსეთის მე-11 არმია თბილისის მიმართულებით უტევდა. ცხადია, ასეთ ვითარებაში ქალაქის თვითმმართველობის არჩევნების ჩატარებაზე

223 გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921, N35, 15 თებერვალი.

224 გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921, N37, 17 თებერვალი.

225 გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921, N36, 16 თებერვალი.

226 გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921, N39, 19 თებერვალი.

227 გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921, N40, 22 თებერვალი.

ფიქრიც კი აღარ შეიძლებოდა. 1921 წლის 25 თებერვალს მე-11 ნითელმა არმიამ თბილისი დაიკავა. ქალაქ თბილისის თვითმმართველობამ ფუნქციონირება შეწყვიტა.

1921 წლის თებერვალ-მარტში საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების დაპყრობისთანავე საქართველოს რევოლუციური კომიტეტის საფუძველზე შეიქმნა საქალაქო, სამაზრო და სასოფლო რევოლუციური კომიტეტები (რევკომები), რომლებიც შემდეგ სახელმწიფო მმართველობის არჩევითი ორგანოებით – მუშათა, გლეხთა და წითელარმიელთა დეპუტატების სამაზრო, საქალაქო, სათემო (სასოფლო) საბჭოებით შეიცვალა. რევკომები წარმოადგენდნენ ადგილობრივი მმართველობის უმაღლეს ორგანოს, რომელიც ცალკეულ დარგებზე საერთო ხელმძღვანელობისთვის გამოსცემდა დეკრეტებს და დადგენილებებს. ამავე დროს რევკომების ფუნქციები და ორგანიზაციული სტრუქტურა ყალიბდებოდა პრაქტიკულ საქმიანობაში, რაც, თავის მხრივ, აისახებოდა საკანონმდებლო აქტებში.

ერთ-ერთ ადგილობრივ რევოლუციურ კომიტეტს თბილისის რევკომი წარმოადგენდა, რომელიც 1921 წლის 26 თებერვალს შეიქმნა სილიბისტრო თოდრიას თავმჯდომარეობით. ქალაქ თბილისში მინიმალური ფუნქციებით არსებობდა აგრეთვე სამი რაიონული რევკომი: დიდუბის, ავლაბარ-ნავთლულის და ნაძალადევის.²²⁸

228 საქართველოს ეროვნული არქივის ტერიტორიული ორგანო, თბილისის ცენტრალური არქივი, ფონდი 214, ანაწერი 1, საქმე 88, ფურცლები 1-14.

დასკვნა

საქართველოს სახელმწიფოებრიობის ისტორიაში ადგილობრივი თვითმმართველობის დამოუკიდებელი სისტემის ჩამოყალიბება 1917-1921 წლებში დაიწყო. განისაზღვრა ქვეყნის ადგილობრივი მმართველობის ხასიათი, რომელიც თვითმმართველობის პრინციპს დაემყარა.

ქალაქის საბჭო წარმოადგენდა განმკარგულებელ ხელისუფლებას, ხოლო საქალაქო მმართველობის აღმასრულებელი ორგანო გამგეობა იყო (ქალაქის თავი, მისი ამხანაგები, გამგეობის წევრები). საქალაქო მეურნეობის ცალკეული დარგების მართვისა და მნიშვნელოვანი პროექტების შედგენა-რეალიზაციისთვის იქმნებოდა სპეციალური კომისიები, რომელთაც სამოქმედო ინსტრუქცია ქალაქის სათათბიროსგან ეძლეოდათ. აღმასრულებელ კომისიებს ხელმძღვანელობდნენ გამგეობის წევრები.

1917-1921 წლებში თბილისის თვითმმართველობის ორგანიზების მიზნით გატარებული საკანონმდებლო ღონისძიებები, 1917 წლის თბილისის სათათბიროს ხმოსანთა და 1919 წლის თბილისის საბჭოს ხმოსანთა არჩევნები, ისევე როგორც 1921 წლის ქალაქის ხმოსანთა არჩევნებისათვის მზადების მიმოხილვა, საშუალებას გვაძლევს, დავასკვნათ, რომ თბილისის თვითმმართველობა თავისი ფორმირების პროცესში დემოკრატიზაციის გზაზე იდგა. მიუხედავად მძიმე სოციალური და პოლიტიკური ფონისა, ქალაქ თბილისის თვითმმართველობის არჩევნები შეგვიძლია შევაფასოთ დადებითად. ქალაქის ხმო¹¹⁸

სანთა არჩევნები ორივეჯერ ჩატარდა ორგანიზებულად, სამართლიანად, ჩატარდა ისე, რომ არ შელახულა თბილის-

ში მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობებისა და რელიგიური კონფესიების ინტერესები. არჩევნებთან დაკავშირებული ყველა საკითხი და თვითმმართველობის საქმიანობა აქტიურად შუქდებოდა პრესის საშუალებით, მაშასადამე იყო გამჭვირვალე, რაც ჩვენი დროისათვის სამაგალითოა კიდეც. ამასთანავე, თვითმმართველობის პრაქტიკული საქმიანობის პროცესი წარიმართა ისე, რომ ქართველებისათვის ოდითგანვე დამახასიათებელი ტოლერანტობა არ დარღვეულა.

1917-1921 წლები შეიძლება ჩაითვალოს საქართველოში დამოუკიდებელი თვითმმართველობის სისტემის ჩამოყალიბების პირველ მცდელობად. ამ სისტემას, რა თქმა უნდა, გააჩნდა ხარვეზები, რაც უპირატესად განპირობებული იყო ჯერ კიდევ ბოლომდე ჩამოუყალიბებული სახელმწიფოებრივი სტრუქტურების სისუსტით. სწორედ ამ მიზეზით ვერ მოხერხდა თვითმმართველობისა და სახელმწიფო მმართველობის ურთიერთგამიჯვნა.

მართალია, საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ ვერ მოასწო დაემტკიცებინა საქალაქო დებულება, ისევე, როგორც დებულება ქალაქთა საბიუჯეტო უფლების შესახებ. მიუხედავად ამისა, ქალაქის მესვეურები ძალისხმევას არ იშურებდნენ, აღნიშნული ნორმატიული დოკუმენტების შემუშავებისთვის. ხსენებული ორი ნორმატიული დოკუმენტის შემუშავება პირველ რიგში თვითმმართველობის ინტერესებში შედიოდა, მით უმეტეს, რომ ქალაქის თვითმმართველობის ფინანსური უფლებები მნიშვნელოვანწილად შეზღუდული იყო.

1919 წლისათვის უკვე შემუშავებული იყო კანონპროექტი საქალაქო დებულების, ხოლო 1920 წლისთვის ქალაქთა საბიუჯეტო უფლების შესახებ, მაგრამ მათი დამტკიცება ვერ მოხერხდა (ვერ მოესწრო). საქართველოს კანონმდებლობა საფუძვლიან „დალაგებას“ მოითხოვდა, თვითმმართველობის ფუნქციონირებისათვის აუცილებელი ნორმატიული დოკუმენტები წინააღმდეგობაში მოდიოდა საქართველოს კანონმდებლობასთან. ამიტომ იყო, რომ საქართველოს უზენაესი კან-

ონის – კონსტიტუციის დამტკიცებამდე თვითმმართველობის ფუნქციონირებისათვის აუცილებელი ნორმატიული აქტების მიღება აზრს იყო მოკლებული. მით უმეტეს, აღსანიშნავია, რომ ადგილობრივ თვითმმართველობასთან დაკავშირებული საკითხები 1921 წლის კონსტიტუციითვე მონესრიგდა და ამის შემდეგ თვითმმართველობის შესახებ კანონქვემდებარე აქტების შემუშავება და დამტკიცება უკვე მარტივი პროცესი იქნებოდა.

სამწუხაროდ, 1917-1921 წლებში დაწყებულმა ადგილობრივი თვითმმართველობების სისტემის ჩამოყალიბების პროცესმა ვერ ჰპოვა ლოგიკური გაგრძელება. საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაპყრობის შემდეგ, 1921 წლიდან, თბილისის თვითმმართველობა საერთოდ გაუქმდა. მისი ადგილი თბილისის რევოლუციურმა კომიტეტმა (რევკომმა) დაიკავა. საბჭოთა წყობილებისათვის მიუღებელი იყო თვითმმართველობის რაიმე ფორმით არსებობა.

ქალაქ თბილისის თვითმმართველობის შენობა.
შენობა აგებულია XIX საუკუნის დამდეგს.

The Building of Tbilisi Self-Government.
The edifice was built at the beginning of the XIX century.

ქალაქ თბილისის თვითმმართველობის შენობა.
შენობა აგებულია XIX საუკუნის დამდეგს.

The Building of Tbilisi Self-Government.
The edifice was built at the beginning of the XIX century.

ქალაქის თვითმმართველობის შენობის პროექტი.
 (პროექტი ანუ შენობის აღწერა)

ქალაქ თბილისის თვითმმართველობის შენობის ერთ-ერთი პროექტი რენესანსის სტილში. პროექტის ავტორი უცნობია. კონკურსი ჩატარდა 1878 წელს. გამარჯვებული არ გამოვლენილა.

One of the projects of Tbilisi Self-Government Edifice was decided in a Renaissance Style. The author of the project is unknown. The competition was held in 1878. There was no particular winner.

ქალაქ თბილისის თვითმმართველობის შენობის ერთ-ერთი პროექტი რუსულ სტილში. პროექტის ავტორი უცნობია. 1878 წელი.

One of the projects of Tbilisi Self-Government Edifice was decided in a Russian Style. The author of the project is unknown. 1878.

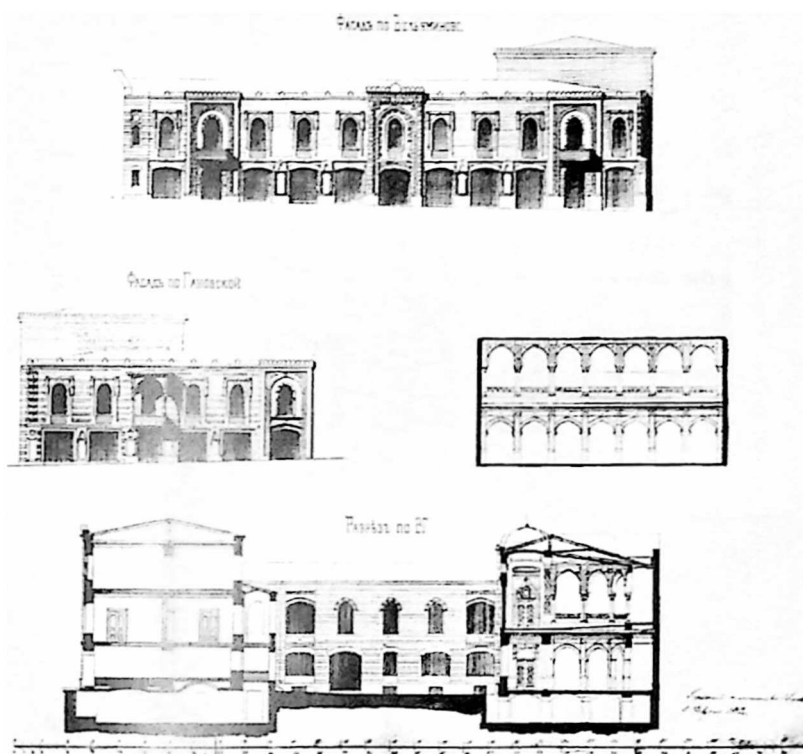
ქალაქ თბილისის თვითმმართველობის შენობის ერთ-ერთი პროექტი.
პროექტის ავტორი პაუელ შტერნი. 1878 წელი.

Tbilisi Self-Government Edifice, designed by Paul Stern. 1878.

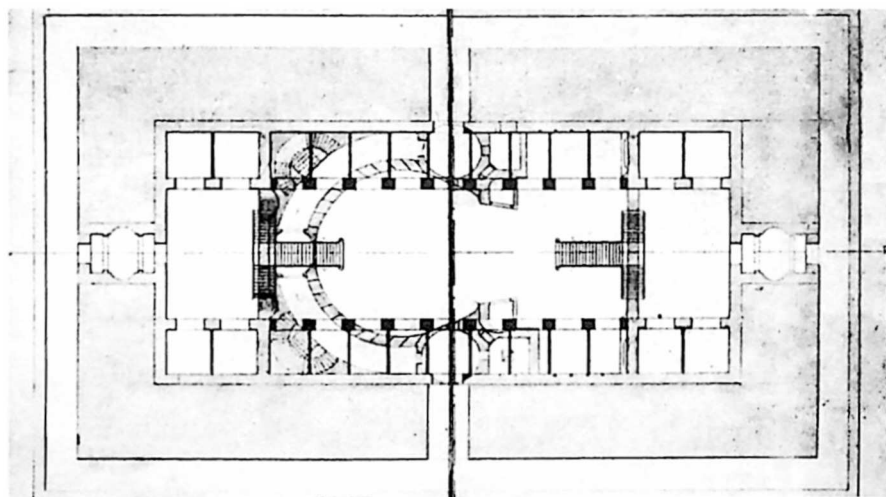
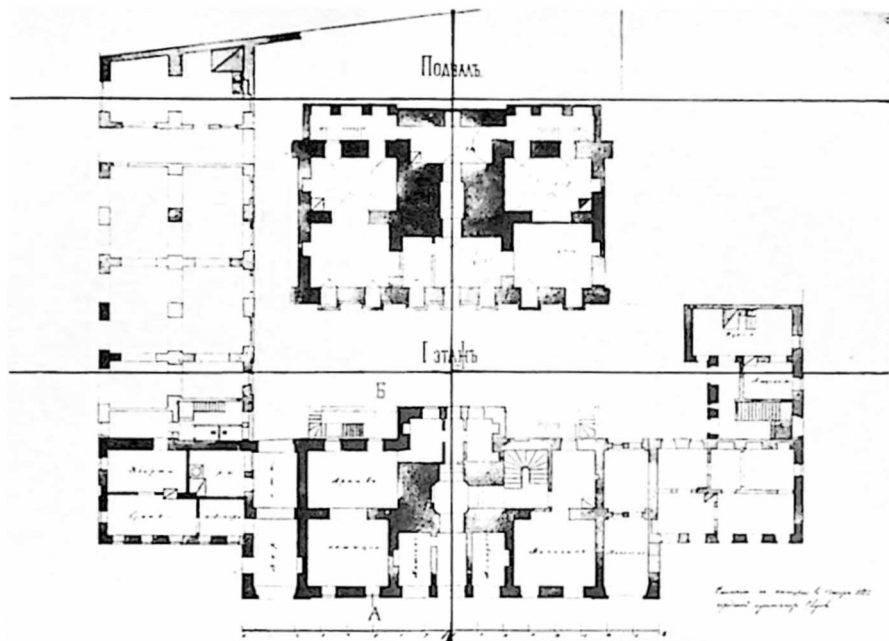
ქალაქ თბილისის თვითმმართველობის შენობის პროექტი.
არქიტექტორი ალექსანდრე ოზეროვი. 1881 წელი.

The design of Tbilisi Self-Government Building.
Architect Aleksandr Ozerov. 1881.

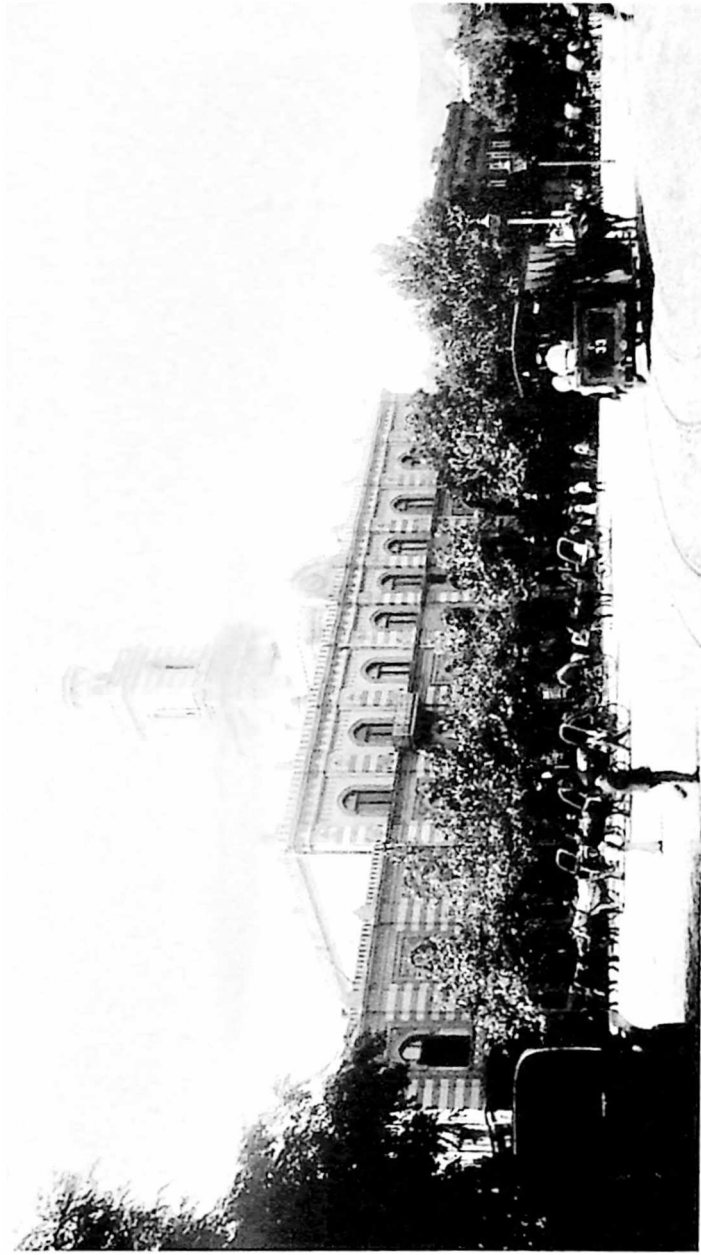
ქალაქ თბილისის თვითმმართველობის შენობის პროექტი.
არქიტექტორი ალექსანდრე ოზეროვი. 1881 წელი.

The design of Tbilisi Self-Government Building.
Architect Aleksandr Ozerov. 1881.

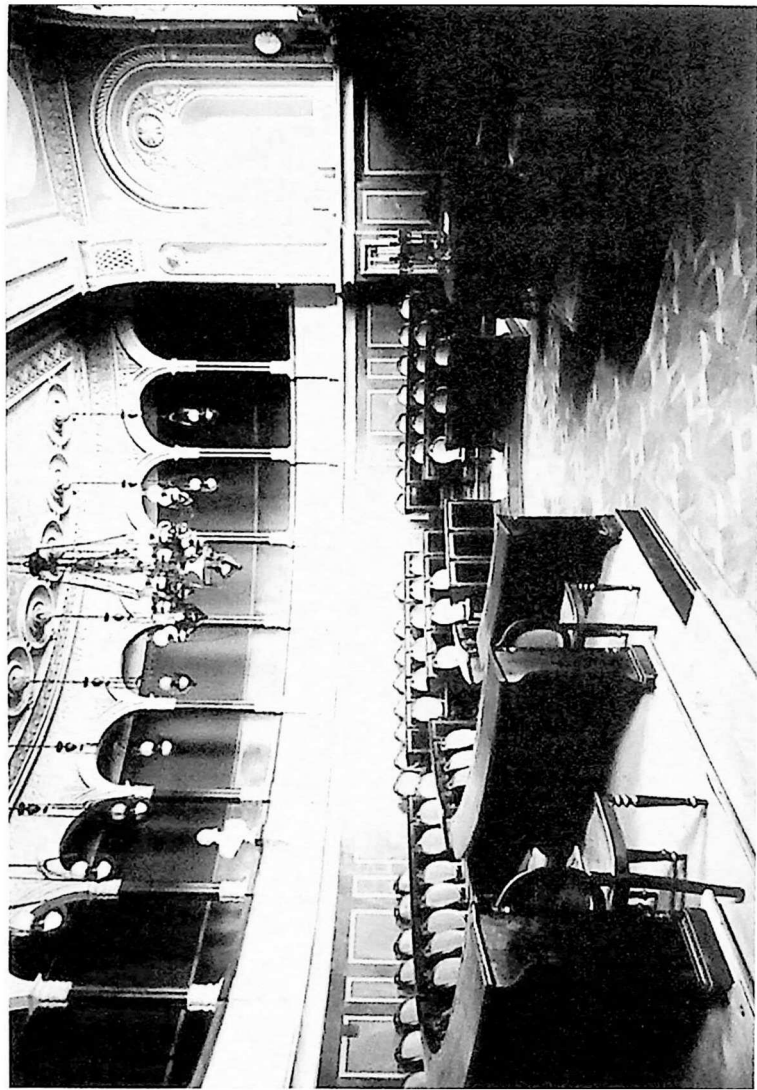
ქალაქ თბილისის თვითმმართველობის შენობის გეგმა.
არქიტექტორი ალექსანდრე ოზეროვი. 1881 წელი.

The inner plan of Tbilisi self-government building.
Architect Aleksandr Ozerov. 1881.

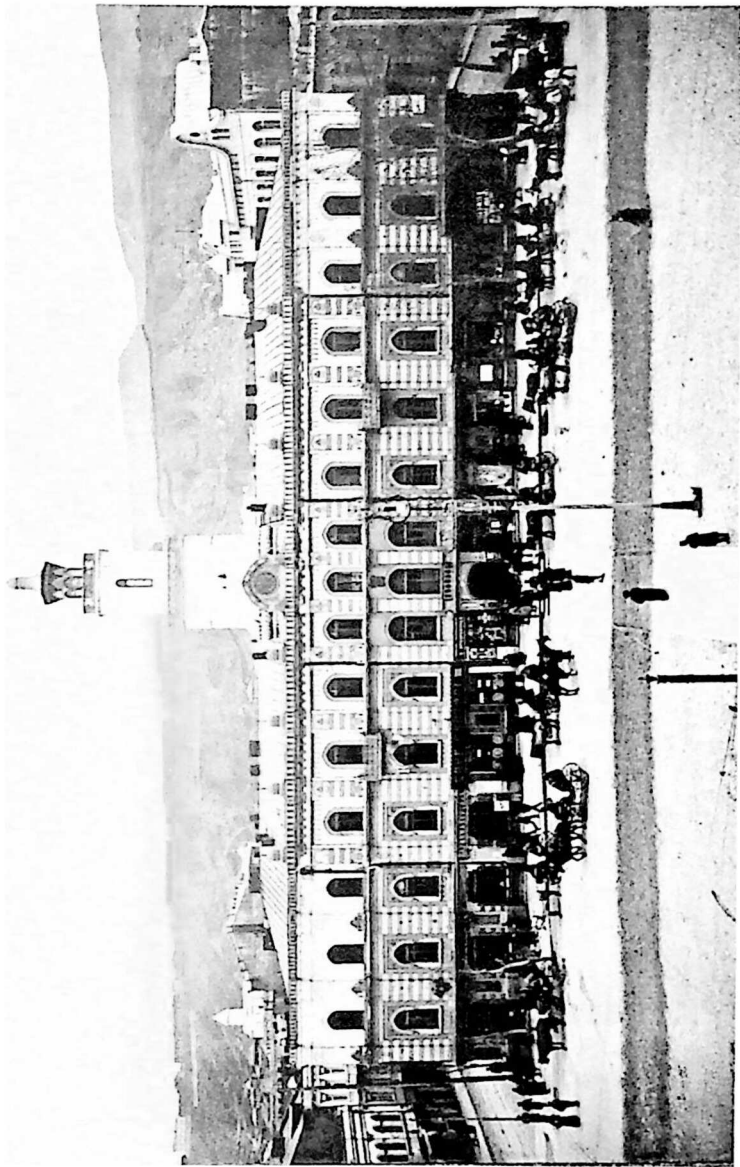
ქალაქ თბილისის სათავაბიროს შენობა რეკონსტრუქციის შემდეგ.
არქიტექტორი ალექსანდრე ოზეროვი. 1886 წელი.

The City Council Hall of Tbilisi. After the Reconstruction.
Architect Aleksandr Ozerov. 1886.

ქალაქ თბილისის სათავბიროს დარბაზი რეკონსტრუქციის შემდეგ. 1886 წელი.

The City Council Hall of Tbilisi. After the Reconstruction. 1886.

ქალაქ თბილისის სათათბიროს შენობა მარჯვენა და მარცხენა ფასადზე შესაბამე
სართულის დაშენების შემდეგ. 1912 წელი.

The City Council Hall of Tbilisi after additional changes, 1912.

თბილისის ხედი ფუნიკულიორიდან. 1918 წელი.

The view of Tbilisi from the funicular in 1918.

თბილისის საკუალაქო საბჭოს აღმასკომის შენობა. 1924 წელი.

Executive Committee Building of Tbilisi City Council. 1924.

MAKA KVARATSKHELIA

**SELF-GOVERNMENT OF TBILISI CITY
ELECTIONS. LEGAL BASIS.**

BUDGET 1917-1921

SUMMARY

Introduction. Sources and Literary Review. The local self-government is one of the basic foundations of democracy and therefore in Georgia it is defined by the constitution and regarded as citizens' right _ to decide independently the issues of local importance.

My study period begins from the March of 1917, when the actual democratisation process of the local governments started. It includes the Russian Provisional Government (March 1917 _ October) and the legislative measures taken in order to organize self-governments, the elections of 30 July 1917 by Tbilisi Council, the legislative measures taken in order to organize self-governments by The Georgian Democratic Republic (1918-1921), the elections of 2 February 1919 by The Tbilisi Council, board members and members of the city council of 1917-1921. The research period lasts until The February of 1921 _ until The Georgian Democratic Republic was invaded by The Soviet Union and Tbilisi Self-government history saw three transitional stages.

While reviewing the work of Tbilisi self-government between March 1917 and February 1921, the background that the Democratic Republic of Georgia had to deal with is noteworthy. The Georgian government had to work in a rather difficult military and political situation. There was a heavy social and economic condition within the country, where separatist movements were getting stronger and stronger, and there was tense, state of war with the neighbours (The Ottoman Empire, Armenia, Russia, and Azerbaijan.)

The Case Study Database. The research theme is mainly based on the documents that could be found in the National Archive of Georgia. Such Funds are being used as: 1) Tbilisi City Adminis-

tration, which houses the city council session logs, board meeting protocols, correspondence. These materials shed light on the city's problems, and the ways and the solutions in trying to change the on-going situation; 2) The Fund of Democratic Republic of Georgia Cities' Union, which has the verbatim accounts and journals containing the information about the Georgian and Transcaucasian Cities' assemblies. From these materials all the problems that cities had to face during 1917-1921 can be seen clearly; 3) The Fund of the Georgian Democratic Republic parliament, which has all the approved bills. Particularly interesting are the materials and correspondences of the Local Government Commission; 4) the materials concerning edifices and buildings of the city kept in the authority of the Georgian National Archive.

The paper widely uses the materials preserved in the periodic publications.

Noteworthy is the material concerning the measures taken by the Russian Provisional Government in organizing local self-governments.²²⁹ During the research process, many materials were found in such editions, as 'Collection of Legal Acts of the Democratic Republic of Georgia 1918-1921'²³⁰ and the 1921 Constitution of the Democratic Republic of Georgia and the Jubilee edition of 2011.²³¹

Historiography of the Research Topic. Although the objective study of the history of the Democratic Republic of Georgia began from the 90s of the XX century many works have already been written concerning different issues. The History of 1917-1921 Tbilisi Self-Government is practically unstudied. The History of Tbilisi and other Cities Self-Governments have been a source of different inter-

229 Archives of Modern Russian History. Journal of the Provisional Government. Volume 3, 1917, Moscow, 2004. A.I. Lepeshkin. Local Authorities of the Soviet Government (1917-1920). Moscow, 1957.

230 Collection of Legal Acts of the Democratic Republic of Georgia 1918-1921 Tbilisi. 1990.

231 1921 Constitution of the Democratic Republic of Georgia. Batumi, 2011.

pretations for more than 70 years. The objective History of Tbilisi and other Cities Self-Governments has been discussed by Alexandre Bendianishvili. Noteworthy are his works: 'Self-Government of Tbilisi during 1875-1917',²³² Self-government and seeking its democratization in Georgia during 1875-1917',²³³ 'National Issue in Georgia during 1801-1921',²³⁴ 'The First Republic of Georgia during 1918-1921'.²³⁵ From these works of Alexandre Bendianishvili the themes discussed in my research can be found in two of his works, namely 'the First Republic of Georgia during 1918-1921' and 'the Self-Government of Tbilisi during 1917-1921'. Both of these books are widely used in the research.

It should be noted that in the documents and materials of 1917-1921 the name of the Georgian Capital is noted differently (Thpili-si, Tbilisi, Thiplis, Tphilisi). Officially the Capital was declared as Tbilisi on 17 August 1936.

Chapter 1. The Tbilisi City Council Elections of 1917. The 1917 February-March Revolution of Russia saw the weakening of the positions of important municipal organs, which led to the transition of the state management to a democratic one.

On April 15, 1917 by the Russian Provisional Government, before the adoption of the law on 'Public Administration of the cities' the resolution approved was 'The Interim Rules for holding elections of the City Council.' Temporary regulations were implemented to maximize the democratic principles that led to the recruitment process of democratic forces in the municipalities. The interim law of April 15, 1917 cancelled the financial obligation, along with some

232 Alexandre Bendianishvili. Self-Government of Tbilisi during 1917-1921. Tbilisi, 1960.

233 Alexandre Bendianishvili. Self-government and seeking its democratization in Georgia during 1875-1917. Tbilisi, 1982.

234 Alexandre Bendianishvili. National Issue in Georgia during 1801-1921. Tbilisi, 1980.

235 Alexandre Bendianishvili. The First Republic of Georgia during 1918-1921. Tbilisi, 2001.

other restrictions. It also gave an opportunity to conduct elections in a fair, democratic and transparent manner, giving the Democratic Forces a real chance of winning.

The provisional rules consisting of 37 Articles spread in every city in which the regulations of 1892 were in force. The members of the City councillors were elected until January 1, 1919. The number of the City councillors was determined by the provisions of the annex of the provision, by which the number of elected members was in accordance with the population of Tbilisi, making a sum of 120 people.²³⁶

The elections of the Tbilisi City Council were held on 30 July 1917. Although the Socialist-Democrats got far more places than in the the previous elections, it should be underlined that the bourgeoisie was in majority. Three main fractions were established in the Tbilisi City Council _ Social-Democrats, Dashnaks and Esers. They dominated in the municipal administration as well.²³⁷

On 7 August 1917 as the Chairman of the City Council for one-year term **Evgeni Gegechkori** was elected, a Social-Democratic Menshevik. On the assembly of 18 December 1917 instead of **Evgeni Gegechkori** for the same one-year term **Alexandre Lomtadze** was elected.²³⁸

On 10 August 1917 at the meeting the board and its members were approved: the head, two of his comrades (deputy) and eight members of the Board. **Nikoloz Eliava** was elected as the head of the city until the term of the City Council expired.

Although there were difficulties, the city leaders started working with enthusiasm and during the first stage managed to improve conditions concerning certain measures, but after Georgia's declaration

236 The National Archives of the Central Historical Archive of Georgia, Fund 1836, Record 1, Case 157, pages 40-46.

237 Alexandre Bendianishvili. The First Republic of Georgia during 1918-1921. Tbilisi, 2001, page 197.

238 The National Archives of the Central Historical Archive of Georgia, Fund 192, Record 4, Case 120, Page 425

of independence (26 May 1918) the City Council was paralyzed, because the rivalry between members was so great that they were not able to find consensus and saw lengthy sessions and members were mainly concerned with disputing and insulting one another.

Despite all of the above-mentioned, in general it can be said that the capital city Tbilisi, as well as several other cities (Poti, Kutaisi, Batumi, Akhaltsikhe, Gori) had sufficient experience of self-government, and in the new conditions continued practical work by inertia. However, regardless the economic difficulties, and the transitional period the local self-government worked with enthusiasm, its democratic and transparent work is noteworthy.

Although there was an extreme military-political, social and economic situation in the country, with ethnic and religious diversity adding to the problem, the elections of the City Council of 1917 were democratic, without any serious violations. The advisory committee began its work vigorously, however, due to objective reasons it was not able to continue its productive work.

Chapter 2. Tbilisi City Council Elections of 1919. The city council elected in June 1917 was eligible until 31 December 1918. Two months earlier, preparations for the new elections began. During this time the distribution of political powers changed its layout.

On 16 July 1918, the government of the Democratic Republic of Georgia approved the provision on 'the citizenship of the Democratic Republic of Georgia (subject).' By the statute every inhabitant was considered a citizen assigned to any administrative territory unit until July 19, 1914. The citizen of the Republic could not have been a citizen of another country, i.e. dual citizenship was not provided by law.

Only citizens of the Republic had the right to vote (have active or passive right in the elections of the Parliament and local government).²³⁹

239 Collection of Legal Acts of the Democratic Republic of Georgia 1918-1921 Tbilisi. 1990. Pages 46-47.

Those who did not have the citizenship of Georgia were not allowed to vote. Russians and Armenians, living in Tbilisi boycotted this law (as well as the new provisions about elections) and caused difficulties in the work of the City Council and in the process of holding elections.

On 17 December 1918, the Parliament and the Government of the Republic of Georgia approved the Regulation about 'Elections of City Councils.' In fact, the provision was a translation of the temporary rules issued on April 15, 1917 by the Provisional Government of Russia, but several amendments and additions were made in order to fit the terms and legislative acts of Georgian conditions. The Regulations adopted by the Parliament of Georgia on 17 December 1918 the **Advisory of Tbilisi** was renamed and called the **city council of Tbilisi**. The number of the elected members was reduced from 120 to 90.

Minor amendments were made to the Regulations on 14 and 18 January 1919 and the Parliament of the Democratic Republic of Georgia adopted the law about 'changed and added regulations concerning the elections of the members of the cities' council board' that correspondingly changed the articles concerning the compiling of the voter lists, amending voter lists, etc.²⁴⁰

Tbilisi after a year and a half was actively involved in the election process. It should be noted that this was a dual preparation, because they were getting ready for the elections of the City Council as well as the Constituent Assembly of the Democratic Republic of Georgia.

The elections of the Tbilisi City Council of 1919 gained political characteristics. The municipal agricultural problems moved to the back.

Almost all citizens of Tbilisi realized that it was the social-political landscape, the inspection of their readiness.

²⁴⁰ Collection of Legal Acts of the Democratic Republic of Georgia 1918-1921 Tbilisi. 1990. Pages 204-205, 215.

The elections of the Tbilisi City Council were held on 2 February 1919. 51% of citizens eligible to vote took part in it. Tbilisi Elections saw 35,366 voters. Out of these Social-Democrat Labour party gained 26,909 votes (The number of their representatives in the City Council was 69), Georgian National-Democrats got 3,806 votes (The number of their representatives in the City Council was 10); Tbilisi Organization of the Russian Socialist-Revolutionary Party had 141 votes (They did not have any representatives in the City Council); a separate group of the Social-Democratic Party got 440 votes (The number of their representatives in the City Council was 1); the Georgian Socialist-Federalists got 2,924 votes (The number of their representatives in the City Council was 7); the Muslim National Council got 6 votes (They did not have any representatives in the City Council); the Georgian Federalist Toiler Party N7 got 418 votes (The number of their representatives in the City Council was 1); the Georgian Independent National-Democratic Party got 398 votes (The number of their representatives in the City Council was 1); the Tbilisi Owners' Union got 306 votes (The number of their representatives in the City Council was 1).²⁴¹

In spite of the obstacles the preparation for the elections and the elections themselves were held successfully on 2 February 1919. Despite the social background (hunger, poverty, illness) and problems (boycott by some groups, the political environment, the internal contradictions), the elections of the Tbilisi City Council can be considered successful.

On 10 February 1919 for one-year term as a Chairperson of the Council, **Alexandre Lomtadze** was chosen, and **Vasil Khakhnashvili** became his secretary.

At the second meeting of the newly-elected City Council, which was held on 17 February 1919, the manager of the city became **Beniamin Chkhikvishvili** and **Giorgi Koniashvili** became his deputy assistant.

²⁴¹ Magazine 'Unity'. 1919, N28, 5 February.

Chapter 3. The Legislative Base of Tbilisi. The Russian provisional government worked hard and used legislative powers for the democratization of self-government and the development of the legal basis of the country. The self-government reform was seen as a primary goal by the government and on March 23, 1917 it passed a resolution that all the work concerning these issues should be discussed at a special meeting which would be chaired by the minister of Internal Affairs. The resolution was followed by temporary rules concerning the elections of the City Council adopted on April 15, 1917. The Democratization process, started by the Russian Provisional Government, was continued by the normative document of June 9, 1917, 'Regulations, concerning the amendments of the city's public governance'.²⁴²

The City regulations of the Russian Empire of 1892 did not meet the existing reality, which led to immediate changes, mainly to the expansion of the powers of the municipal governing bodies. The Department of the Public Administration dealt with issues, concerning the local government and agricultural activities, as well as other things that were in compliance with applicable laws, imposed on them. Along with maintaining the old authority of the municipal governments the municipalities got the opportunity to draw up and change the city's planning, to take care of city building and to control it, to conduct statistical research. In the law the establishment of municipal enterprises was first observed. The powers of the municipalities were expanding in the field of public education. The City authorities were able to manage not only public administrative institutions and their education-agricultural work, but also the educational field, organize educational institutions.²⁴³

On August 28, 1917 the Tbilisi City Council discussed and approved the resolution about 'the Tbilisi City Council,' the document

242 Archives of Modern Russian History. Journal of Provisional Government. Volume 3, 1917, Moscow, 2004, pages 383-408.

243 A.V. Mamaev. Actual Problems of Theory and Practice. Journal 'Contemporary Science', 2013, N11-12.

included 68 articles concerning the work of the city council. According to these rules the City Council worked until 1921, before the establishment of the Soviet power in Georgia. The rights and obligations of the City Council were also described, review of the rule sequence, and so forth.

The Parliament and the Government of the Democratic Republic from the very start paid a great attention to the improvement of government agencies, and also to the deliberate separation of central and local powers. A special commission was drawn up by the legal department of the city, which was entrusted to set up new municipal regulations. At the beginning the commission worked on clearing the content of the issue, tried to establish a principle, on which new municipal regulations were to be based. In this case it was important to define the relations between the central government and local government, the separation of their rights and powers.

The commission relied on the provisions of 9 June 1917, made amendments and applied them to Georgian conditions.

By 1919, the municipal regulations project was carried out.

After several corrections and changes the draft regulation was approved by the Second Congress of representatives of municipal cities of the Democratic Republic of Georgia, and correspondingly was submitted to the Constituent Assembly for approval.²⁴⁴

There were quite a lot of remarks against the municipal regulations, which delayed their approval. Democratic self-governments had to operate without a legal framework for a long time.²⁴⁵ However, the Government of the Democratic Republic of Georgia completed its work without the approval of the municipal regulations.

From the outset the Government of the Democratic Republic of Georgia actively started to carry out democratic reforms in different directions, in fact the building of the state and the creation of state

244 Magazine 'Caucasian City', 1919, N 4, March. Pages 40-41.

245 Alexandre Bendianishvili. The First Republic of Georgia during 1918-1921. Tbilisi, 2001, page 194.

institutions. But, perhaps, the Government of the Democratic Republic of Georgia planned the development of other normative acts after the approval of the Constitution.

One of the main virtues of the Georgian Constitution is the issues concerning local self-governments. In accordance with Article 101 the self-government was elected in a 'universal, direct, equal, secret and proportional manner.'²⁴⁶ Thus, at that time, Georgia provided free and direct elections at all levels.

Issues concerning the self-government were regulated by the 1921 Constitution (supreme act) and not by the current legal basis. This is a noteworthy fact, because in the future the European Charter adopted by the European Council on 15 October 1985 about the 'Local Self-governments' was rather problematic that can be seen in the text of the Charter as well, namely in the second article of the Charter, according to which 'Local self-government principle will be defined by domestic law and in case of possibility, by the Constitution'. By the 80s of the XX century there was no consensus concerning this issue and probably this conditioned the adoption of such careful provision in the Charter. This once more underlines the virtue and dignity of the Constitution of the 1921.²⁴⁷

The approval of the Constitution was likely to be followed by the development and approval of the relevant laws and regulations, including the need to develop the laws on municipal governance. The approval of such a law would not be a problem anymore. Shortly after the adoption of the Constitution of 1921, Soviet Russia invaded Georgia, and of course the development of the municipal government regulations did not advance.

Unfortunately, during the 1918-1921 the process of forming the system of the local self-government did not find a logical extension. The Democratic Republic of Georgia was abolished The Soviet Rus-

246 1921 Constitution of the Democratic Republic of Georgia. Batumi, 2011. Pages 30-31.

247 1921 Constitution of the Democratic Republic of Georgia. Batumi, 2011. Pages 30-31.

sia abolished the local governments, which were firstly substituted by city and regional Revolutionary Committees, and later were taken over by Councils. The Soviet Government had nothing to do with the Democratic Republic of Georgia and the principles of organization and the local self-government established by the Georgian Constitution of 1921.

Chapter 5. Financial Crisis and the Bill concerning the Budget Rights of the City. It was necessary for the implementation of real self-government to have the financial support and independence of municipal units. It is impossible to be a strong self-government, if it is financially dependent on the central government. That is why it was important for the country to have such a tax policy that would ensure the financial independence of self-governments. Only in this case could the local government reform be viewed as a positive step, because only the financial independence is a guarantee of carrying out 'their authority' effectively.

Financial problems arose from the beginning of the twentieth century. All cities agreed on the poor financial conditions the impossibility of the self-satisfaction of local needs, and asked the government to broaden the budget and unity rights of the cities.

The municipality figures were well aware that the practical result of self-government depended on the material resources, on the sum of the municipal budget. But the means of filling it remained unclear. Since the self-government was declared by the state as local administrations, of course, the state itself, the central government was to provide it with financial resources. The existing regulations did not provide the involvement of the self-government in the state's financial-budgetary system; it had some degree of autonomy in this area. This uncertainty contributed to the aggravation of the financial crisis. The leaders of self-government started to speak: our duties increased, material resources decreased, the city's cash register is nearly empty and so we can neither solve the problems concerning food nor agriculture. In 1918-1920 the expenses of the self-government always exceeded the income. The budget deficit was stable.

By 1 June, 1919 the municipality of Tbilisi had a debt of 33 Million Rubles. This debt gradually increased.²⁴⁸

By the assigned Statute the city had no right on the budget revenue because all the financial sources had been exhausted to the maximum standards, and there was no hope of increasing income in the future. The taxes were already determined by the Board, and their increase was out of the question.

In August 1920, the Finance Minister instructed his employees to submit to the government the modified version of the draft right of the budget concerning unities and cities. The law had to resolve such cardinal issues as the principles of local self-governmental units, budget drafting, submission, review, approval, execution, control, supervision, reporting, evaluation and control rules. The self-government substantially revised the income of the local government, laws, and regulations, developed by the project and published it in a form of a book. This project served as a basis of the report of the city's representation Congress. The project was developed by the Congress and was submitted for review and approval of the constituent assembly. The approval of the bill was awaited by the end of 1920.²⁴⁹

Consequently, during the period of the existence of the Democratic Republic of Georgia the expenses of Tbilisi self-government each month exceeded the income. The budget was chronically deficient, which, of course, affected the practical activities: it was impossible to have in order streets-sites, the smooth operation of the tram, proper lighting of the city, keeping health care and public education at the proper height.

The City leaders were in search of a way out of the difficult situation: municipal trade, manufacturing, utilities development _ all of these were associated with time and all agreed that at this stage it

248 Newspaper 'Unity and City', 1920, N7-8, 15 June, pg.47.

249 The National Archives of the Central Historical Archive of Georgia, Fund 192, Record 5, Case 125, pg. 221.

was necessary to have objectively written taxes, which would have been impossible without the strengthening of legislation in this regard.

Due to the absence of financial terms in the legislation the city's taxes approval-removal was of a chaotic nature and rather ineffective. If the city was able to continue living and take a different direction with minimal efforts, it was due to the loans and debts. However, the crisis that was in the government, made them unable to provide financial assistance all the time, and the loan given by the government to the city further intensified the inflation process.

Although the bill concerning the cities right on the budget was awaited by autumn of 1920, the Government of the Democratic Republic of Georgia was unable to make a legislative base in this direction. We assume that the bill on the 'right on budget,' as well as the cities draft law concerning the 'provision of the City,' was to be amended after the approval of the Constitution.

Chapter 5. Preparations for the 1921 Elections of the City Council. Tbilisi City Administration on January 16, 1921, on a Sunday, started noting the participants in the elections of Tbilisi. Each voter would have a separate card, and all answers to all questions were filled in; All citizens of the Republic of Georgia, regardless of nationality, religion and sex, should be included, who resided in Tbilisi for 20 or more years, had a farm, or served, or had any specific job (According to the Second Article of the Provisions of City Council election Regulations of 17 December 1918).²⁵⁰

The citizenship was established according to the law on the citizenship of the Republic and the Senate interpretation. The citizen of the Democratic Republic of Georgia was every resident, registered on the territory of any administrative unit until July 19, 1914 (May 27, 1919 Law on Citizenship, Article I).²⁵¹

250 Collection of Legal Acts of the Democratic Republic of Georgia 1918-1921 Tbilisi. 1990, pages 204-205, 215.

251 Newspaper 'Republic of Georgia', 1919, N9, 17 January

Along with a description of the City voters, the board intended to determine the total number of the city's residents. Despite the great efforts taken in the past to draw up lists of voters a lot of gaps still existed.

The city council believed that they would be able to complete the voter lists by February 1, 1921. The Council decided to hold the elections on Sunday, February 27, 1921. The City Council asked the government to aid and provide 70% of the expenses, since the depiction of city voters could thereafter be used by the jurors and the next parliamentary elections.

The City elections could not be delayed beyond February 27, 1921, as by the provisions of Article 13 the city's elections should take place no later than one month after the date of the term of attorney performance. The deadline for the City Council of 1919 was on February 2, 1921.²⁵²

In 1921 the last meeting was held of the elected city council of February 11, 1919, which once again confirmed the election date.²⁵³

The Resolution of the City Council Board delivered to the voters that elections would start on February 27, 1921 at 9 am and end at 21 pm the same day. In order to facilitate the voters to vote for the election 52 sections were distributed along the City and an additional 53 moving boxes were allotted for the sick and those unable to move.²⁵⁴

On the night of February 11-12, 1921, the 11th Red Army of Soviet Russia attacked Georgia from the territory of Armenia. Military Activities began. The City Council Board informed the population of the city that because of the war in the Democratic Republic of Georgia, according to the Resolution of February 12, 1921, the elections were postponed and the date of them would become known by the special decree.²⁵⁵

252 Magazine 'Our City', 1921, N1, 19 January, pages 28-30.

253 Newspaper 'Republic of Georgia', 1921, N35, 15 February

254 Newspaper 'Republic of Georgia', 1921, N35, 15 February

255 Newspaper 'Republic of Georgia', 1921, N37, 17 February

The city council's Board now had a special announcement to inform. These statements were about the recruitment in the army, mobilizing young citizens, the protection of the capital, etc.²⁵⁶²⁵⁷

The Georgian-Russian war of February 11-12, 1921 continued. Russia's 11th Army attacked in the direction of Tbilisi. Obviously, in such a situation thinking about the city's municipal elections was impossible. On 25 February, 1921, the 11th Red Army occupied Tbilisi. The city government ceased to function.

By the invasion of February-March of Soviet Russia of Georgia based on the Revolutionary Committees municipal, regional and village Revolutionary Committees (Revcoms) were established, which thereafter were replaced by state government election organs _ workers, labours and red army deputy municipal, regional and village councils.

Revcoms were the local self-governmental supreme organs, which carried out decrees and resolutions concerning separate fields. At the time the functions and organizational structure of Revolutionary Committee evolved in practice, which, in turn, was reflected in the legislation.

One of the local Revolutionary Committees was the Revcom of Tbilisi, which was created on 26 February 1921, headed by **Silibistro Todria**. Tbilisi also had three districts with minimal functions: Didube, Avlabar-Navtlughi and Nadzaladevi.²⁵⁸

Conclusion. In the history of the Georgian independent statehood the establishment of the local government system started in 1917-1921. The character of the local government was defined, based on the principle of self-government.

The city council became the issuing authority and Executive Board was the municipal governing body, (the Head of the city, his friends, and board members). For the management of separate fields

256 Newspaper 'Republic of Georgia', 1921, N36, 16 February

257 Newspaper 'Republic of Georgia', 1921, N39, 19 February

258 The National Archives of the Central Historical Archive of Georgia, Fund 214, Record 1, Case 42, pages 1-3.

and the implementation of major projects a special commission was set up, which was given operating instructions by the city council. The Executive Committees were headed by board members.

The legal activities, carried out to organize Tbilisi Self-government during 1917-1921, as well as the preparations for the elections of the 1921, gives us the chance to conclude that Tbilisi Self-government during its formation process was on the way to democratization. Despite the severe social and political background the elections of Tbilisi Self-government can be evaluated positively. Both elections that were held were organized and fair, as well as the interests of ethnic and religious minorities were taken into account. All the issues concerning the activities of the self-government were widely discussed in the press, therefore they were transparent, which is rather exemplary. Also the practical work of the self-government was carried out in a way that tolerance characteristic of Georgians was not lost.

The years 1917-1921 can be regarded as the first attempt to establish the independent self-government system in Georgia. This system had gaps which were caused by the structural weakness of statehood. That is why it was impossible to drop boundary between the self-government and state government.

Although the Democratic Republic of Georgia did not manage to affirm municipal regulations, as well as provisions concerning the right of cities' budget, nevertheless, the city's leaders did their best to develop these normative documents. The adoption of these two regulatory documents was of primary interest of the self-government, especially since the city's financing rights were largely limited.

By 1919 the bill was drafted by the City Charter, and by 1920, the rights of the budget of the cities, but they were not adopted (It did not advance). The Georgian legislation needed to be 'cleaned', the normative documents necessary for the operation of the self-government were in contradiction with the Georgian legislation. Therefore until the adoption of the supreme law _ the Constitution _ the laws necessary for the function of self-government lacked sense. Most re-

markable is that the issues related to the local self-government were defined by the Constitution of 1921, and therefore the development and adoption of bylaws concerning local self-governments would have been a simple process.

Unfortunately, the process of forming the system of the local self-government during 1917-1921 did not find logical extension. The conquest The Democratic Republic of Georgia, being conquered by Soviet Russia in 1921, the self-government of Tbilisi was abolished. Its place at first was taken by the Revolutionary Committee (Revcom). The Soviet system was against any form of self-government.

საქიუბელი

პირთა სახელები

ა

ავალიანი სერგი 5

ავინოვი ნ. ნ. 7, 8

არეფიევი მ. ი. 8

არსენიძე რაჟდენ 35, 45, 59

აფხაზი კონსტანტინე (კოტე) 59

ბ

ბაბოვი ა. ს. 17, 66

ბადრიძე ილია 33, 59

ბარათაშვილი იესე 59, 60

ბენდიანიშვილი ალექსანდრე 6

ბერეზოვი ნიკოლაი 33

ბესელიძე იოსებ 33, 34, 56

ბრიტნევა ა. ს. 5

ბროდსკი ბორის 33, 72

გ

გაბაშვილი 48

გალსტიანი ს. 17

გეგეჭკორი ევგენი 32, 33, 34, 59, 60, 70

გეპშტეინი დიმიტრი 72

გერნშტეინი ერიკ 45

გესეენი ვ. მ. 8

გვაზავა გიორგი 32, 33, 48, 59, 60, 70

გვარჯალაძე კონსტანტინე 33

გველესიანი გრიგოლ 61, 92, 92
გოგუა 26
გოთუა პარტენ 45, 59, 61, 93, 106
გომართელი ივანე 59

დ

დონსკი დიმიტრი 33

ე

ევანგულოვი ლ. 17
ეკატერინე II 101
ელიავა ნიკოლოზ 5, 32, 33, 51, 52, 55, 56, 59, 60, 92, 99
ერაძე გიორგი 33

ვ

ვადაჭკორია სოლომონ 59, 60
ვაჩნაძე დავით 59, 106
ველიხოვი ლ. ა. 8
ვესელოვზოროვი მიხეილ 23, 28
ვესელოვსკი ბ. ბ. 8
ვეშაპელი 48

ზ

ზუბალოვი კ. ი. 33
ზუბალოვი ნ. ი. 33

თ

თალაკვაძე ნიკიტა 60
თედიაშვილი გიორგი 33
თევზაძე სარდიონ 59, 60
თოდრია სილიბისტრო 110
თოფურიძე დიომიდე 59, 60, 93
თუმანოვი გიორგი 5

ი

ირემაშვილი იოსებ 5, 59

კ

კალიუჟნი ალექსანდრე 33

კანდელაკი ალექსანდრე 59

კანდელაკი კონსტანტინე 33, 92, 93

კარჩიკიანი 32

კახიანი პიმენ 106

კედია ალექსანდრე 59, 60

კედია სპირიდონ 48

კიკვიძე თევდორე 59, 60

კოზლოვსკი ეგგენი 5

კონიაშვილი გიორგი 32, 34, 56, 57, 94

კონიევი გიორგი 34

კულიშერი ი. მ. 8

კურჩინსკი მ. ა 8

ლ

ლანდია ალექსანდრე 86

ლასხიშვილი გიორგი 33, 59, 60

ლეონიდე 60

ლომთათიძე ალექსანდრე 33, 35, 36, 59, 60, 76

მ

მადდისონი ე. ა. 72, 94

მაკაროვი ა. ნ. 8

მასალკინი პავლე 56, 57

მაჭავარიანი გიორგი 57

მახარაძე გერასიმე 33, 89

მელიქოვ-კარაკოზოვი გ. პ. 17

მესხი კონსტანტინე 33

მინასიანი სერგეი 33

ნ

ნათაძე ალექსანდრე 59, 60

ნათაძე გიორგი 32

ნათაძე ლევან 5, 32, 33

ნანეიშვილი გიორგი 5

ნაცვლიშვილი ალექსანდრე 59

ნიკოლაძე ნიკო 92, 101

ო

ოგანეზოვი ალექსანდრე 33

ოზეროვი ალექსანდრე 31

ონიაშვილი დავით 5, 94

პ

პანიევი კონსტანტინე 5, 56, 77-78, 94

პეტროვი მ. ნ. 8

პირუმოვი 33

პოპოვი დიმიტრი 33

ჟ

ჟდანოვი მიხეილ 5

ჟორდანია ნოე 33, 56, 59, 60

ჟურავლიოვი ა. ა. 8

ჟურული გიორგი 69

რ

რამიშვილი ნოე 33, 41, 59, 60, 76

რობაქიძე სერგო 5

რუსია მელიტონ 33, 41, 59, 60, 82

რუხაძე არჩილ 59, 106

ს

სემიონოვი მიხეილ 32, 72

სკობელევი მ. ი. 29

სმირნოვი მიხეილ 33, 72
სუხოვი მ. ნ. 34

ტ

ტატიშჩევი კ. ნ. 31
ტოროშელიძე მინადორა 59, 60
ტოცკი ნ. მ. 8
ტყემალაძე აკაკი 56

ქ

ქიქოძე გერონტი 33

ლ

ლლონტი ბ. ვ. 5
ლლონტი თევდორე 59

ყ

ყიფიანი დიმიტრი 30

შ

შავერდიანი დანიელ 33
შოთაძე გიორგი 56

ჩ

ჩერქეზიშვილი ილია 5
ჩხეიძე გიორგი 33
ჩხენკელი აკაკი 28, 33
ჩხიკვიშვილი ბენიამინ 56, 60, 92, 93

ც

ცხაკაია მიხეილ 32, 33, 70

ჭ

ჭავჭავანიძე ივანე 94

ჭიაბრიშვილი ანდრია 45

ხ

ხატისოვი ალექსანდრე 16, 23, 27, 31-32, 66

ხატისოვი გიორგი 33

ხახანაშვილი ვასილ 5, 33, 34, 41, 56, 59, 61, 86, 87

ხომერიკი ნოე 33

ხუდადოვი ალექსანდრე 33

ჯ

ჯაფარიძე სერგო 59, 60

ჯაჯანაშვილი არჩილ 59, 106

ჯიბლაძე სილიბისტრო 59, 60

Chkhikvishvili Beniamin 123

Eliava Nikoloz 121

Gegechkori Evgeni 121

Lomtadze Aleqsandre 121, 123

Khakhanashvili Vasil 123

Koniashvili Giorgi 123

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

I. საარქივო დოკუმენტები და მასალები:

1. საქართველოს ეროვნული არქივი. ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 120;
2. საქართველოს ეროვნული არქივი. ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 125;
3. საქართველოს ეროვნული არქივი. ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 129;
4. საქართველოს ეროვნული არქივი. ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 4, საქმე 144;
5. საქართველოს ეროვნული არქივი. ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 146;
6. საქართველოს ეროვნული არქივი. ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 160;
7. საქართველოს ეროვნული არქივი. ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 193;
8. საქართველოს ეროვნული არქივი. ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 194;
9. საქართველოს ეროვნული არქივი. ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 230;
10. საქართველოს ეროვნული არქივი. ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 192, ანაწერი 5, საქმე 243;
11. საქართველოს ეროვნული არქივი. ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 157;
12. საქართველოს ეროვნული არქივი. ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1861, ანაწერი 3, საქმე 15;
13. საქართველოს ეროვნული არქივი. ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1923, ანაწერი 1, საქმე 36;

14. საქართველოს ეროვნული არქივი. ცენტრალური თბილისის არქივი. ფონდი 196, ანაწერი 1, საქმე 340;

15. საქართველოს ეროვნული არქივის ტერიტორიული ორგანო – თბილისის ცენტრალური არქივი. ფონდი 214, ანაწერი 1, საქმე 88.

II. გამოქვეყნებული დოკუმენტები და მასალები:

16. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული 1918-1921. თბ., 1990;

17. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუცია. ბ., 2011;

18. Архив новейшей истории России: Журналы заседаний временного правительства. 1917. Июль-август. Том 3. Москва, 2004.

III. მონოგრაფიები

1. ალექსანდრე ბენდიანიშვილი, თბილისის საქალაქო თვითმმართველობა 1975-1917. თბ., 1960.

2. ალექსანდრე ბენდიანიშვილი, საქალაქო თვითმმართველობა და ბრძოლა მისი დემოკრატიზაციისათვის საქართველოში 1875, თბ., 1982.

3. ალექსანდრე ბენდიანიშვილი, ეროვნული საკითხი საქართველოში 1801-1921. თბ., 1980.

4. ალექსანდრე ბენდიანიშვილი, საქართველოს პირველი რესპუბლიკა 1918-1921. თბ., 2001;

5. А.И. Лепешкин, Местные органы власти советского государства 1917-1920. М., 1957.

IV. სტატიები და წერილები

6. ალექსანდრე ლანდია. ქალაქთა საბიუჯეტო უფლება. ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N13-15;

7. მელიტონ რუსია. საქართველოს კონსტიტუციის პროექტიდან. ჟურნალი „ჩვენი ქალაქი“, 1920, N1;

8. ვასილ ხახანაშვილი. თვითმმართველობის ფინანსური უფლებები. ჟურნალი „ეროზა და ქალაქი“, 1920, N5;

9. Мар. Вал. Несколько замечаний к проекту городского положения. ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N9-10;

10. А. В. Мамаев, Демократизация городского самоуправления в 1917 г.: Законодательство временного правительства в муниципальной сфере Журнал `современная наука: Актуальные проблемы теории и практики~, 2012, N2;

11. К. Паниев. О проекте нового городского положения, ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N 7-8;

V. ჟურნალ-გაზეთები

ა) გაზეთები

12. გაზეთი „ერთობა“, 1917, N44;
13. გაზეთი „ერთობა“, 1917, N54;
14. გაზეთი „ერთობა“, 1917, N57;
15. გაზეთი „ერთობა“, 1917, N60;
16. გაზეთი „ერთობა“, 1917, N65;
17. გაზეთი „ერთობა“, 1917, N66;
18. გაზეთი „ერთობა“, 1917, N76;
19. გაზეთი „ერთობა“, 1917, N110;
20. გაზეთი „ერთობა“, 1919, N6;
21. გაზეთი „ერთობა“, 1919, N11;
22. გაზეთი „ერთობა“, 1919, N12;
23. გაზეთი „ერთობა“, 1919, N13;
24. გაზეთი „ერთობა“, 1919, N15;
25. გაზეთი „ერთობა“, 1919, N18;
26. გაზეთი „ერთობა“, 1919, N21;
27. გაზეთი „ერთობა“, 1919, N23;
28. გაზეთი „ერთობა“, 1919, N28;
29. გაზეთი „საქართველო“, 1917, N100;
30. გაზეთი „საქართველო“, 1917, N111;
31. გაზეთი „საქართველო“, 1917, N162;
32. გაზეთი „საქართველო“, 1917, N163;
33. გაზეთი „საქართველო“, 1917, N53;
34. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918, N85;

35. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918, N101;
36. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918, N125;
37. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918, N126;
38. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919, N4;
39. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919, N5;
40. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919, N9;
41. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919, N30;
42. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921, N13;
43. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921, N15;
44. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921, N22;
45. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921, N23;
46. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921, N35;
47. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921, N36;
48. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921, N37;
49. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921, N39;
50. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921, N40;
51. Газета „Известия по делам земского и городского хозяйства“, 1917, №3;
52. Газета „Кавказское слово“, 1917, №30;

ბ) ჟურნალები

53. ჟურნალი „ერობა და ქალაქი“, 1920, N5;
54. ჟურნალი „ერობა და ქალაქი“, 1920, N6;
55. ჟურნალი „ერობა და ქალაქი“, 1920, N7-8;
56. ჟურნალი „თბილისის ქალაქის საბჭოს მოამბე“, 1920, N16;
57. ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1918, N15-16;
58. ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N1;
59. ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N4;
60. ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N5-6;
61. ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N7-8;
62. ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N9-10;
63. ჟურნალი „კავკასიის ქალაქი“, 1919, N13-15;
64. ჟურნალი „ჩვენი ქალაქი“, 1920, N1;
65. ჟურნალი „ჩვენი ქალაქი“, 1920, N2;

- 66. ჟურნალი „ჩვენი ქალაქი“, 1921, N1;
- 67. Журнал „Городское дело“, 1917, №17-18;
- 68. Журнал „Известия всероссийского союза городов“, 1917, №49.

გამოყენებული ფოტოები დაცულია
საქართველოს ეროვნულ არქივში

სარჩევი

შესავალი.....	3
წყაროებისა და ლიტერატურის მიმოხილვა.....	3
თავი I. ქალაქ თბილისის სათათბიროს ხმოსანთა 1917 წლის არჩევნები	7
თავი II. ქალაქ თბილისის საბჭოს ხმოსანთა 1919 წლის არჩევნები.....	40
თავი III. ქალაქ თბილისის თვითმმართველობის საკანონმდებლო ბაზა.....	62
თავი IV. ფინანსური კრიზისი და კანონდროშაძე ქალაქთა საბიუჯეტო უფლების შესახებ	85
თავი V. მზადება ქალაქ თბილისის საბჭოს ხმოსანთა 1921 წლის არჩევნებისათვის.....	102
დასკვნა	111
SUMMARY.....	117
სამიჯბელი.....	134
ბამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა.....	140

მაკა კვარაცხელია
MAKA KVARATSKHELIA

ქალაქ თბილისის თვითმმართველობა
არჩევნები. საკანონმდებლო ბაზა. ბიუჯეტი

1917-1921

SELF-GOVERNMENT OF TBILISI CITY
ELECTIONS. LEGAL BASIS.

BUDGET 1917-1921